

MEGJELENIK:
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

1919.

DECEMBER

ART ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁRS-
SÁG IRODALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL TERKEZTI

ÉS DR. PATAI JÓZSEF

DIGESTOL

Agymor- és bél-
működést szabá-
lyozza ←←←←←
Kapható minden
gyógyszertárban

Biztosan és állandóan ható
emésztő- és étpor
Eredeti doboz ára 1 és 2 kor.

RÖSER-TANINTÉZET

Alapították
1953-ban.

I. Háromosztályú felső kereskedelmi iskola. II. Négy-
osztályú polgári iskola. III. Nevelő-internátus. —
Értesítő kivonatát küld az igazgató.

Igazgatóság: Budapest, VI., Aradi-utca 19. sz.

Dr. RENNER phys.
dipl. szanatórium

Gizella Telep

Posta: VISEGRÁD (Festmogyó).

LAHMANN-féle berendezés: léguát-
rak, nap- és légfürdők.

Hízaló, soványító és fekvő kárák.

Távbeszélő:
Könyvek, Visegrád 3.

Várel vizgyógyintézet: Budapest, VII., Valéry-utca 4. sz.

Örök hűséget esküszik

a „BEAU BRUMMEL“ folyékony
szappannak, aki egyszer azt használta.
A „BEAU BRUMMEL“ szabadalma-
zott amerikai tiszta növényolajból ké-
szült folyékony szappan, az annak
adagolására szolgáló készülék a Liquid
soap dispenser. Rendkívül takarékos
és tiszta. Ragályos betegségek áthordo-
zása (mint a darabszappannál) kizárva.
Nem utálatos, mint az elkocsonyáso-
dott, hajas, poros, darabszappan. A
készülék ára nikkelezett foglalatban,
csavarokkal és kelesztővel . . . 16.— K
1 gallon (körülbelül 4 liter) kölni víz-
szel illatosított folyékony szappan, bá-
dogdobozban, töltődugóval . 18.— K

Raktáron tartja:

Geittner és Rausch

cég, főherceg udv. szállító,

Budapest, VI. ker., Andrásy-út
18/MJ szám. Saját ház.

Budapest legelőkelőbb helyén!

OPERA PENSIÓ

BUDAPEST, ANDRÁSSY-UT
21. SZ., II. EMELET LIFT.

Gyönyörű, feltétlenül tiszta szo-
bák, ellátás nélkül is. ☪☪

Diner-Abbonement. Elsőrangú
konyha, mérsékelt árak. ☪ Angol,
francia, német társalgás. ☪☪

TELEFON
82—14 SZ.

TÜDŐS JÓZSEF FESTÉKKERESKEDÉSE

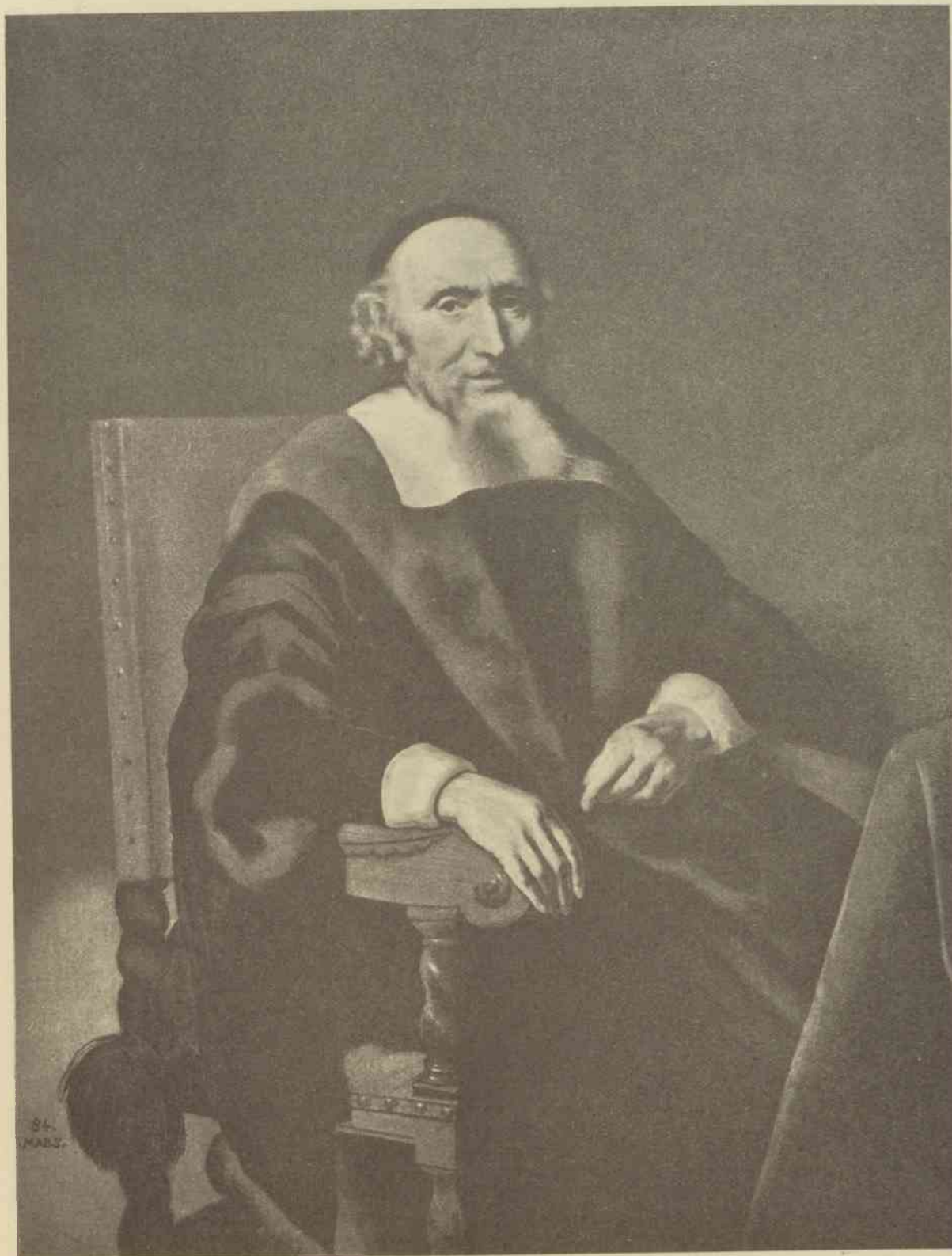
Állandó nagy raktár festék, kence, lakk,
terpentin, enyv, festő, mázoló anyagok
és szerszámok, háztartási cikkek stb.

BUDAPEST, IX., FERENC-KÖRÚT 18.
TELEFON 64—91. SZÁM.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Hajdú Miklós: Progresszió és religió	477	ILLUSZTRÁCIÓK.	
Turóczi József: Alkonyat (vers)	478	N. Maes: Holland rabbinus. (Mű- melléklet.)	
Dr. Vajda Béla: Vallási és kulturális hiva- tásunk	479	Rembrandt: Ifjú zsidó	480
Braun Margit: Kérdés (vers)	479	Rembrandt: Öreg zsidó	481
Két Rembrandt-kép	480	Lakos Alfréd: Gyászoló zsidók	482
OROSZ ZSIDÓ ELBESZÉLŐKBŐL		Lakos Alfréd: Részlet a Gyászoló zsidók c. képből	483
Sálom Aléchem: Százegy. (Mese az orosz zsidó életből)	480	A legrégebb ismert válólevél; Fostat 1020. (Elkan N. Adler, London)	486
Mezey Sándor: Uria leánya (vers)	484	Válólevél, Fostat 1128. (Elkan N. Adler, London)	487
Dr. Blau Lajos: A válólevél	486	Gedő Lípót: Moabita verseny. (Vázlat)	489
Turóczi József: Versek. Egy violalevéllél, Reggeli ének	488	Chanuka (Az 1859-iki zsidó évkönyvből)	490
Szebenyei József: Dóra Levinson a Gerry-ben	488	Zsidó földművesek. (Az 1859-iki zsidó év- könyvből)	490
Bokor Izsó: Zsidó népdalok	491	Egyiptomi kivonulás. (Az 1859-iki zsidó év- könyvből)	491
Fleyner János: Heine-ballada	491	Sátorosünnep. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből)	491
Patai Edith: Az első magyar illusztrált év- könyv	492	Lessing és Mendelssohn	492
Dr. Lukács Leó: Az oroszországi zsidók problémájához (levél).	494	Falusí zsinagóga	492
Dr. Fabó Bertalan: Egynéhány magyar kis- mesterről	496	Dr. Jellinek volt bécsi rabbi	493
Forbáth Henrik: Kiszmet (vers)	497	Egy kis csevegés	493
Szabó Imre: Városról-városra. Jegyzetek egy nyugati útról	498	A talmudista	493
A TOLL HARCOSAI		Az 1859. zsidó évkönyv női rovatának cím- lapja	495
Dr. Bodor Zsigmond: Horn Ede	503	Winter kótacím lapjai az 1859—1860. évekből, három kép	496
A Mult és Jövő Lilién-kiállítása	505	Winter: Kótacím lap	496
Szegő Ferenc: Az én lelkem (vers)	506	Tyroler: Zongorázó hölgyek	496
TOLLHEGYRŐL. (Secundus.)		Winter: Kótacím lap	496
Dilemma, Liberales Judentum, Mégis, mégis, Egy röpíratot	507	Tyroler: Liszt Ferenc képe	497
KRÓNKA ÉS SZEMLE.		Kohn: Bőség szarúja („Honderú“ 1846)	497
Dr. Hevesi autonómiai terve, Az OMIKE új pártfogó tagjai, Elhunyt zsidó szobrász, Mult és Jövő Társaság, stb.	509	Záróléc	497
ÚJ KÖNYVEK:		Részletek az új frankfurti zsidó templom- ból	498, 499, 500, 501, 502
Ben Dávid: Modern beszédek	511	Dr. Goldschmiedt, Petőfi első német fordítója	500
Leitner Miksa: A zsidók és a város	512	Roeckle Ferenc, a frankfurti zsidó templom építője	501
SZERKESZTŐI ÜZENETEK. HIRDETÉSEK.		Horn Ede	503
„REMÉNY“ A MULT ÉS JÖVŐ IFJÚ- SÁGI MELLÉKLETE.		Winter: Záródísz (1859—1860)	506
Dr. Lövy Ferenc: Zsidó legendák I. Egy „Amen“ miatt	63	Zsidó asztalosinas. (1859-iki zsidó évkönyv- ből)	Remény 63
Szász Menyhért: Jó gyermekek imádsága (vers)	64	Iniciálé (Az 1859. zsidó évkönyvből) Remény	64
Réti Sándor: Hervadása hasadó hajnalnak. (Elbeszélés.)	65	Mendelssohn (Az 1859-iki zsidó évkönyv- ből)	Remény 66
HIRDETÉSEK.		Kohn: Záródísz a „Honderú“-ból Remény	67

A MULT ÉS JÖVŐ
S MELLÉKLETE

N. MAES: HOLLAND RABBINUS.

.....
A MULT ÉS JÖVŐ
□ MŰMELLÉKLETE

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI

MEGJELENIK MINDEN HÓ KÖZEPÉN.
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST, VI. KER., PODMANICZKY-
UTCA 6. SZAM ■ TELEFONSZAM 146-92.

■ FOLYOIRAT ■

AZ O. M. I. K. E. KULTÚRBI-
ZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰ-
KÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

ELŐFIZETÉSIÁRA A „REMÉNY” IFJÚSÁGI
MELLÉKLETTEL EGYÜTT EGÉSZ EVRE
16 KORONA. DÍSZKIADÁSBAN 25 KORONA.
EGYES SZAM ÁRA 2 ÉS 3 KORONA.

◆ DR. PATAI JÓZSEF ◆

DR. HAJDU MIKLÓS: PROGRESSZIÓ ÉS RELIGIÓ.

— LEVÉL EGY RACIONALISTÁHOZ. —

Tgen... igaza van! délelőtt a racionalisták és pozitivisták káprázatos tornáján vettem részt és — valóban így történt — délután meggyújtottuk otthon a chanuka-lángokat. Napi munkánknak két egyszerű történése, de azért én megértem önt, amikor összecsapja a kezét, megértem, amikor teljes őszinteséggel csodálkozik és úgy érzi, hogy itt a természettudományos világnézetet valamely bántódás érte. Hát hűtlenségen ért engem?! És most felém löveli az ultimátumot: tessék színt vallani, tessék választani! Progresszió vagy religió? — ez a kérdés. Mit kérdés? Nem is kérdés, de húsba és vérbe menő dilemma. Itt ütközik a fejlődés csatája; itt dől el a nagy, az egyetlen megoldás: mely úton járjunk, hol keressük és hol találjuk meg az élet teljességét?

Hát, mélyen tisztelt elvtársam a pozitivista és racionalista világlátás birodalmában, engedje meg, hogy a kérdést ne tartsam olyan nagyon fogasnak. Való igaz, mi sem könnyebb, mint ezt a problémát a legsúlyosabb dilemma maskarájába öltöztetni. Tűz és víz a progresszió és religió eszmeköre? Aligha. Bölcselmi hadállásokban szubjektívítások csatáznak, ne ütődjék meg hát azon, ha a magam példáját is argumentumként sorakoztatom fel. Igen is, a meggyőződés rendíthetlensége köt engem is a progresszió munkájához, hiszem és látom a természettudományos világnézet dönthetetlen törvényeit, magam is ennek a rendnek a konjunkturáival számolok, és mégis oda-odajár a lelkem a religió virágos mezejére, ott keresek és találok sokszor lendületet, zaklatottságomban néha megnyugvást, szkepticizmusomban gyakran reménységet. Dehogy állatom magam azzal, hogy ez a szubjektív jelenség döntő argumentum. Megyek hát a másik partra. Ismerek hívő lelkeket, akiknek szívét a religió tüze hevíti; vallásos törvények, hagyományok és szoká-

sok intranszigenz követői, akik aztán szövetséget kötnek velem is, önnel is a természet inappellabilis rendjének megértésében. Bizony, ha levizgáztatja őket, ők is a progresszió eszmei és tárgyi alapján állanak. Azonban hisznek is. A hit — ez az ő filozófiájuk — az élet poézise. Mások viszont úgy gondolják, hogy nemcsak poézise az életnek a religió, de nemes eszménye, világító csillagzata, fénye és melege.

Más dolog meggyőzni a hitelent és más világosságot teremteni ebben a látszólagos bonyodalomban. A hívés — úgy-e bár ön is így tudja? — magánügy: a lélek diszkrét élete. És nem kell, hogy a religió erkölcsi és esztétikai erejét megbolygassa a konfesszionális politika. A hívésnek politikai tendenciáktól mentes, tiszta lelki absztrakciója úgy-e bár nem áll ellentétben a tétéles vallások eszmei tartalmával? Ismeri Maeterlincknek a méhek életéről írott, káprázatos munkáját? Hát látja, itt Maeterlinck a legpozitívabb, a legexaktabb és legempirikusabb tudással szemlélteti a méhek életét, bevonva minden meglátását ragyogó poézissel, de azért mindenképpen természettudományos állásponton vizsgálva és ítélve a dolgokat. És ugyanez a Maeterlinck aki a méhek életében pozitivista, racionalista, empirikus, természettudományos, másutt, teszem A szegények kincse című bölcselmei során a tiszta, intenzív, sőt szuggesztív erejű hívésnek legsokszínűbb szceneriáját tárja elénk. Okkultista is benne, spiritiszta is benne, a misztériumok és babonák sejtetője és megérzője is. Kétségkívül differenciáltsággal állunk szemközt. De bizonyos, hogy ön is megadja ennek a komplexitásnak a művészi, az esztétikai és filozófiai szabadság nevében a felmentést. Helyes. Hiszen önök a hívésben, legyen az bárminő fajtájú is, csupán csak filozófiát, csak kontemplációt, csak lelki életet látnak. Mellékes: honnét táplálkozik a hívés, vagy a hitelenség, ami egyébként ugyan-csak hívés, de a hívésnek más és más dimenziója

Mindössze ezt a szabadságot, amelyet a legszélső racionalizmus is engedélyez az önveszélytelen és közveszélytelen filozófiának, még a babonának is, reklamálom hát a religió számára is.

Nincs köztünk tétovgató úr, nincs köztünk áthidalhatatlan ellentét. Kapcsolat viszont van ezer meg ezer, látható és láthatatlan. Az ön exaktságokra épített világnézlete (— külön fejezetbe tartozó volna annak a megállapítása: mennyi sok mindennel számol ez, ami csak látszólag exakt s mennyivel, ami még látszatra sem az —), míhelyt kilép a gyakorlati cselekvés térségére, majd mint szociális irányzat, majd mint emberbaráti munka, majd mint népjóléti politika, vagy mint kulturális misszió jelentkezik. Csupa olyan terület, ahol konfesszionális szervezetek, de különösképpen a zsidóság, méreteiben, minőségében és mennyiségében egyaránt nagyszerű munkát végez. Jönnek aztán a mérleg és zárszámadás adatai, jönnek az eredmények, az alkotások, a küzdelmek, az akadályok, a sítérek, jön a viszonyok és helyzetek javulása, az ismeretek és a kultúra átformalódása, szóval jön az erők és energiák nagy eredője: a fejlődés, és kinek jut most eszébe különböztetni: ezt a racionalizmus, ezt a hit, ezt a progresszió, ezt a religió építette? Kinek van erre érkezése, amikor még be sincs fejezve az egyik feladat, máris sürgeti az élet a másik kérdés megoldását? Ki válogathat intenciók között, amikor két kézzel kell megmarkolni minden készséget? Bizony a proximus ardet Ucalegon nem hagy időt bölcselkedésre. Az éhező kenyeret akar, a beteg orvosságot, a hajléktalan menedéket, de még ráadásul sem kéri egyik sem, hogy tisztáztassék: mely szándékkal szolgálja egyikünk vagy másikunk a magasabb, az egyetemes érdek parancsát? Jó, mondhatja ön, nekik, az éhezőknek, a szenvedőknek, a nyomorgóknak filozófiai adottságok diktálnak, nekik nem probléma a probléma, de azért nekünk végre meg kell hozni a legfelsőbb ítéletet. Meg kell hozni? De tudunk-e dönteni? Értsük meg, hogy csatázni tudunk a kérdés körül, de megegyezést itt nem tudunk teremteni. Vajjon érdemes e azonban csatázni szubjektivitások, derék intenciójú meggyőzések körül, amikor egy dékával követjük a programot, amit a haladó szándó haladásának ellenállhatatlan ereje reánk diktál? ezt a kérdést valóban eldönti az a tárgyi valóság, hogy sok a jaj, sok a baj, sok a nyomorék és sok az analfabéta, és a patikában nekem gyorsan készítsék a receptet és a segéd urak ne függesszék fel munkájukat, amíg megegyeznek a farmácia, a vegyészet vagy a gyógyászat vitáiban.

Eh, máris túlsokat filozofáltunk. Ahhoz mindenesetre nagyon sokat, hogy a chanuka büszke kis lángjait megvédelmezzem. Az én fiam tudja, hogy a föld forog a nap körül, megtanulja majd, hogy mit csinált Edíson, mit Semmelweis, megtanulja, kicsoda Blériot és kicsoda Magelhaes Lima, megérti majd a sejteloszlás világosságát, a

logaríthmus és Amundsen exaktságait, a valósággal már most kis gondolatvilágában számolnia, de higgye el, nem terelem el szunnyadó meggyőződéseinek és ismereteinek díszpozícióját a progresszió és a kultúra fényességeinek tájékaról, ha lelke megfürdik abban a nemes, szép poézisben, amit a zsidó vallás hite és kultusza, erkölcsi ereje, emberszeretete, melege és szépsége bőséges pazar-sággal kínál. Egy lélegzetre hosszú mondat ez, de bocsássa meg, igen-igen szímplá kis igazságot takar. Aminthogy igen egyszerű ez a dilemma a maga látszólagos komplikáltságában. Csak egy kicsit hallgassunk lelkünk titkolt és titkos szóatára, csak egy pillanatra gondoljunk két sírhalmra, az apánkéra meg anyánkéra, akkor ráeszmélünk, hogy — zsidók vagyunk. És akkor meglátjuk, hogy nekünk nem probléma a haladás, a fejlődés, a hívés meg a hit mellett való fölmelegedés egy szívben, egy gondolatban és egy akarársban való egyesülése.

A hívő, aki azzal kezdi minden nap a maga napját, hogy áldja a teremtőt, aki bölcs gondoskodással alkotta meg az embert a nagy természet egyetemes feladatainak végzésére, ez a hívő valóban racionalista, ez ha nem is tudja, csodás spontánsággal él, dolgozik, sőt imádkozik is a progresszív világrendben. És ez a hívő, ne feledjük, zsidó. Úgy-e bár megadja most már fölmentését a vád alól, hogy hűtlenséget követtem fejlődés meggyőződés ellen? Ha nem, kérem konstruálja meg az új embertípust: a religió-racionalistát, vagy ha jobban tetszik, a religió-progresszistát. Ez ugyan furcsa valami így, ha a nevét olvassa, de nem furcsa, ha a szívébe néz. Olyan kevés a jó ember, hogy érdemes néha a jó szívek birodalmába is bepillantani. Rengeteg energia lakik itt. És főbenjáró bünt követ el, aki hasznos és hasznosítható energiákba romboló csákánynyal akar belevágni. Ne tegye ezt. Jobb, ha együtt építünk. Meglássa, megértjük egymást.

TURÓCZI JÓZSEF: ALKONYAT.

Ez lesz a jövendőm :
Szúk könyvtárszobák,
Csöndes álomerdőm
Nem kísér tovább.

Fényem lankadt, álmos,
Oly bágyadtan ég :
Ha nem tartanál most,
Lehanyatlanék.

Dal sóhajt a mélyből,
Hangja béna, halk :
Vágyaimnak épül
Őszi katafalk.

orthodoxia vezetője dichotómia útján akarja a békét a hazai zsidóság két pártja között helyreállítani, úgy tűnik ki a „Mult és Jövő“, megelőző számának értesítéséből. Osztozkodjunk meg az apai örökségen! Legyen a mienk a zsidóság kulturális és humanitárius hivatása, övék pedig a hit törvényeinek megőrzése.

Az bizonyos, hogy a zsidóságnak megvolt mindenkoron és meg is van ma is e kettős hivatása. Az emberi nemnek nem nyújtottunk mi kevesebbet a kultúra és humanitás mezején, mint a vallás terén. Nem szükséges itt külön hangsúlyozni kulturális hivatásunk jelentőségét, hiszen e folyóirat azt tűzte ki programul a maga számára és azzal a törekvéssel indult útjára, hogy hitközségeink alapjául és összetartó erejéül ezen szent szellemi érdekközösséget, a zsidó kultúrát tegye.

De hát mit is értünk ezen kulturális feladat alatt? Azt talán, hogy hiveinket bevezessük a modern művelődés eszmekörébe és neveljük egyéneket, kik annak munkáivá válnak? Hiszen ez bizonyára magasztos munka, de semmiesetre sem lehet első sorban gyülekezeteink feladata.

Midőn zsidó kultúráról beszélünk, nem szabad azokra gondolnunk, kik a zsidó fajtól származva, az általános emberi műveltség hőseivé váltak, hanem ama kultúrerőkre, melyek a zsidó hitből, annak szellemi kincstárából eredtek. A kettőnek tápláló forrása tehát egy és ugyanaz.

A mi bibliánk nemcsak az istenismeretnek, hanem a világ műveltségének is hatalmas alapja; nemcsak a hit, hanem a költészet, művészet is oda tért vissza mindannyiszor, valahányszor új erőt akart meríteni. De ez a viszony a biblia utáni időkben sem változott meg. Nem a zsidó faj, hanem határozottan a zsidó hit teremtette meg Philo judeus-t, Gabirolt, Majmunit, Mendelssóhnt, hogy csak néhányat említsek azok közül, kik hitünk szellemi kincseivel gazdagították az emberiség eszmevilágát.

Mindazt bizonyítja, hogy tényleg kettős hivatás a mienk, de éppen ez tiltakozik a leghatalmasabban az ellen, hogy a kettőt dichotómia útján elválasztjuk egymástól, mert amint elkülönítjük hitünket kultúránktól, úgy a hit talán megmarad zsidó hitnek, de a kultúra nem zsidó kultúra többé.

Kétségtelenül bizonyos, hogy ama hitközségeknek, melyek a modern elnevezést válasszák jelzőikül, kétszeres kötelességük a kulturális hivatás terén való munkálkodás, hiszen ők érzik leginkább, hogy ott, hol a pozitív hit inogni kezd és a vallási feladat teljesítése iránt lehetetlen a lelkesedést fölkelteni, ott a tradicionális kultúrmunkába való bekapcsolás ama magasztos és üdvös fegyver, mellyel újból meghódíthatjuk hiveinket, fölkelhetjük bennük a lelkesedést és növelhetjük áldozatkész-

ségüket a zsidóság iránt; de az, hogy hitközségeinket úgy osszuk két csoportba, hogy egy részük a vallásos, más része a kulturális hivatást teljesítse, ez nemcsak a tényleg létező állapotokkal ellenkező, hanem a „kelal Izrael“ elleni bűn lenne.

Egyetlen hitközségnek sem szabad megfeledezni arról, hogy neki mind a két hivatást kell szolgálnia. Külön az egyik, külön a másik feladatért nem *hitközségek*, hanem csakis *egyesületek* munkálkodhatnak.

Nem akarok itt átcsapni az aktuális felekezeti politika terére és nem szándékom az „egységes szervezet“-re irányuló megoldási kísérletek számát egygyel szaporítani.

Elméleti alaptól indultunk ki és így csak elméleti igazságokhoz juthatunk.

A zsidó kultúrát *egyesületek* viszik előre, ezek gyűjtik egybe azokat, kik e cél iránt érzékkel bírnak, de egyúttal ezek terjesztik azt a felekezett minden körében. Éppen úgy az *orthodoxia* csakis mint *egyesület* szolgálhatja ama szent célokat, melyek megvédésére vállalkozott. Így vethet véget ama hazug és erkölcstelen állapotnak, mely sehol másutt a világon, csakis hazánkban létezik, hogy lépten-nyomon a vallás törvényeit negligáló orthodoxokkal, sőt nem ritkán vegyes házasságban élő „hithű“ zsidókkal találkozunk.

Az *orthodoxia* csakis mint egyesület vethetne véget ezen szégyenletes állapotoknak, melyeket bizonyára maga fájlal a legjobban. Csak így örködhetne afőlött, hogy nemcsak mai hivei, hanem senki ez országban lelkiismereti kényszernek kitéve ne legyen és a vallás parancsainak betartása közben senkin sérelem ne essék.

Tudom jól, hogy ez az idő ma még messze van, de ha egykoron e kérdést a zsidóság történetének megfelelő szellemben fogják megoldani, az csakis ezen alapon történhetik.

BRAUN MARGIT: KÉRDÉS.

Ha zsendül a tavasz köröttem,
S magam is ígérő áldás vagyok,
A szépet, a jót, mit az élet adott,
Miért látom mindig mögöttem?

Mért nem akarok újat várni?
Miért, hogy arra tétován megyek,
Ahol csillognak kék reményhegyek,
S nem tudok vígan futva járni.

És ős fajomból mi reám szállott,
A bút ha szívem híven őrzí bent,
Ha szívem sorsa hűvös őszi csend,
Miért a forró nyári álmok?

KÉT REMBRANDT-KÉP.

Egy féltreeső svéd kastélyban, azoknak egyikében, amelyeket költői szépségével patinázott körül az északi poézis, két kevéssé ismert Rembrandt-kép díszíti az ó falakat. A kastély kincseire most fog csak eszmélni a svéd nép, minthogy néhány nap mulva díszes svéd album jelenik meg róluk. Ebben az albumban fog megjelenni annak a két Rembrandt-képnek a másolata is, amelyek közül az egyik ifjú zsidót, a másik öreg zsidót ábrázol. Hogy milyen szeretettel mélyedt bele Rembrandt a zsidó arcokba, arról már többször esett szó e hasábokon. És ennek a szeretetnek a bélyegét viseli a svédországi két Rembrandt-kép is. Az ifjú zsidó kissé félszegen, de nyitott szemekkel néz a reményteljes jövőbe, előtte áll még egy egész világ, amely bizonyára tele lesz kemény harcokkal és édes diadalokkal. Az öreg zsidó görnyedt alakja, rezignált bágyadt nézése „de vanitatum vanitate“, regél. Neki már minden mindegy. Talán csak egy vágya van, hogy mint Izrael hű fia búcsúzhasson e földi hiúságoktól. Ami az ifjú zsidó és az öreg zsidó közé esik, azt is megörökítette Rembrandt halhatatlan ecsetje; de e két kép szinte a kezdetet és a véget jelentí és bizonyára ezért választotta őket egymás mellé az a svéd főúr, aki évszázadokkal ezelőtt megszerezte.

Rembrandt: Ifjú zsidó.

Mi pedig hálával adózunk Stockholmban élő munkatársunknak, Antal Sándornak, hogy a két Rembrandt-képet részünkre lefotografáltatta s

így lehetővé tette, hogy előbb szólhassunk róluk, még mielőtt a kastélyról készülő svéd album megjelenik.

OROSZ ZSIDÓ ELBESZÉLŐKBŐL

SÁLOM ALÉCHEM: SZÁZEGY. (MESE AZ OROSZ-ZSIDÓ ÉLETBŐL.)

I.

Az ősi szelíd Bug folyó, amely keresztülvág a Dnjeper és Dnjeszter közt, hogy aztán, miként azok, a Fekete-tengerbe vesszen: két gubernjet választ el egymástól, a herszonit és a podoljeit; ott, ahol két zsidó kisváros fekszik rendetlen össze-visszaságban: Holte és Bohopolje. Ez a két kisváros tulajdonképpen egy várost

képezne, ha a Bug folyó ketté nem vágná őket. A lakók azonban csak azért is összekötötték őket egy hiddal, hogy újra egy város legyen belőlük. Ha arra jár az ember, például, azt hiszi, hogy Bohopoljében van, de még mielőtt ezt végig gondolja, máris azon veszi észre magát, hogy ő tulajdonképpen Holtében jár. És viszont: alig vette tudomásul, hogy Holte szépségeit élvezi, s már is Bohopoljében leledzik!

480 **MULT ÉS JÖVŐ**

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Régekte úgy volt, hogy Bohopolje játszotta a város szerepét, míg Holtét csak falunak nézték. Mégis az a sors érte Holtét, hogy 1882 május hó 3. óta nem szabad ott a zsidóknak újból letelepedni.

Azóta egészen más szemmel nézik a bohopoljiak Holtét. Valami különös varázssal vonzza őket és mindenáron ott szeretnének letelepedni! És tényleg: az említett rendelet óta, minden éjjel átlopózott valaki közülök a hidon keresztül, hogy ott boltot nyisson. Persze, kevés sikerrel, mert vagy gorbán visszakergették őket, vagy pedig az örség egy jóságos mosollyal megfordította a „csempészt“ a saját tengelye körül, hogy: „Eltévedtél, goszpodin Iczkó, arra, visszafelé vezet az út Bohopoljére!“

Es hiába próbálkozott goszpodin Iczko védekezni, hogy hát: „Uram, én már évek óta holteinek tudom magam. Hiszen van ott két ülésem a templomban és egy csomó rokonom a temetőben!“ Hiába. Ez a logikus érvelés sem használt.

— Engedélyt, papirokat kérünk! rivált rá az örség.

Es megkezdődött a „papirokat“ vására. A protektorok halomra gyűjtötték a pénzt és még inkább az árulók, akik rendesen zsidók lévén, sok bajt okoztak a Holte földére vágyakozó testvéreiknek. Sok átlopózott családnak ott kellett hagynia Holte tiltott gyönyörűségeit és visszacihelődni Bohopoljére, hogy újra felvegyék a kenyérharcot az ott maradottakkal. És ez az engedély-háború, amely a zsidók és a rendőrség, továbbá maguk a zsidók közt folyt, eltartott vagy húsz évig. És repültek a papirosok a rendőrséghez, onnan a kormányzósághoz, onnan pedig a szenátushoz, amely visszaküldte a kormányzósághoz, hogy újra a rendőrséghez küldjék s így tovább. Félek, hogy a történetíró, aki meg akarja majd írni ennek a két zsidóvárosnak a történetét, kénytelen lesz egy fejezetet beletoldani ezzel a címmel: „A husz éves háború története“. A holtei és bohopoljei zsidók majd megértik ezen cím jelentőségét.

Ennek a háborúnak volt két jelentékeny harcosa: Bohopoljszky Jeremiás, aki Holtéről való volt és ennek véres ellensége, Holteanszky Nachmen Léb, aki bohopoljei volt.

II.

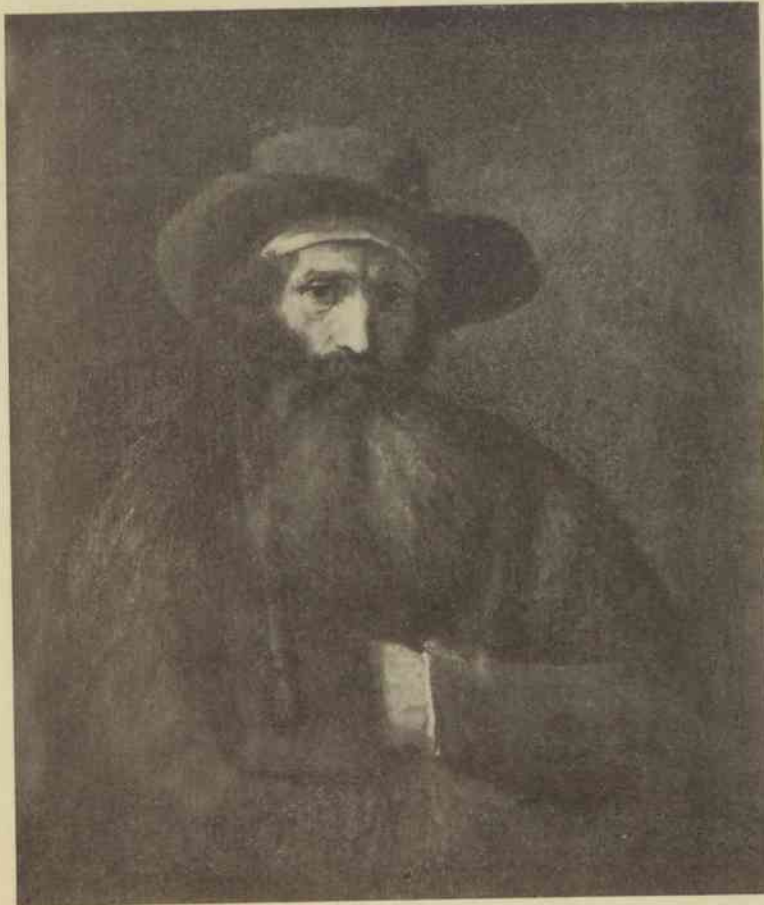
Önök ne csodálkozzanak azon, hogy Jeremiást, aki Holtéről való volt, Bohopoljszkyknak hívták, Nachmen Lébet pedig, aki tudvelevőleg Bohopolje polgára volt, Holteanszkyknak hitták. Mi van abban? Ismerek egy Cserkaszky nevű embert, aki Bileczerkovi és van egy cserkaszi barátom, akinek éppen sséggel Bileczerkovszky a neve. Önök

azt mondják: ez így nincsen rendjén, mert akít Cserkaszkyknak hívnak, annak Cserkaszban kellene laknia, mert valószínűleg ott született? En fordítva hiszem: ha mindenki a szülővárosához lenne kötve, hogy állana fenn a világ?!

De térjünk vissza 1882 május hó 3-hoz.

A dolog a következőképp történt:

Holteanszky Nachman Léb, aki egész eddigi életét Bohopoljében töltötte, azon bizonyos május 3. előtti éjszakán véletlenül Holtében volt s így valami ügy miatt az ottani bírósághoz idézték, ami feltétlenül azt jelenti, hogy ő — holtei illetőségű. Így jár az, aki a szerencse kedvence! Ezt természetesen a legvéresebb ellensége, Bohopoljszky Jeremiás nem nézhette nyugodt lélekkel és így minden alkalmat megragadott aztán annak bebizonyítására, hogy Nachman Léb sohasem volt holtei lakos, hanem ellenkezőleg: bohopoljei. Mi sem természetesebb, hogy Jeremiás sem nézte ezt zsebetett kézzel és erősen bizonyítgatta, hogy ő még 1882 május 2-án be volt idézve a bírósághoz, mint holtei lakos stb. és hogy éppen Nachman Léb nem holtei lakos, hanem ellenkezőleg bohopoljei, mint azt a neve a legjobban bizonyítja, ime: hisz Bohopoljszky annyit jelent, mint Bohopoljéről való!... Ezeket és még hasonlókat kiáltott bele Nach-

Rembrandt: Öreg zsidó.

man Léb a kormányzóságba, ahol a Jeremiás érve-
lései mindennaposak voltak. Papirok, engedélyek,
bizonyítványok és más írások és tanúk bizonyít-
gatták napról napra, hogy Nachman Léb, dacára
annak, hogy Bohopoljszkinak írja magát, mégis csak
Holtéről való. A legjobb bizonyítéka, hogy Boho-
poljében saját lakása van, sőt egy mizrach-ülése
a magid templomában! Mert: minek volna egy
holtei lakosnak saját lakása Bohopoljében és saját
mizrach-ülése a bohopoljei templomban?! Nem
igaz?!...

A rettenetes harc addig háborgott, míg azt a
rendeletet adták ki ellenük, hogy mindkettőjüknek
azonnal ott kell hagyniok Holtét és hogy jój kell
vigyázni rájuk, hogy csakis nappal mehessenek
át a hidon!

III.

— Szamár, miért hallgatsz? — szolt valaki a
búsuló Jeremiáshoz.

— És mit használok vele, ha kiabálok?

— 'Sz azért van szenátus. Forduljon a szená-
tushoz!

— És mit nyujtsak be a szenátushoz? Hogy a
kormányzósági hivatal azt találta, hogy bohopoljei
illetőségű vagyok?!

Itt már a Jeremiásné is beleavatkozott:

— Nem mész a szenátushoz! Még csak az
hiányzik! Hogy innen is kikergessenek bennün-
ket?!

A Jeremiás feleségének a szava mindíg döntő

súlyal birt, de most az egyszer kudarcot vallott.
Jeremiás nem bírta ezt a helyzetet, hogy ő ne
legyen holtei illetőségű! És a szenátushoz folya-
modott...

Szép kis idő telt el azóta; félek, hogy 20 év
is lefolyt már, midőn a következő dolog történt:

Napsugaras nyárelő volt. Jeremiás ott ült a
háza előtt és eszeágában sem volt a szenátus,
azt se tudta, létezik-e még, egyszer csak beállít
az udvarába egy hivatalnok-féle és az előljáróság-
hoz idézi.

— Mi ez már megint?! Mindig a te ostoba
ügyeid! — méltatlankodott Jeremiásné.

— Úgy tudjak én a mérges gombáról, ahogy
tudom, hogy ez micsoda! De ha hívnak, akkor
menní kell!

— Vigyázz legalább, hogy ott le ne tartóz-
tassanak! — övta a felesége Jeremiást.

Alig mult el egy fél órája és Jeremiás loho'va
jött vissza az előljáróságtól. Alig birt szóhoz jutni
az örömtől és lelkendezve mondta:

— Mazel tov!... Az jött a szenátustól...
hogy... bohopoljei illetőségű vagyok... hogy
már szabad laknom...

Jeremiásné összecsapta a kezét.

— Megbolondultál?! Hát ennek te örülsz, te
hülye! hogy itt Bohopoljében maradhatsz?!...

— Tyű, az ördögbe is! Azt akartam mondani,
Holte! holtei vagyok, Holtében szabad laknom!

— No hát, ez már beszéd!.. Nos, Jeremiás,
látod, úgye mondtam! Emlékszel?

— Mit mondtál?

— Mondtam akkor,
hogy menj a szenátushoz!

Jeremiás alig bírta ki
a nagy örömet. Fűnek-
fának mesélte, micsoda
szerencse érte őt! A sze-
nátus megengedte, hogy
ő holtei illetőségű legyen,
hogy ő Holtében lakhas-
son. Már készül is oda-
hurcolkodni és ha Isten
megsegíti, nemsokára ott
is lesz.

Nem evett, nem ivott
és bárkivel találkozott, el-
mesélte:

— Hallotta?

— Mit? A szenátus?
Persze! Mazel tov!

— Köszönöm, viszont
kívánok!

— És mikor szándé-
kozik?

— Ünnepe után, ha az
Isten megsegít!

— Sok szerencsét!

— Köszönöm, viszont
kívánok!

Lakos Alfréd : Gyászoló zsidók. (Schrank Béla tulajdona, Esztergom.)

IV.

A mi boldog Jeremiásunk pedig nem szünt meg beszélni a kis városban boldog-boldogtalanak az ő boldogságáról, míg végre úgy megúnták, megutálták a boldogságával együtt, hogy szöktek előle az emberek. Az emberek már szinte félték tőle: szenátus és megint csak szenátus.

És ha mindenki a városban megutálta, mennyire utálhatta ezt szegény Nachman Lébet, aki kénytelen volt saját fülével végighallgatni ellensége boldogságát. Mert ha valahol együtt voltak, Jeremiás ugyan nem beszélt vele, de szeméi mindig őt keresték. És ahol észrevette őt, mindig odament és szólt valakihez:

— Úgy látszik, ott a szenátusban mégis csak okos és becsületes emberek ülnek!..

Ilyenkor Nachman Lébet rendszeresen félrement, de Jeremiás utána sópölygött és megint csak meg szólt, de mindig máshoz beszélve:

— Mult éjjel direkt Holtében maradtam, ott töltöttem az éjszakát: hátha jön valaki az előjáróságtól, hogy kiutasítson, de azért se jött.

Jeremiás és felesége közt rendszeresen nem valami példás élet folyt, de ilyen alkalommal, mikor Nachman Lébet bosszantani kellett, mindig segített a férjének és vele együtt bekürtölte a várost, hogy mindjárt az ünnepek után átköltöznek Holtéba. Úgy hogy a város és különösen a szegény Nachman Lébet már alig várták az ünnep elmulását.

— Bár vinné már el őket az ördög! Hisz se éjjelünk, se nappalunk miattuk!

Elmult az ünnep, de a boldog Jeremiásék nem siettek át Holtéba. Minek? Hát nem érnek rá? Mit késnek el, ha egy héttel később mennek? Hála Istennek, hogy már megvan engedve! Ez a fő! Közben pedig történt valami, egészen váratlanul. Elérkezett az 1902. év május 25. és a lapok (oh mindig azok a lapok!) azt a hihetetlen hírt hozták, hogy a kormány megengedte, hogy Százegy városban telepedhessenek zsidók, szabadon, minden engedély nélkül, ahol földet is vásárolhatnak és házat is építhetnek maguknak. Százegy város és köztük — Holte is!

Nohát ez hallatlan! Jeremiást úgy érte ez a hír, mint valami hirtelen szerencsétlenség. Alig

hítt a fülének. — Nem lehet igaz, — mondogatta mindenkinek — nem igaz!

Húsz éven keresztül még egy éjjelt sem volt szabad tölteni Holtében engedély nélkül és most egyszerre... házat építeni!.. És éppen Százegy városban! Pont Százegy! És éppen Holte is köztük! Eh, ezt valamelyik ellenségem találhatta ki... Bizonyára a Nachman Lébet koholmánya. Ez csak az ő hazug fejétől származik! Az ördög vigye el!... Akkor engednek majd Holtéba minden zsidót, mikor a tenyeremen hajszál pelyhedzik!

Így vigasztalta magát Jeremiás és a felesége, aki szintén hallott valami 101 városról beszélni a vásáron, szomorúan oda legyintett a férjének:

— No, ha az igaz, akkor felakaszthatod magad a te híres szenátusoddal együtt!

Így beszélt a Jeremiás felesége és úgy égett a dühtől, mint egy odaégett szombati kalács.

Egyszer hirtelen betoppant a templomszolga, kezében egy zsidó újsággal, amit Jeremiásnak nyújtott:

— Itt van reb Jeremijeh, ez magának lett küldve, hogy olvassa el, mi van benne. Valami új hír

Bohopolje és Holte ügyében... Százegy város... ott, ott, ahol be van hajtva és aláhúzva...

Jeremiás mindjárt megértette, hogy ki volt olyan szíves, hogy őt a lappal megtisztelje. Felvette a pápaszemet, lehajolt és észrevette a nevet: *Holte*. A többit nem is olvasta... Közben odajött a felesége is... megértette ő is a dolgot... keserűen felkacagott és csak annyit mondott:

— Nos? A te szenátusod?...

— Miért az enyém?

— Hát kié?! Hát nem mondtam neked akkor, hogy az ördögnek kell a szenátus?! Hogy elégnél a szenátusoddal együtt! Egyáltalában nem tudom, mi az ördögnek még Holtéra. Abba a rongyos, piszkos faluba! Ahol még rituális fürdő sincs valami rendes! Mi bajod itten? Nem tudsz üzleteket csinálni? A te üzleteid!... Szenátus kell neki!

— Hagyj már békét!... Nem megyek no, nem megyek... Csak hagyj már élni!...

V.

Két napra rá Nachman Lébet már átköltözött Holtéba. Jeremiás pedig Bohopoljében maradt és ott lakik még a mai napig.

(Ford.: Kova Albert.)

Lakos Alfréd: Részlet a Gyászoló zsidók c. képből.

MEZEY SÁNDOR: URIA LEÁNYA.

Az alkonyat égett. Tüzes volt, illatos. —
Ma, tudta, el fog menni hozzá. Vére
Még sohse volt ily forró, és az ajka
Még sohse várt így csókos, meleg éjre.
A ciprusok alján ibolya feslett,
Dalolt a rét és énekelt a hab,
Kéklő, ezüstös, rengő vízmezőkön
Táncolva jártak a napsugarak,
S a sároni rózsák szűz, gyöngye ölen
Kacagott, lobogott a májusi fény.

A város alatt a római tábor.
Fehér lobogója az égig élér,
Gondtalan ének, vigalom benne,
És Márius benne, az ifjú vezér.
És rabja a város, a szent, az örök,
A cijjoni ifjak, a cijjoni lányok,
Övé az oltár, a szentély, a törvény,
Övé a zsolttár s a templomi lángok —
És Márius benne, az ifjú vezér.

Ott hordanak mézet, fekete bort,
— Vénusz-ünnepet ülnek az este —
Ünnepi lángok füsttakarója
Hull a boruló, sűrke berekre.
A fák alatt nőnek az esteli árnyak —
Valaki hívja — Delíla várlak . . .

Dalok csapnak lelkébe hangtalan —
De összeressen: péntek este van.
Az ősi templom hulló romfalán
Gyertyák lobognak s tisztán, hófehéren
Imádkozik görnyedve már az apja
Az úr előtt, a szentély belsejében.
A főpap hangja az égre kiált
A népért, melynek sorsa örök átok —

Delíla lassan elmond egy imát,
Gyertyákat gyújt, piros, fonott kalácsot,
Tányérokat hoz, asztalt is terít,
Legszebb ruháját ölti fel magára. —

Eljöttek érte a pogány dalok,
És odaszálltak keskeny ablakára,
És ott susognak a susogó vágyak:
Delíla várlak . . .

Oly szép volt, mint a napkeleti hajnal,
Mint sároni réteken a gyöngyvirág,
Oly ragyogó volt, mint délben a csermely,
S oly délceg, mint a libanoni fák.
Ajka, e szomjas, lázongó ajak,
Még sohse forrott senki ajakára,
De karjai, e bús tűzoszlopok,
Lobogtak, égtek, vártak, mindhiába —
S ilyen tavasz még nem volt Judeába!

Elindult. Fenn, a csendes dombtetőkön,
Ibolya-trónon ült az alkonyat,

Pirosló fények hulltak át az ágon
És összetörték a törzsek alatt.
Ezer setét árny dőlt alá a fákról,
Kékes világú ködbe nyult az út,
A fűre sápadt harmatok peregetek.
S halk este szórta a selymes borút,
Kehely kinyíllott, megzendült a lomb,
Vágyak kacagtak, sóhajok teremtek,
A kék homályban erdők énekelték
Pogány dalát a pogány szerelemnek,
S Delíla ment. A kapu szegletén
Egy vézna árnyék vetődött elebe,
Tán egy szerelmes zsidó legény
Osont utána.

Am ő mit se látott,
Csak ott az égő, ragyogó világot,
A tábort, a sátrat, az ifjú vezért —
S dalolt örömeiben, mire odaért.

II.

Még égnék a sápadt pénteki mécsek,
De csendes a templom. Nyugosznak a vénék.

Foszlóban a fény. Már hamvad a lángja —
A pap belebámul a lomha homályba.

Asztala árva, kalácsa szegetlen,
Csak könnye beszél a néma szemekben.

Delíla, hol vagy? De künn s odabent
Nem hallja senki, csupán a csend.

Tubák riadoznak a város alól —
Delíla . . . Delíla . . . de senki se szól.

Lefutnak az órán a sűrke szemek,
Az este is elment, az éj közeleg.

Ott térdel a nagy pap az isten előtt:
Engedd, még egyszer, hogy meglássam őt!

A falra setéten rakódnak az árnyak.
Kialudt a fénye a gyertyavilágnak.

Csillagok gyúlnak ki távol a mélyben —
Magában a nagy pap sír a vak éjben.

III.

Gallia gyöngye forr a pohárban
S himettuszi mézet szürcsöl a trák,
India selymén nyujtózva, dalolva
Isznak a mámoros, vad katonák.
— Éljen az élet, éljen a mámor,
És éljen örökké Vénusz-anyánk!
Harsog a tuba, csattog a nóta,
És csillagokat szór a rőt, buja láng,
Rózsa a zászlón, rózsa a földön,
Rózsa a szíven — ezernyi virág!
Éljen az élet, éljen a mámor,
A bor meg a dal és Vénusz-anyánk!

Hej Ligia, Lédá, te édes, te céda,
Hej Lesbia, Bacchis, — elő valahány!
Mosolygós arcok ragyognak a fűben,
És villog és csillog száz barna leány.
Bithynia völgyén, perzsa patakparton
Termett csodakelyhű ezernyi virág —
Éljen az élet és éljen a mámor,
És éljen örökké az egész világ!
Lehull a ruhájuk — kacagnak a lányok,
A dallehelők, a mámoradók —
És céda testüket égeti, tépi,
Szakgatja, cibálja örvongve a csók —
A csók, a római csók!

A dombok közepén, ragyogva, féhéren,
Áll Márius sátra, hallgatva az éjben.

A szellő se járt még soha csendesebben.
Delila mosolyog — Delila belebben.

Nincsen selyem lágyabb szedett rózságnál —
Delila mosolyog — úgye nagyon vártál?!

Judea mezőin sugár sohse járt még
Kacagósabb nálam, ragyogóbb szememnél —
Úgye szebbet mint én, sohasem öleltél?
Én vagyok a legszebb judeai rózsá,
Én vagyok az örök, nagy lobogás maga —
Csókoltál-e forróbb ajakat valaha?!

Sohajok születnek — meghalnak a szók:
Úgye jó, úgye édes a római csók?!

S az éjszaka hangos. Szedett rózságy
Illatos öleiben mosolyog a vágy.

Forró lehelettel telik meg a sátor —
Éljen az élet és éljen a mámor.

S kacagás köszönti az éjfél órá:
Letörtem a legszebb judeai rózsát!

IV.

— Ez a szép zsidó lány hajnalig tiétek:
Katonák, vigyétek!

Ha talán elbágyadt:

Vénusz szobra előtt vessétek az ágyat,
S bort adjatok néki, falernumi mézet —
Az ajaka éget,
Csókolni jobban senkise tud —

Márius eltűnt. A nép összefut,
A részegek arca reá vigyorog —
Delila kábul. A világ forog
Vele. Még reszket, támolmog szegény,
S már érzi a csókot fehér kebelén,
A vállán, az arcán . . . csók, hahota,
Körüle katonák, mesztelen lányok,
Tánc, zene, ének . . . letíport virágok,

Bort ide — gyújtson a caecubi láng,
Éljen az élet és Vénusz anyánk!
Sir a zsidó lány — keveslí a csókot,

Vedd az öledbe — add ide — úgy!
Dölj a karomra — hol van az ajkad?!
Rajta, ölelj — de el ne aludj!

Szerelem éje, lobogó éjjel
Járja bolondját muzsikazajjal,
Míg belebágyad a tűz is, a csók is —

Delila ébredj — már itt van a hajnal.

V.

Talán lidérces álom tartja fogva?!

A ragyogásba néző ciprusokra
Mosolygó hajnal szűz világa hull,
Ezüstös ködben tiszta fáklya gyul,
S fehéres gyöngyű harmat száll a réten.
Erre jött tegnap az esti sötétben.
Az esteli sötét . . . az éjjeli mámor,
A Márius ajka — a ragyogó sátor,
A Márius hangja — a csók — a gyalázat
Pihegő mellén — a részeges század
Most kergeti, csapja — ó futna, ha tudna.
S bele-belebotlik az egyenes útba.
A haja lebomlott, az arca fehér,
Egy csöpp seb a vállán s egy szemernyi vér —
Az ébredő, ujjongó hajnali sugárba
Reszketve vánszorog az Uriá lánya.

S Cijjonba ünnepi fénykeregekkel
Bevonul a nyájas szombati reggel.
Kis imakönyvvel, öltözve fehérbe,
Most mennek a lányok az isten elébe.
Fiatalok, vének — ősi imaházba,
Megy Uriá főpap fekete palástba.
Zsoltárok dalolnak, prédikál a pap,
Halottakért most mondanak imát,
Uriá sir — a hívek összesúgnak, —
Még sohse látták sirni Uriát.
S Delila hallja — ide százszor átnyilallik,
S a szíven minden százszor átnyilallik,
És futni kezd, futni a város felé —
A szombat elé, a templom elé!

VI.

Mikor a templom lépcsőjén feküdt
S hasadt kövére rátapadt az ajka,
Olyan volt, mint egy széttört cédruság.
Holt szenvedések már pihentek rajta.
Keskeny sebéből pergett, hullt a vére,
Feje leomlott megfakult kezére.
A templomajtó nyílik csendesen,
Jönnek a lányok és jönnek a vének,
S jön Uriá, dicséretével ajkán
Az örök isten élő, szent nevének.

Delila . . . s ajkán megbotlik a szó,
De arca fénye fe'ragyog csodásan —
Áldott legyen nagy isten a neved,
Mert megengedted, hogy még egyszer lássam!

DR. BLAU LAJOS: A VÁLÓLEVÉL.

Hjelenkorban csupán két okmány él még, melyeknek gyökerei az ókorba nyúlnak vissza és mindkettő zsidó okmány: a házasság- és a válólevél, a *kethuba* és a *get*. De míg a házassági szerződés tartalmánál fogva nagy változatosságot mutat, különösen a Keleten, hol a házasság anyagi feltételeit még napjainkban is az az okmány szabályozza, a válólevél kerekén másfélszer év óta a lényegre nézve változást többé nem szenvedett és az egész világon mind nyelvére, mind tartalmára nézve teljesen egyforma. Nyelve

az aram (nem héber) nyelv, vagyis az a nyelv, melyet a zsidó nép a szent földön és Babilóniában jó ezer esztendeig, a második zsidó állam megalapításától az arab világbirodalom megalakulásáig beszélt. Mikor az arab nyelv a görög és aram nyelvet megölte, a válólevél formailag is annyira megvolt már gyökeresedve, hogy a körülötte kialakuló új világ viharait minden megrendülés nélkül állotta ki.

Tartalma rövid és egyszerű, a férj kijelenti, hogy „egykori feleségét elbocsátja és férjhez mehet, akizhez akar”. Ezt a válóformulát találjuk már az V.

században időszámításunk előtt a zsidó katonai telepeseknél, kik az egyiptomi határt őrizték a nubiai vad törzsek betörései ellen. A néhány év előtt kiásott papirusok között van egy házassági szerződés, mely egy egyiptomi királyi tisztviselő és egy zsidó nő közt jött létre. Ebben mindkét házastól biztosítja egymásnak a válás jogát, csupán azzal a különbséggel, hogy a férj válás esetén feleségének anyagi kárpótlást tartozik adni. A válás maga mindössze három szóval van kifejezve: „a nő mehet, ahová akar”. Még régibb időbe, egészen az őskorba vezet bennünket a mózesi törvény, amely a válólevélről intézkedik és eközben hatását négy szóval írja le, azt mondva, hogy a nő férje házat „elhagyja, elmegy és más férfié lesz”.

A proféták korában a házasságkötést a férfi ezen nyilatkozattal eszközölte: „ő feleségem és én férje vagyok”, a válást pedig ezzel az ellenformulával: „ő nem feleségem és én nem vagyok férje”. Bizonyos, hogy az akkori héber válólevélnek ez a válóformula volt a főtartalma. Mindkét formulát megtaláljuk más ókori népeknél is, babilóniaknál, egyiptomiaknál, görögöknél, a zsidó nép az általános ókori formulával élt. Fokozott mértékben áll ez a többi zsidó jogi okmányokról, melyeknek formulái és kitételei más népek okmányáiban is megvannak. Még egy igen fontos pontban hasonlított a zsidó válólevél az ókori nem-zsidó válólevélhez, abban t. i. hogy a válóokot nem tartalmazta. A válólevél 3000 éves történetében nincs annak nyoma, hogy valamely válólevél a válóokot említette volna. Előnyösen különbözik ebben a zsidó jog a modern jogtól. Hogy kinek a hibájából történt a válás és mi okból, azt írásba foglalni a zsidó törvény

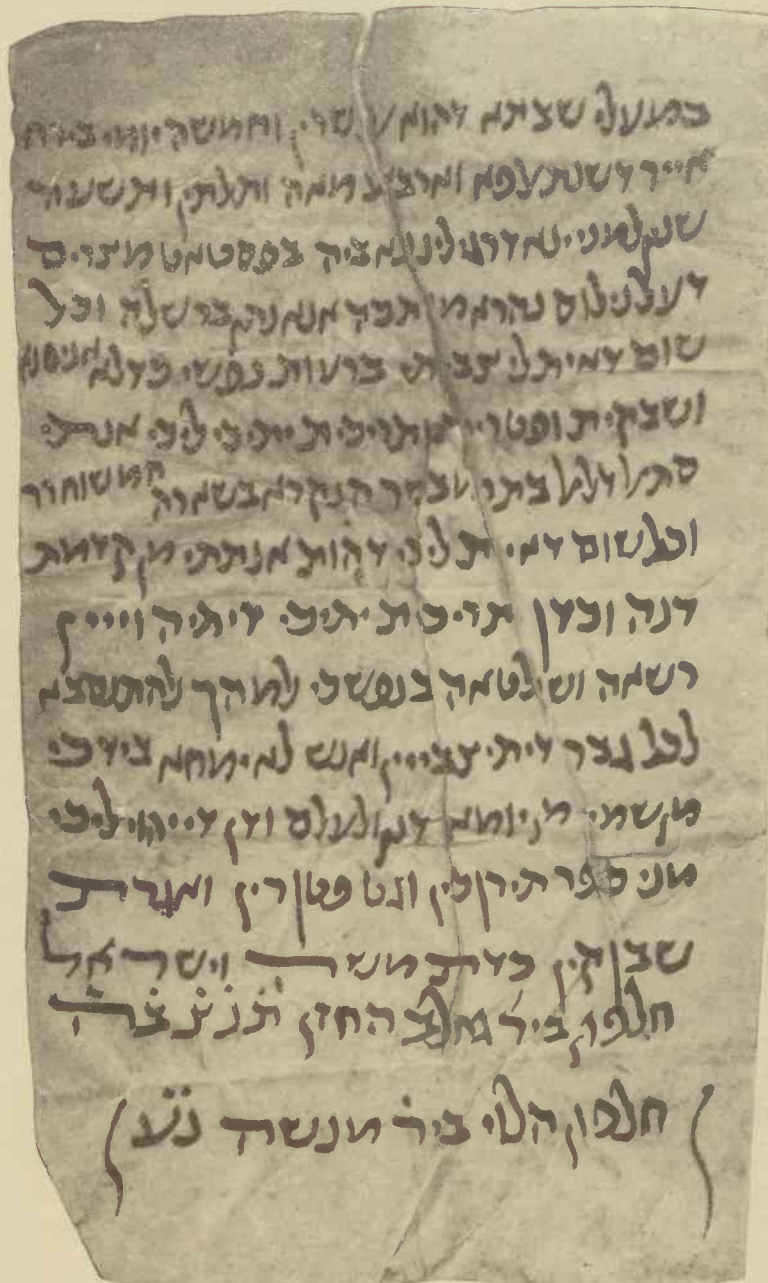
A legrégebb ismert válólevél; Fostat 1020. (Elkan N. Adler, London.)

nem engedte akkor se, ha az ok a nő hűtlensége volt. Megvolt ennek a maga nemes oka. A zsidó felfogás ugyanis azt kívánta, hogy minden asszony kapjon férjet, az elvált asszony is, nem engedhették tehát meg azt, hogy a válás dokumentumában bármilyen bennfoglaltassék, ami ezt a célt meg-hiusíthatná.

A férj a válást feltételekhez köthette és ezeket a feltételeket a válólevélbe is beírhatta. De a nő újra való férjhezmenetelét illető feltételt, hogy bizonyos férfhoz kell vagy nem szabad nőül menni, sem élő szóval, sem írásban nem tehetett. Férji jogairól teljesen le kell mondania, azt kell kinyilatkoztatnia, hogy „a nő férjhez mehet, akihez akar“. Egészen a talmud befejezéseig (500) a válólevélben a válást eszközölő formulán kívül sok mindenféle állhatott. Megesett, hogy öt kivándorolt ember közös válólevelet küldött haza az otthonmaradt feleségeknek, melynek utolsó szava egy barátságos üdvözlés volt a távolból. De a középkor eleje óta a válólevél megállapodott és a váláson kívül egyebet nem tartalmazott.

A válólevél külső alakja szintén csak az idők folyamán állapodott meg. Írtak válólevelet cserépre, fatáblára, növényre, sőt rózsalevelekre is. Előfordult, hogy tinta helyett vérrel írták a szomorú okmányt, vagy pedig szégyellősen láthatatlan folyadékkal, amely csak vegyi úton került elő. Válás esetén a férj a nőnek az akkori viszonyokhoz képest igen nagy összeget fizetett, azt az összeget, melyet a rabbik rendelkezése szerint a házasságkötéshez minden férfi moringolni köteles. Ha nem volt készpénz, a férj a válólevelet tehene szarvára vagy rabszolgája kezére, vagy egy arany lemezre íratta és az asszonynak átadta a tehenet, vagy a rabszolgát, vagy az arany lemezt. Az asszony ily módon egyszerre kapta meg a válólevelet és moringját. A rendes íróanyag azonban pergamen és fekete tinta volt, mint az itt közölt válólevél mutatja. Ezt a pergament okmányt, amely jelenleg a legrégebb ismert válólevél és én közlöm először, külsőleg-belsőleg az 500 óta járatos válólevelek normális képviselőjének tekinthetjük. Kivételek nem voltak ritkák, jelesül a válólevél nyelve tekintetében. Voltak héber, görög, perzsa s más nyelven írt válólevelek. Még a tizenhatodik században érkezett Marseilleből Velencébe spanyol nyelvű válólevél.

Az ó-izraelita házasságkötés és felbontás magán-ügy volt, ugyanezért a válólevélnél évezredekig a kiállítás és átadás közhivatalnok közbejötté nélkül történt. A válólevél magánokmány volt és stílizálásánál fogva ma is az, a válólevél az asszonnyal való átadás által önmagában létesíti a válást. Válólevél nélkül pedig válás egyáltalában nem eszközölhető. A válólevél intézményét más jogrendszerek is ismerik, a japánoknál pl. a válást „három és fél sort adni“ kitétellet fejezik ki, de kizárólagos ereje tekintetében a zsidó válólevél az okmányok világában egyedül áll.

Válólevél, Fostat 1128. (Elkan N. Adler, London.)

TURÓCZI JÓZSEF: VERSEK.

EGY VIOLALEVÉLLEL.

Találtam őszi estben én
Egy régi violát,
Lehetne csak egy est enyém,
Melyből ne sírna vágy . . .

Csak egyszer állna hús ital,
Ne várna tompa gyász,
Csak egyszer tiszta szüzi dal,
Ne bú, mely megaláz.

Ne hívna kép, távol tusa,
Min álmodozni fáj.
Ne mindig álmok koldusa,
Lennék egyszer király.

Találtam őszi estben én
Egy régi violát . . .
S nem lesz soha egy est enyém,
Melyből ne sírna vágy.

REGGELI ÉNEK.

Már újra ébred friss szemem,
Ragyogva hull a fény.
Te vagy a hárfa, Istenem,
Lehetnék húrja én!

Feléd visz újra minden éj,
Feléd visz mind a vágy,
És bánatomnak minden éj,
Szelíd viola-ágy.

Könnyektől ég a vánkosom,
Oly bús itt a magány,
De álmod olykor átoson
S kigyul az éjszakám.

Te légy nekem csak oltalom
Új ébredés előtt,
Úgy hajtom én szegény karom
Elébed és e főt.

SZEBENYEI JÓZSEF: DÓRA LEVINSON A GERRY-BEN.

integy húsz évvel ezelőtt halt meg a vén Gerry, a hóbortos milliomos, de mielőtt meghalt szép és nagy dolgot cselekedett. A húsz millió dollárját átadta a polgármesternek és a Newyork állam törvényhozó testülete törvényt hozott róla, hogy a Gerry húsz milliójából egy hatalmas intézmény építtessék, amely örök időkön viselje a Gerry nevet és amely intézmény a vásott gyerekeket nevelje becsületre, törvényes jögon elvihesse a maga házába a züllött szülők gyermekeit, vagy jóra való szülők züllött csemetéit, de azokat is, akik rossz bánásmódban részesülnek otthon, vagy mostohák gondjaira bízva, szenvedő kis lelkek lennének. És ez ellen a gyerekrablás ellen nincs felebbezés, mert a Gerry hatalmas és tele van szívjósággal, szigorúsággal és rengeteg a vagyona, száz embere járja a várost, hogy a Gerrybe nevelni valót szerezzen. Az iskolát kerülő gyereket megfogják, hazaviszik, vizsgálják a helyzetet, aztán elviszik a Harlamba, ahol a hatalmas Gerry áll, az ezer szobájával, óriási kertjével, iskoláival, telepeivel. A világ legnagyobb-szerűbb javítóintézete, a tanárai elsőrendű tanerők, az eszközei briliánsak és nagystilűek. Azt az ötezer gyereket a Gerry society-ban, az öt milliónyi newyorki nép salakjának a gyerekeit, vasszigorúság és fegyházi fegyelem ereje tartja rendben. És valami csoda, hogy milyen munkaerők, hatalmas,

szép szál legények, okos, művelt és fejlett leányok kerülnek ki onnan. A gyárak, az üzletek ezerszer szívesebben alkalmaznak munkásnak, hivatalnoknak a Gerryben nevelkedett ifjakat.

És erről a Gerryről, meg a Dóra Levinsonról volna egy kis történetem elmesélni való. Nem tudom se színezní, se romantikussá tenni, mert úgy igaz, ahogy elmondom és talán csak azért mondom el, mert azt szeretném, ha felemelné a szíveket egy kissé és belátná mindenki, hogy a nagy emberek nagy álmai és ábrándjai néha következetesek is maradnak a megálmodójukhoz.

A történet ott kezdődik, hogy Dóra Levinson a gettóból néha ki-kirándult az East side másik határára is, gyufát árulni. Mert gyufát árult és sipító hangon kiabálta:

— Penny a box, penny a box.

Dóra Levinson akkor olyan tizennégy éves lány volt, fejlett és szép, erős és csupa egészség, akiben csak a gyerek meg a huncutság volt nagyobb az üzleti élelmességnél. Ahogy a második utcában így végig házalt, a gyerekek — a mi bandánk — évödni szokott vele, Dóra nem vette rossz néven. Mulatott rajta, sőt ha eltudta rúgni a footballunkat, amint elgurult mellette, boldogan mosolygott is. Egyszer aztán az történt, hogy a balszélsőt kirúgták az egyik csapatból. Kapva jött arra a Dóra Levinson. Beállítottuk balszélsőnek és ő rúgott, mulatott, dulakodott és futkosott fel

alá a labda után, mint egy szilaj fiú, teli életkedvvel és játékszenvedéllyel. Artatlan mulatóságunkban egy Gerry-ember zavart meg bennünket. Dórát megfogta a karjánál és a megrémült arcú leányt vitte az első kocsiállomás felé. Mi a nyomában húszan, bosszankodva, dühösen, a szitkok áradatával az ajkunkon, úgy hogy a Gerry ember jónak látta rendőrért füttyülni. Máskép talán agyonvertük volna.

Igy esett aztán, hogy Dóra Levinson, mint bal szélső csatár aznap este már a Gerry society hatalmas épületében lakott. Hogy voltak e szülei, vagy sem, nem is tudom. Csak azt tudom, hogy Dóra Levinson körül a Gerry society-ban rémületes kavarodás támadt. Ott a gettóban Dóra vallásos és hitbuzgó zsidók közt nevelkedett. Ahhoz sem ereje, sem hite nem volt elég, hogy számot vessen az új körülményekkel. Az esti imáját csak elmondta könyv nélkül, de a reggelihez már imakönyv is kellett volna. A nagy szobában, ahol tízedmagával töltötte az éjszakát, a lányok mosolyogva néztek rá, mert kábult fejjel, zavarodottan vizsgálta az idegen társaságot, vásott, romlott lelkű lányokat, akik meglátták benne a gettó szülőjét, kiéreztek, hogy nem közéjük való, hogy nem elég romlott a Gerry számára, mert hiszen imádkozni is szokott.

A szobában, ahol ideiglenesen elhelyezték, Dóra nem látott egy zsidó lányt sem. Nagy szőke hajú, vörös arcú, pisze orrú úr és yankee lányok voltak valamennyien, tipikus külvárosi gyerekek, vigyorgó és sanda nézésű kis rosszaságok, csintalan penészvirágok. De ez még nem lett volna baj, ha csak zsidók lettek volna. Dóra Levinson talán még életében nem is beszélt más lánynyal, mint aki a gettóból való volt és az zavarta meg főképen, és ezért érezte magát olyan kegyetlenül idegennek.

A lányok nem igen ereszkedtek szóba vele. Hallotta amint összesúgtak, hogy leadták róla a maguk véleményét, hogy észrevették rajta a fajtát, még a szavukat is hallotta, amint vigyorogva mesélték egy-násnak, hogy „jewish, jewish girl”. A nevelőnő, aki a szobában felügyelt és akinek a sarokban volt egy függönyökkel elkerített ágya, jóságos asszonynak látszott. Dóra odabujt a függöny mögé és a könnyein keresztül kérdezte:

- Nincsenek itt zsidó lányok?
- Dehogyan nincsenek. kis lányom.
- Szeretnék azokhoz menni.
- Azt nem lehet. Minden csoportban egynek szabad csak lenni.

Az elv ugyanis az, hogy a kasztokat felekezettek, vagy nemzetiségek szerint nem csoportosi-

Gedő Lipót: Moabita verseny. (Vázlat saját bibliai tárgyú elbeszélésének egyik illusztrációjához.)

tották, mert azt akarták, hogy asszimilálódjanak a gyerekek. Hogy fejlődjenek a jó tulajdonságok és elnyomják a rosszakat, szóval olyan demokráti-zálódási elv uralkodott és amilyen kozmopolita maga a nagy város, olyannak kell lenni az intézményeinek is.

— Akkor én nem maradok itt, jelentette ki Dóra Levinson, a könnyei leperegtek az arcán és valami mély keserűség ült ki a szája szélére.

— Bántottak talán? kérdezte a nevelő.

— Ezek a lányok rosszak és engem nem szeretnek. Haragszanak rám mert zsidó vagyok.

A nevelő kilépett a függöny mögül, végig jártatta a szemét a nagy szobán, ahol a lányok az ágyaik megvetésével bíbelődtek, fésülködtek, csinosították magukat.

— Van valakinek kifogása ez ellen a kis lány ellen? kérdezte szigorúan.

A lányok vállaitat vonogatták, de nem felelt egyik sem.

— Ha valakinek kifogása van, az szóljon. Titokban ne gáncoskodjék senki. Megértettetek?

A lányok megint nem feleltek, csak ellenséges tekintettel pislogtak a zsidó lány felé, aki közelebb húzódott a nevelőhöz:

— De kérem, néni, én nem árulkodtam, én csak azt mondtam, hogy nem szeretnek.

— De kell hogy szeressenek! Itt mindenki jó lány és mindenki szereti a társnőit. Menj és fogjál kezét velük. Sorra mindegyikkel.

Dóra kissé húzódott, de aztán megemberelte magát és végig ment a szobán, sorra kezelve a lányokkal, akik közönyösen, szinte kényszerűségből fogtak kezét vele.

Az utolsó ágynál egy pisze angol lány mintha megszánta volna, beszédbe ereszkedett vele.

— Miért hoztak be?

— Mert footballt játszottam a fiúkkal.

A lány hangosan elnevette magát, mire a többiek futva mentek feléjük, mert ők is akartak nevetni.

— Mi az? Mi az? Mit nevensz?

— Képzeljétek, footballt játszott a fiúkkal. Azért hozták be.

Egy vastag arcú vörös kacagott, hogy az egész teste remegett belé:

— Miért nem kacsintottál a spiclíre?

Erre aztán valamennyien nevetni kezdtek, hogy a nevelő érdeklődését is felköltötték. Odament a csoporthoz, ahol Dóra is mosolyogva állt már:

— No látod, hamar összebarátkoznak majd veled. Csak nem kell félni. Jó lányok ezek mind. Ugy-e Suzanne?

A napok teltek, multak, de azért csak nem tudott Dóra Levinson összebarátkozni a társnőivel. Valami nagy távolságot érzett maga és a lányok között, amit nem lehetett frivolitásokkal áthidalni. Más lányokkal nem is igen érintkezhetett. Külön dolgoztak ők tizen, a többieket csak távolról látta. Végre mikor az őszi nagy ünnepek elértek és Dórát is a nagy terembe vezették, ahol együtt volt már kétszáz zsidó lány és ugyanannyi zsidó fiú és egy nevelővel az élén megindultak a harlemi zsidó templom felé. Dóra boldogan sétált a hitsorsosai között. Különös kis menet volt ez. Apró és nagyobb lányok, akik évek óta a Gerry-ben éltek, akikből kihalt még az árnyéka is a zsidóságuknak, akik külön-külön mindnyájan egy-egy idegen, a szívüknek társatlan társadalomban töltötték éveiket, akiknek a nagy zsidó ünnepek csak egy kis sétát, egy kis változatosságot jelentettek, de akik nem is tudják, hogy tulajdonképpen mit is jelent a hosszú nap. Szomorú hosszú menetben lépkedtek egymás mellett, gyerekek, szótlanok, egymáshoz is idegek, akik évenként egyszer látják egymást, pedig egy fedél alatt élnek, apró kis zsidó rabgyerekek, a szüleik kebléről szakították le őket, mert a Gerry-nek volt húsz milliója erre a célra. Es amikor a templomban megszólalt az orgona, mély bűgással, a kórus valami keserű, panaszos keleti áriába kezdett, hátul a Gerry zsidó gyerekei potyogtatták a könyveiket, pedig maguk sem tudták tulajdonképpen miért.

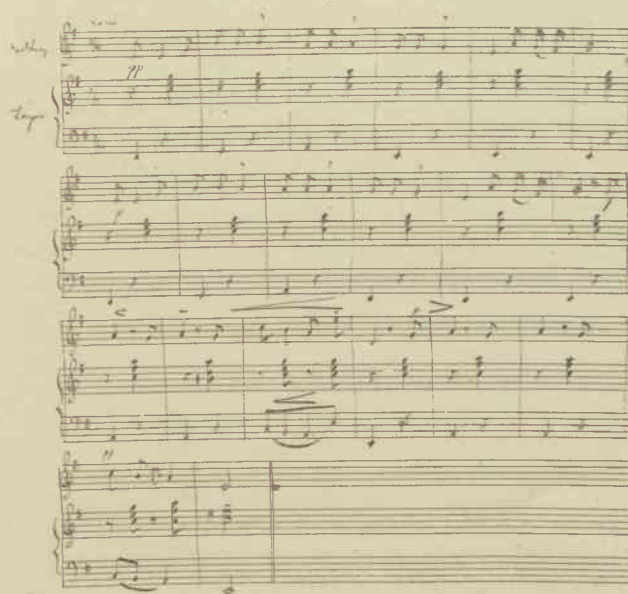
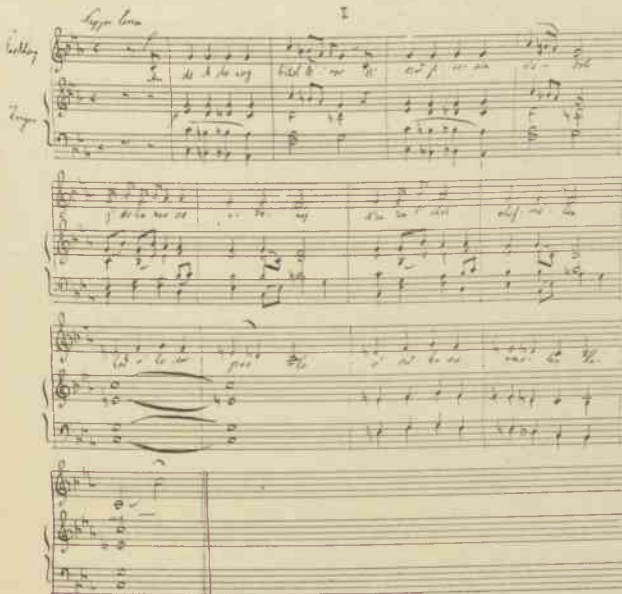

Chanuka. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

Zsidó földművesek. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

BOKOR IZSÓ: ZSIDÓ NÉPDALOK.

FLEYNER JÁNOS: HEINE-BALLADA.

...Párisban fekszik egy bús beteg,
Szegény padlásszobában.
Párisban fekszik egy bús beteg,
S óh, boldog, szerelmes emberek,
Hogy zúgnak künn a Boísban.

Óh Páris, Páris, hogy ragyog
Csókos estéknek sorján.
Óh Páris, Páris, hogy ragyog
S oly szépek az asszonyok,
S a fény a háztetők ormán...

Az orvosságnak ize nincs,
Jó a nők csókja, karja,
Az orvosságnak ize nincs,

S e romlott, szegény hátgerinc
A csókot már nem akarja.

„Madame!... Mathilde! Az égre! Kérem!
Parfümözze be kissé magát!
Madame!... Mathilde! Az égre! Kérem!
Carbol! Ah, megőrülök, érzem!
S úgy imádom a parfüm szagát!“

Párisban fekszik egy bús beteg,
Szegény padlásszobában,
Párisban fekszik egy bús beteg,
S óh, boldog, szerelmes emberek,
Hogy zúgnak künn a Boísban...

Egyiptomi kivonulás. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

Sátorosünnep. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

MULT ÉS JÖVŐ 491

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

PATAI EDITH: AZ ELSŐ MAGYAR ZSIDÓ ILLUSZTRÁLT ÉVKÖNYV.

iként az illusztrációkat, az évkönyv szövegét is az a bidermeieres hangulat lengi át, mely abban az időben a zsidó házaknak is levegője volt. Jahrbuch für Ernst und Scherz a címe az évkönyvnek, de az Ernst szót nem kell éppen túlságosan komolyan venni. Derús, kedélyes hangok és színek, melyekbe alig lop árnyékot az a körülmény, hogy a zsidók még emancipálva sem voltak. A nemsokára megindult „Magyar Izraelita“ már tele van harcokkal, a zsidó tragikum festésével és a nagy jövődöre való készüléssel. Az 1847-iki zsidó évkönyvben is a zsidó honfitú felbuzdulásba keserű akkordok zúgnak bele. „A zsidó honvéd bánata“ még most is megindít bennünket. Az 1859-ben megjelent „első magyar zsidó illusztrált évkönyv“ szövegében sehol egy elégtelen hang, sehol egy mélyebb feljajdulás. A zsidóság legelevenebbe vágó problémáin derús mosollyal síklík át. Az illusztrációkkal ábrázolt ünnepekből nem misztikus áhítat, hanem csendes, gondtalan házi öröm sugárzik, az egyiptomi kivonulás nagy drámája bájos idill képében elevededik meg. Szelíden nyújtja előre nyakát a teve, mellette egy kis gyermek dédelget apró báránykát, oldalt pedig jökedvű csoport hajt maga előtt egy nyájas gödölyét. Kis kirándulásnak látszik az egész. A Tisri hónapból sem az új év, sem a hosszú nap félelmetessége nem íhleti versre a hónapok krónikását, csak a sátor:

Der Hammer pochet laut,
An der Szukah wird gebaut.
Wie duftet im eigenen Haus
Der Esrog so lieblich heraus.

Az öreg rabbinus nem „a talmud tengerének mélységében“ halászik, hanem humoros gyöngyszemeket keres a fölszínen:

Lessing és Mendelssohn.

Zuerst das Brod, und dann der Braten
Zuerst ein Deut und dann Dukaten,
Zuerst zu Fuss und dann zu Wagen,
Erst gethan und dann Behagen.

Zuerst die Prosa und dann die Verse,
Zuerst der Sack und dann die Börse,
Zuerst das Blatt und dann das Heft,
Erst ein Geschäftel, und dann ein Geschäft.

A programhoz híven, természetesen vannak azután részek, melyek már szandékosan élces tartalmúak, így anekdotagyűjtemények és szójátékok, amelyek részben még ma is élnek.

Talán itt jelent meg először a reformerről és a sapkáról szóló zsidó élc, mely szerint egy reformer olyan könyvet kínál egy rabbinusnak, amelyben bebizonyítja, hogy szabad sapka nélkül is imádkozni. „És mennyibe kerül ez a könyv? — kérdi

Falusí zsinagóga.

a rabbinus. — „Két forintba“ — hangzik a felelet. — „Hisz akkor — szól a rabbinus — már inkább veszek két forintért egy szép selyem sapkát“. S talán itt jelent meg először a deszpotikus hajlamú

492 MULT ÉS JÖVŐ

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

chevra kadisa elnök alakja, aki önkényes eljárásáért felelősségre vonva, gőgösen így felel: Hier habe ich allein zu befehlen, ich kann begraben lassen wann, wo und wen ich will.

Sokszor azonban a humor már frivolitásba csap át. Így a Verwechelte Pillen című vers azt a furcsa históriát adja elő, amikor a csodarabbíhoz eljön egy hívő, aki a feleségének gyermeket, hugának bochert kíván. Az ügyetlen ember azonban felcseréli a csodarabbítól kapott pilulákat és a fatális tevedés következményei már alig illeszkednek bele a családi műsorba. Az ilyen elsíklás

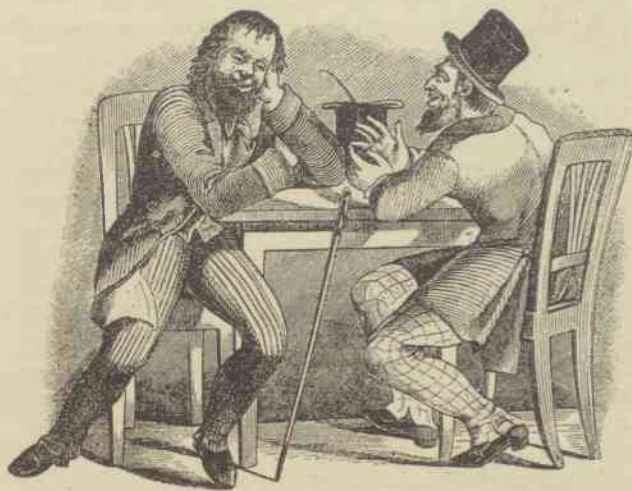

Dr. Jellinek volt bécsi rabbi.

azonban ritkán fordul elő és a családi élet festésében többnyire megtalálja még a humorban is azt a hangot, mely a zsidóságban szinte tradicionális. Egyébként egy külön rész foglalkozik a zsidó nővel: „Album für israelitische Frauen und Mütter“ címen. Komoly és humoros közmondások váltakoznak itt: „Ein Weib ohne religiöse Innerlichkeit ist eine Rose ohne Duft; eine Betschwester, — Parfüm den man nicht lange verträgt“; vagy: „Es gibt Frauen, die im vorgerückten Alter die Wohltätigkeit als Schminke gebrauchen.“ És hogy hogyan képzele az évkönyv a zsidó nőt, azt érdekesen illusztrálja a Stammbblätter című csoport.

A komoly részhez kell sorolnunk a magyar zsidó iskoláról és a magyar zsidó nevelésről szóló cikkeket. A lateiner pálya alig volt még akkor

túlzsúfolva, de az ideál mégis a kézmives. Ezt bizonyítgatja szöveg és illusztráció egyaránt. A „Die Israeliten Ungarns auf ökonomischem Gebiete“ címűben igen érdekes adatokat közöl, de talán ma

Egy kis csevegés.

legérdekesebb nekünk az az adat, hogy 1858-ban Pest Buda és Óbuda együttvéve 26,000 zsidó lelket számlált!

Hogy milyen lehetett ennek a 26,000 zsidónak lelkivilága, arról érdekes és korhű képet nyújt az első magyar zsidó illusztrált évkönyv. Nyugodt, csendes és idillikus derűtséggel tele élet után vágyódott. Mivelni a földet, amelyből oly sokáig elzárták és szombatonként ellátogatni a kis falusi templomba, melynek bejárata előtt, míg a „mínjan“ összegyűl, együtt diskurál a chászid és a neolog, a konzervatív és a haladó. És jó barátságban élni a föld másítható lakóival, aminthogy ebben a korban Mendelsohnból is leginkább az érdekelte a zsidó civiseket, hogy jó barátságban élt egy igazi kereszténnyel, Lessinggel.

A talmudista.

AZ OROSZORSZÁGI ZSIDÓK PROBLÉMÁJÁHOZ (LEVÉL).

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Mult és Jövő novemberi száma „Az orosz zsidók problémája” címmel tanulmányt közöl, melyhez azt a megjegyzést méltóztatott fűzni, hogy nem mindenben ért egyet a cikk-író fejtegetéseivel, de közli, mert egészen új megvilágításba helyezi a problémát. A megjegyzéshez senkinek sem lehet megjegyzése, mindenkinek el kell ismerni, hogy a megvilágítás tényleg új és eredeti és föltétlenül nagy örömmel kellene fogadnunk, ha ez a megvilágítás nem volna sok tekintetben helytelen.

Abból a tényből indul ki a cikk, hogy az oroszországi zsidók „nem szívesen hagyják ott szülőhelyüket, ott tartja őket az a fatális semmiben bizás; a kivándorlás az agitáció óriási mérvéhez képest szinte szánalmas,” és „pogromok és elnyomatás dacára csak óriási rábeszéléssel, költségigérettel, kivándorolt rokonok és ismerősök csábításaival bírhatók rá egyesek, hogy lakóhelyüket tényleg elhagyják”.

Vizsgáljuk meg ezzel szemben, hogy mit mond csupán az oroszországi zsidók statisztikája.

Az oroszországi zsidók statisztikájáról a legkimerítőbb munka 1906-ban jelent meg. A cionista világszervezet intéző-bizottságának megbízásából a zsidó statisztikai hivatal adta ki „Die sozialen Verhältnisse der Juden in Russland” cím alatt. Igaz ugyan, hogy ez csak az 1897. évi általános oroszországi népszámlálás adatait veszi alapul, de viszont kiegészíti a Jewish Colonization Association által 1898/99-ben rendezett ankét, továbbá egyes más államoknak az oroszországi zsidókra vonatkozó adataival.

A kivándorlással a munka II. fejezete foglalkozik. Megállapítja, hogy az oroszországi zsidók tömeges kivándorlása a mult század nyolcvanas éveinek elején, az első pogromok után veszi kezdetét. A Jewish Encyclopaedia egyik adata szerint az azt megelőző 10 évben (1870—1880) 91,057 oroszországi zsidó vándorolt Amerikába, 1880 július 1-től 1905 június 30-ig pedig, — mint azt az oroszországi zsidók statisztikája az amerikai kormányjelentésekből évről-évre részletezve összegezi — összesen 880,533 lélek. 1905 július 1-től 1910 június 30-ig pedig további 411,118 oroszországi zsidó vándorolt Amerikába, mint erről az amerikai évi kormányjelentésekből bárki meggyőződhetik.

1870—1910 években tehát összesen 1.332,708 zsidó vándorolt Oroszországból Amerikába.

Ezenfelül bizonyára kivétel nélkül zsidó az a 231,000 egyén, ki az angolországi statisztikai felvételek szerint 1894—1904. években az Oroszbirodalom területéről jövet Nagybritanniában letelepedett. Csak így magyarázható az a jelenség, hogy az angolországi zsidóságot, mely 1880-ban mindössze 40,000 főre rúgott, egy igen gondosan el-

készített kimutatás 1905-ben már 250.000-re becsüli. — Canadában 1880-ban csak szórványosan laknak zsidók, 1905-ben már 30,000-re becsülik számukat. Ugyyszólván mind Oroszországból vándoroltak oda.

Ugyanaz a jelenség mutatkozik Délafrikában. 1880-ban alig néhány zsidó él ottan, 1905-ben már 50,000. Neveik eléggé feltűntetik, hogy oroszországi zsidók.

Palesztinában és Franciaországban az ottani zsidó lakosság gyarapodásának legfőbb tényezője az oroszországi zsidók bevándorlása, mint ezt az idézett statisztikai mű meggyőzően kimutatja. Más országokban szintén észlelhető és bizonyítható ez.

Míndezek alapján megállapítja az oroszországi zsidók statisztikája, hogy a legminimálisabb számítás szerint is az 1880—1904 években 1.123,000 zsidó vándorolt ki Oroszországból.

Fentebb már kimutattuk, hogy a csupán az amerikai Unióba kivándorolt zsidók száma az 1905/10. években majdnem felét tette ki az azt megelőző 25 évben kivándoroltak számának. A kivándorlás ezen óriási emelkedését az magyarázza meg, hogy a pogromok második és harmadik sorozata a XX. század második lustrumában éreztette hatását. Ugyanezen alapon feltehetjük tehát, hogy a többi országba is felennyi zsidó vándorolt ki, mint a megelőző 25 évben, vagyis összesen mintegy 560,000. Ha ezt a számot, továbbá az 1911/12. évek kivándorlási számaait a fentebbi 1.123,000-hoz hozzáadjuk, olyan számot kapunk, mely a 2.000,000-t veszedelmesen megközelíti.

A helyzet ugyanis ez:

Kivándorlási ország	1880—1904	1905—1910	1911—1912
Amerikai Unió . . .	880,000	411,118	} hozzávetőleg legalább is 200,000
Más országok . . .	243,000	120,000	
Összesen	1.123,000	531,000	200,000

Ez ugyancsak 1.854,000, de ha a szükséges igazításokat hozzáadjuk és ha a már útban levőket is ideszámítjuk, aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy 1880-tól napjainkig pusztán Oroszországból mintegy 2.000,000 zsidó vándorolt ki. Feltétlenül biztos ez a szám, ha a kivándorlókat 1870-től kezdve vesszük számításba.

Horribilis arányszám ez, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1897-iki oroszországi népszámlálás összesen csak 5.063,008 zsidót mutat ki. (Újabb részletesen feldolgozott adatokat nem adtak ki.)

Még szomorúbb a kép, ha a kivándorlók emberanyagát vesszük vizsgálat alá.

Dr. Katzenelsohn a X. cionista kongresszuson tartott kitünő referátumában¹ részletesen kifejti, hogy egy nép kivándorlói között sincs annyi asszony és gyermek, mint a zsidók között. Ezek száma a

¹ Protokoll des X. Zionisten-Kongresses 160—170. lapon. — Megjelent különnyomatban is.

zsidó kivándorlók 24—26⁰/₀-a, más népeknél ez a szám 2—17⁰/₀ között variálódik. Más népeknél főképp a kereső férfiak vándorolnak ki, hogy néhány év után, magukat kissé összeszedve, elhagyott családaihoz visszatérhessenek. Nálunk rögtön egész családok vándorolnak ki, hogy a visszatérés gondolata még csak ne is kísérthessen. A visszavándorlás tényleg alig vehető számba nálunk. Az amerikai Unióba bevándorolt 4.800.000 kínai közül 4.000.000 vándorolt vissza, más népeknél is, pl. az olaszoknál is nagy a visszavándorlás (10—18⁰/₀), nálunk mindössze 2—4⁰/₀ a bevándorlók számához viszonyítva. 1908-ban nagy gazdasági krízis dült Amerikában, a visszavándorlás tömeges volt és számbelileg túlhaladta a bevándorlók számát. A zsidó visszavándorlás azonban ekkor sem volt számba vehető, ekkor érte el az eddigi legnagyobb hányadosát, a 4⁰/₀-ot. A zsidó kivándorlóknak tehát még ebben az évben is ott kellett maradniuk, mert lehetetlen számukra a visszatérés.

Bizonyos, hogy a kivándorlás még nagyobb arányokat öltene, ha a nyomor nem volna oly nagy. Következnie kell ennek már abból is, hogy a tanult munkások oly nagy számban vándorolnak ki, még pedig családostul. Mennyivel inkább vándorolnának ki tehát a tanulatlan munkások, napszamosok, szatócsok, ha módjukban állana. De nincs rá módjuk.

Ime néhány példa: Varsóban 1904-ben a zsidó lakosság száma 275.000, a zsidó családoké 55.000, ezek közül csak 7390 család fizethet adót.¹

A zsidó statisztikai hivatal első kiadványának, a „Jüdische Statistik“ című munka egyik legborzalmasabb fejezete, az odesszai zsidónymorról szól. A zsidók $\frac{1}{3}$ -át állandóan anyagi támogatásban kell részesíteni. A legtöbb kézműves átlagos havi keresete 60 kor., utcai árusok főképp özvegy-asszonyok átlagos napi keresete 60 fill. Zsidó munkásnőknek 3500 csomagtartó kartonba illesztéséért 25 fillért fizetnek. Hasonló adatokat százával idézhetnék még. Ilyenek az állapotok a nagy zsidó községekben. Vajjon milyenek lehetnek a kicsikben?

Ezért nem vándorolhatnak ki még többen. Ilyen százalmas gazdasági viszonyok között nem kuporgathatnak össze maguknak annyit, hogy kivándorolhassanak. De hogy feltétlenül kivándorolnának, arra teljes bizonyossággal abból is következtetni lehet, hogy Oroszországon kívül a többi országokból is az 1885—1910. években 768.000 zsidó vándorolt Amerikába, mint ezt szintén mindenki utána számíthatja az amerikai kormányjelentésekből. Más országokban többé-kevésbé jobb a zsidók helyzete, mégis 768.000 zsidó volt kénytelen vándorbothoz nyúlni. Ez a szám azonban csak azokat tünteti fel, kik magukat zsidóknak jelentették be, nem foglaltatnak ebben benne azok a zsidók, kik

magukat magyaroknak, németeknek stb. jelentették be. Ha a jobb helyzetben levő zsidók közül ennyien kénytelenek vándorolni, a borzalmas oroszországi viszonyok között bizonyára legalább is háromszorta annyian. Dr. Katzenelsohn is 2.300.000-re becsüli az eddig Oroszországból kivándorolt zsidók számát. Az ő becslése talán közelebb is áll a valósághoz, mint a mi 2.000.000-ös becslésünk, mert állandóan

Az 1859-iki zsidó évkönyv női rovatának címlapja.

Oroszországban él és közvetlenül ismeri a viszonyokat.

Hogy mindezek ellenére mégis van eleven zsidó élet, az könnyen érthető. Oroszországban 1910 végén 30 zsidó ujság van. Ezek közül 9 napilap (2 héber, 7 zsargon nyelvű). Kifejezetten asszimiláns irányzatú az összes zsidó lapok között csak egy van, az „Israelita“ című egyetlen lengyel nyelvű zsidó hetilap. A többi mind nemzeti zsidó irányzatú, $\frac{1}{3}$ részük pedig kifejezetten cionista.¹

Van tehát modern népvándorlás: a zsidó népvándorlása. A legutóbbi három évtizedben majdnem 3 millió zsidó vándorolt szülőországából más országba. Ezenfelül az egyes országokban roppant nagy a zsidók belső vándorlása, a falvakból és kisvárosokból a nagy városokba. Bizonyos az, hogy a zsidók többsége nem élhet meg ott, ahol született és tényleg kénytelen is vándorolni. Ez az egyetemes zsidó probléma kiindulási pontja.

Kérem, hogy ezt a helyesbített tényállást közölni sziveskedjék és vagyok Szerkesztő úrnak

tisztelő hive

Dr. Lukács Leó.

¹ Dritter Geschäftsbericht des Hilfsvereins d. deutschen Juden, 24. lap.

¹ Lásd erről bővebben B. Goldberg kitünő cikkét: Die Jüdische Presse in Russland. (A Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden 1911. évi februári számában.)

Winter kótacím lapjai az 1859-1860. évekből.

DR. FABÓ BERTALAN: EGYNÉHÁNY MAGYAR KISMESTERRŐL.

Aki a nemzetek társadalmi és kulturális fejlődését tanulmányozza, az majdnem mindig megfigyelheti azt az érdekes tünetet, hogy egy új népfaj beolvadása még az irodalom és művészet terén is szemmel láthatóan kifejeződik. Mikor a mult század negyvenes éveiben azok a bűvös szabad szellők jártak, mikor a haladásnak és a nemzeti eszmének két — fájdalom ritkán találkozó — eszméje egymást teljesen áthatotta: akkor a gettóból csak nemrég kiszabadult népfaj: a magyar zsidó a művészet terén is kilépett a nagy nyilvánosságra és átalakulván zsidó hitű magyarrá, ott is diadalmasan megállta a helyét. — Első ezek között Tyroler József (vázlatosan írtunk róla 3 év előtt az IMIT évkönyvében, „A Kossuth-bankók rézmetszője” címen, most újabb adalékokat nyújthatunk); mint 15 éves szegény

árvamegyei zsidógyerek (egy a 17 közül), zsidó tanítónak a fia kerül Pestre; már gyermekkorában ceruzával, a „mispoche” meglepetésére, hirtelen lekapja a szekerevel házalni járó gyolcsos (vásznas) zsidót — itt üres zsebbel megáll a *Perlaszka* (lengyel származású nyomdász és rézmetsző) boltjánál, ott lerajzolja a nádor arcképét és rögtön felfogadják. A pontozótű (a rézmetszésnél) motolaként jár a kezében és csakhamar keresett mester lesz, aki metsz dívatképeket, Barabásnak és Kriehubernak csodaszép rajzait rézre, acélra és kőre teszi át (pl. a mellékelt Liszt-portré Kriehuber híres csoportképéből kivéve, eredetije a mi gyűjtésünk-ből került a Szépművészeti Múzeumba). Majd *Perlaszka* társul veszi és 1848-ban ő metszi a Kossuth-bankókat, amiért Haynautól hatheti fogságot is szenved. Azután is még pár évig dolgozik, pl. acélba metszi a magyar királyok és hősök sorozatát, Camarra táncosnőt, míg végre 1854-ben meghal. Kitünő ízlésű gondos munkás volt, kinek

Winter: Kótacím lap.

Tyroler: Zongorázó hölgyek.

Winter: Kótacím lap.

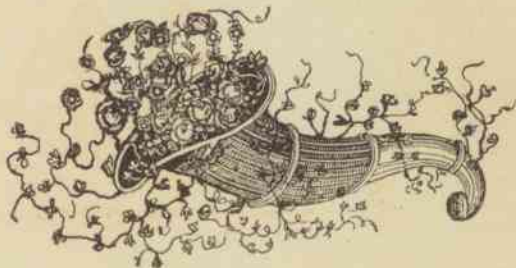
LISZT F.

minden aolgát még csak ezután kell összegyűjteni, első sorban nekünk.

Kortársa volt *Kohn*, a portré- és genre-festő, aki magát szívesen nevezte művésziösen „Alconerio“-nak és aki a „Honderü“-t ékesítette szép vignettáival (pl. a bőségszaru és a „zene“ szavú záróléc). Néhány festménye a Szépm. Múzeumban.

Ugyanekkor kezdett működni *Boskowitz* is; egyik szép litografált kottacímlapja (körmagyart táncoló párok, mind a hat figurával gyűjteményünkben került a Nemzeti Múzeum könyvtárába).

Az ötvenes években föllép a később szintén nyomdatulajdonossá vált *Winter Sámuel* is; aki 1859-ben kiadta a (mult és jelen számunkban ismertetett) „Illustr. Isr. Jahrbuch“-t; ugyanakkor *Mosonyi Mihály* „Gyermekvilág“ c. kottafüzetéhez rajzolta és litografálta végtelenül kedves vignettáit, muzsikáló és táncoló parasztyerekekkel;

Kohn: Bőség szaruja („Honderü“ 1846.).

valamint a táncoló főúri párt a *Bertha Sándor* „Palotás“-ához. (Ma mindez gyűjtésünkben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.) Ezek a zsidó hitű magyar kismesterek az első szabadabb lélegzettel már elősegítették nemcsak a magyar ipar, hanem a magyar művészet első szerény virágzását is.

FORBÁTH HENRIK: KISZMET.

Ha zokogsz, ha sóhajtsz,
Ha jobb sorsot óhajtsz,
Ha lázadsz, ha dacolsz,
Ha örökké harcolsz,
Ha ima a szavad,
Vagy átkoz ajakad,
Ha kétség marcangol,
Ha bánat lehangol,
Ha örömtől dagad
Szíved, vagy meghasad,
Ha könnyeket elsírsz
S megnyugodni nem bírsz,
Ha a békét vágyod
És mégsem találod,
Ha tagadod Istent
S feláldozol mindent
S mindenkit, kít szeretsz
S aztán mást nem tehetsz,
Mint hogy azt odaadd,
Amid még megmaradt:
A puszta életed —
Mindhiába! . . . mégsem
Változhat — végzeted.

Záróléc.

SZABÓ IMRE: VÁROSÓRÓL-VÁROSRA. JEGYZETEK EGY NYUGATI ÚTRÓL.

OFFENBACH.

Majna tulsó oldalán, körülbelül egy órányira Frankfurtól fekszik az élénk kis hesszeni város, Offenbach. Frankfurtban figyelmeztettek rá, hogy Petőfi első német fordítója, *Goldschmidt* az offenbachiaiak rabbija.

A költőt fölkerestem lakásában. Az ősz szimpatikus pap utoljára beszélt önmagáról és írásairól; előbb a hitközségéről mondott el érdekes dolgokat.

A városban körülbelül 3200 zsidó család él, de ezek közül csak ezer az olyan, aki kultuszadót fizet. A többi Galiciából és Oroszországból bevándorolt zsidó munkás és házaló, akiknek Poroszország nem ad hajlékot. Itt húzódnak meg éjjelre, ahol a hatóságoknak soha nem adnak okot, hogy

ez kellemetlenkedjen nekik; nappal pedig az Offenbach határában lévő cipő, cigaretta és kézműárú gyárakban szélednek el. Nevezetes, hogy túlnyomó részük a szocialista-szakszervezet tagjai, de mégis olyan föltételekkel vállalnak munkát, hogy szombaton és zsidó ünnepeken nem dolgoznak. A fiatalabbja persze már nem nagyon udvarol a vallási hagyománynak, sőt az istentagadásban egyenesen agresszív.

Az offenbachii hitközség konzervatív, de bizony a tagjai, azok vallási ügyek iránt nagyon közömbösek. A templomuk a legrégebbek közül való, néhány lépcsőnyire fekszik a föld szintje alatt. Most ez az érdekes zsidó emlék is elpusztul, mert 300,000 márka költségen új templomot építenek az offenbachiak.

Részlet az új frankfurti zsidó templomból.

A város a mult század elején héber nyomtatványairól volt híres. Itt virult az akkoriban világszerte ismert rödelshéimi nyomda, amelynek egy időben egy Pozsonyból odakerült Hirsch nevű zsidó nyomdász volt a tulajdonosa.

Hesszen tartományban a multban éppen úgy, mint mostanában, tárt kapukra lelt az, akit szabad politikai vagy tudományos elvei miatt, a jó hazafiak kiüldöztek. Az orosz és lengyel zsidók invázióját mégis, talán mert sűrű rajokban és rohamosan kerültek a kis országba, mint terhet kezdik éreztetni ezekkel a szerencsétlen sehonnaikkal. A munkások panaszkodnak, hogy a szervezetlenek sülyesztik a béreket, a szervezett jövevényekre pedig, hogy kiszorítják a bennszülötteket.

Harminc esztendeje, hogy Goldschmidt dr. odakünn, mint rabbinus működik. Dombovárról került a berlini Hildesheimer-féle rabbinatusi akadémiára, ahonnan néhány szemeszter után, meggyözödése szavát kö-

vetve, barátjával, a híres marburgi filozófussal, *Cohennel*, a reform-irányú boroszlói szemináriumba lépett. Obornik, Brisen, Weilburg és Birkenfeld voltak a községek, amelyekben Offenbachot megelőzőleg lelkipásztorkodott. Közben az askenázsizidurnak egy gyönyörű verses német fordítását adta közre. Az imakönyv minden német zsidó családnál található. Azonfelül több tudományos alapon álló teológiai munkát írt és sokat dolgozott folyóiratokba.

MÜNCHEN.

Ahányszor meglátom — most negyedízben vagyok a falai között, — mindig más. Egyszer egy finom arisztokrata, más-szor egy csepürágó bohém. Majd egy pohos „Bierbruder“, majd egy kecses színész. Csak zsidó soha.

Persze már az első napon végigélveztem a gyűjteményeit, meg a söreit; az éjjelt a *Simplicissimus* - korcsmának szántam és öreg este volt már, amikor egy pesti társammal nekivágtunk a bajor bohémek tanyája felé.

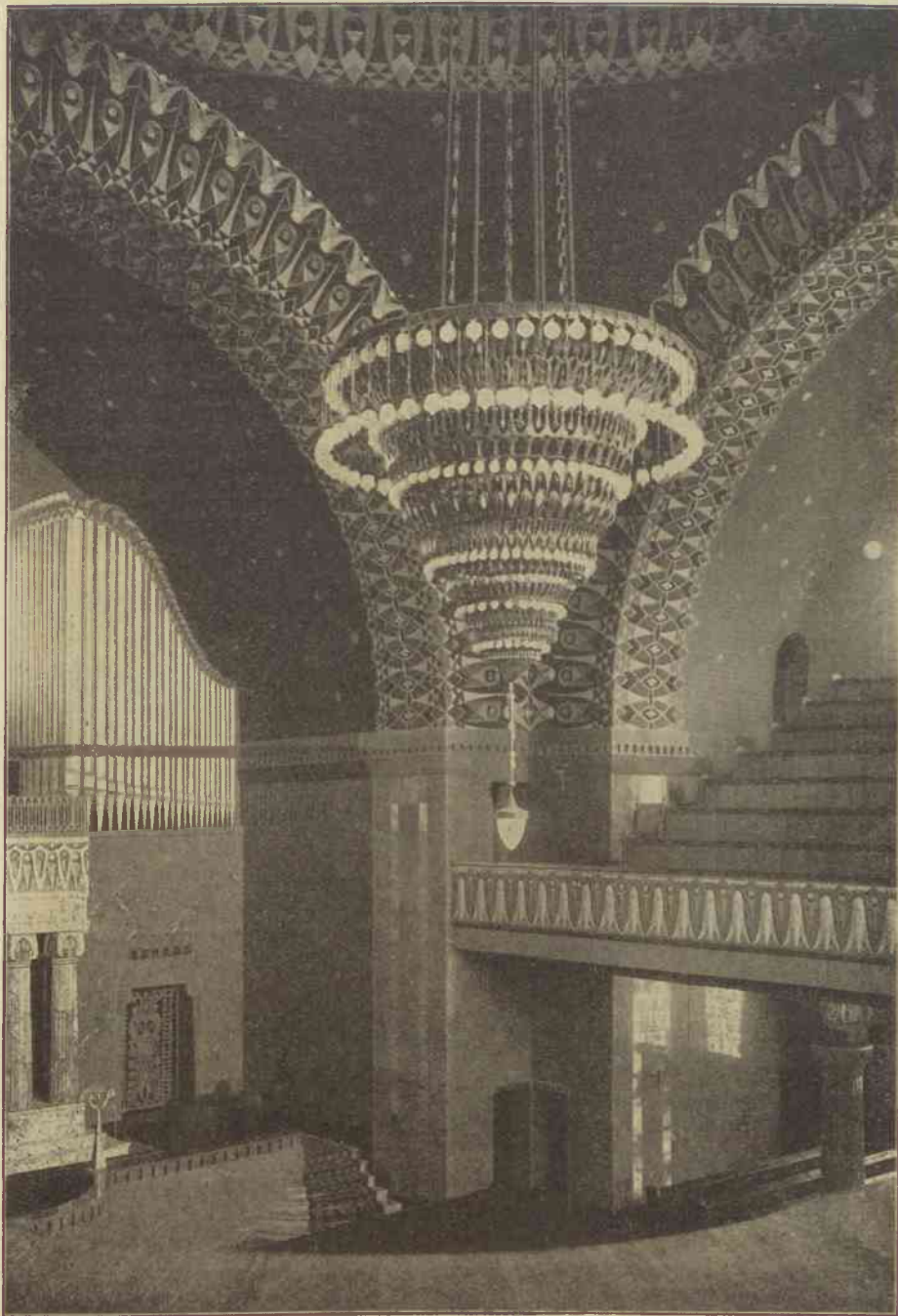
A csendes Lenbachtéren látom, hogy egy toprongyos gyerek tördeli a kezét. Egy ezüst-pénzt vesztett el, amit az apja, egy építőmunkás, küldött vele haza az asszonynak. A fiú éktelenül sírt és összezsémitette a járókelőket. A jó bajorok apróra kikérdezték: hányan vannak még otthon, esznek-e háromszor hetenkint húst, van-e villámhárító a házukon? A gyerek, könnyel a szemében, pontosan felelt a szigorlatozó uraknak, a végén pedig refrénszerűen elsírta:

— Mei Mutting wird mi verreisse, wenn i die zwa Mark net bringa thät!

Odakerül egy jól táplált, jól öltözött, java-korabeli szemüveges úr. Ő is leadatja magának

részletesen a gyerek személyi adatait és a jelen esetre vonatkozó tényállást.

A bajor most a publikum felé fordult. Az emberek azt hitték, hogy most egy pumpbeszéd következik és szép lassan eloldalogtak. De hamarosan összekerültek, mert a jól táplált úr nem pumpolt, hanem diadalmasan elmondta, hogy a gyermek beszédében felfedezte az al- és felnémet tájszólás különös keverékét. Az „ing“ végzettel való becézést a niederdeutschook használják, mig

Részlet az új frankfurti zsidó templomból.

Dr. Goldschmidt, Petőfi első német fordítója.

a „ven“ összetételű igékkal tisztára az oberdeutschok élnek.

— Sonderbar, wie sich doch die Dialekte der deutschen Sprache ineinander verflechten — mondta végül aggódó komolysággal, amilyenre csak egy német professzor képes.

Jött egy angol házaspár. Ezek nem informálódtak. A hölgy megjegyezte, hogy csúnya dolog a járókelők nyugalmát este zavarni. A gentleman pedig két ezüstöt kotorászott elő a mellényzsebéből és a gyerek markába szorította.

— Eredj haza, ott böghetsz a kedvedre — szólt neki szigorúan. — *But on the street, their is forbid to break the silence.*

A boldog csibész futott, mintha kilőtték volna.

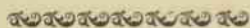
Meg kell hagyni. Művészi, mulatós, elegáns város ez a München. Csakhogy egy cseppet sem — zsidó város.

De azért valami zsidót megláttam benne. A Schauspielhausban. Ahol nem tudom hányadszor adják már *Rössler* kedves szindarabját, a „Frankfurtiakat“.

Nem úgy, mint Pesten. Az Amschel Rothschild özvegye ott nem egy törekeny, madárhangú matróna, aki arisztokrata hölgyek tartózkodásával köszönti fiát, hanem egy zsidó anya. A Rothschildok anyja. Az akarat nyersségével, szelid okossággal és a zsidó anyák szeretetével. Soha termé-

Részlet az új frankfurti zsidó templomból.

500 MULT ÉS JÖVŐ

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

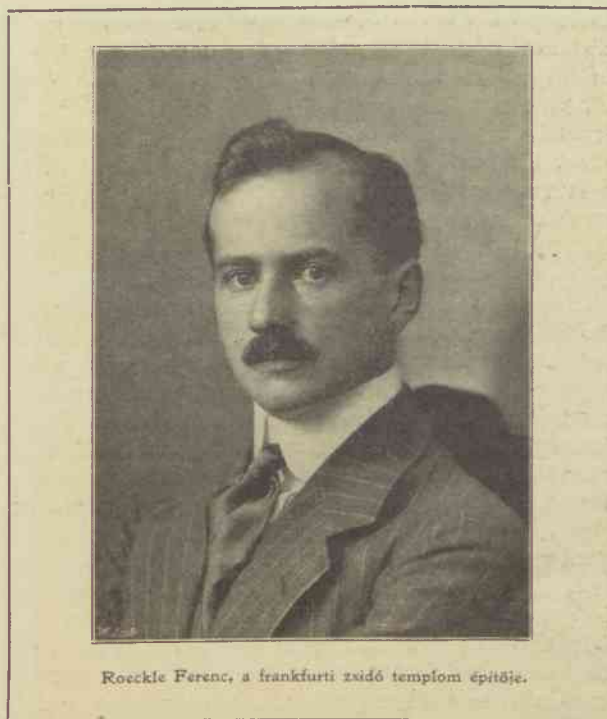
szetesebben nem láttam megjátszani jelenetet, mint azt, amikor özvegy Rothschildné megpillantja és megöleli rég nem látott fiát. Valami csodás, patriarkális melegség csapott a színpadról a nézőtérre.

És szó volt a maceszről, a sóletről, köser kosztról, de ezek *itt* komoly kijelentések voltak és komolyan hatottak. A müncheni ember művelt és nem tud vallási szokásokon nevetni. És míg ott a színészek kifejezték a szerző komoly intencióit, addig a finom irodalmi alkotásból nálunk egy háromfelvonásos mókát csináltak. Ugy látszik, hogy a magyar színházbeli Rothschildokhoz az Ungerleider kávéház törzsvendégei ültek modellt, de Münchenben frankfurti zsidókat láttam.

AMSTERDAM.

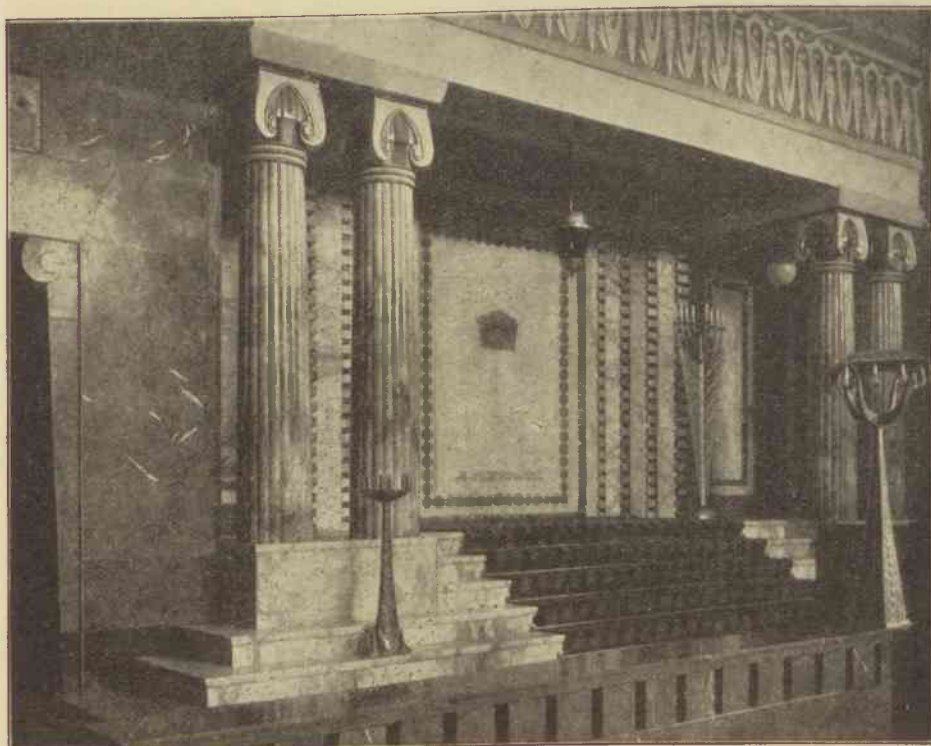
Erasmus rébusz alakjában jellemezte a cölöpökre épített Amsterdapot. „Ismerek egy várost, mondta, amelynek lakói, mint a hollók, a fák tetején laknak.“ Valóban, valami mesészerű érzés lepi meg az embert, ahogy a csatornáktól kesze-kuszán átszelt városba lép. A karcsú téglavörös lakóházak, mintha egy boldog népnek a játéktárgyai volnának. A Kalverstraaton, ahol lakom, nagyobb a forgalom, mint Bécsben a Pratersternen, de azért olyan zajtalan az egész útvonal, mint nyári délután egy velencei piazzetta.

A legzsidóbb helyet akarom látni és odamegyek a várszerű börzéhez. Napszámosok-, cipőtisztítók-,

Roeckle Ferenc, a frankfurti zsidó templom építője.

közszolgák- és koldusoktól hemzseg a tér. Egy kövér, öregedő cipőtisztító karon fog és még fel sem eszméltem, már lekefélélt, megfésült, rendbe-

Részlet az új frankfurti zsidó templomból.

hozta porlepett cipőimet és tartja a markát. A nem kért szolgálatért húsz krajcárt kap. Kevesli, de én könyörtelen maradok.

„Megmutatom önnek, hol van a halpiac, az árvaház, a gettó, a portugál zsinagóga, a Spinoza háza, ha ad egy fél forintot“, mondja hollandus nyelven, csakhogy olyan és annyi gesztussal, hogy a néma is megértene.

A gettó semmi különöset nem mutat. Az utca azonban nyüzsgőbb a többinél. Mozgó boltoktól hemzseg az úttest és ha halat, vagy üvegnyeműt, vagy konzervet akarsz, a hitsorsos odahozza két-kerekű üzletét a járdára és választhatsz. Nem siet, éppen olyan nehézkes, mint a hollandus és igénytelen és büszke a városára. Ha látja, hogy idegen vagy, akkor valami francia meg angol és német szavakból összekotyvasztott beszéddel megérteti veled, hogy ezt a helyet, a „Joodenbreestraatot“ még az ausztráliai idegen is megnézi és elmegy a portugál zsinagógába, ahol a frígyszekrény előtt egy kétszáz évvel azelőtt elhelyezett, 47 láb hosszú deszkát talál és meglátja azt a fekete, braziliai ébenfából faragott oszlopot, amelyen gyalulás közben egy papagály körvonalaí tünnek elő.

Én is megnéztem a fehér szegélyű, barnára mázolt templomot. Kívülről olyan, mint egy halottsház, belül, a tompított világosságával és a sötétre festett falaival nagyon barátságtalan hatást tett rám; elképzelttem a szegény ifjú Spinozát ezen

a helyen, amely akkoriban *besz-hamidras* volt. Milyen megrázó katasztrófa lehetett ez egy világosság felé törtető, nagy filozófus léleknek.

*

El innen a Rijks-múzeumba: *Rembrandt* és *Franz Hals* világába. A csodás gyűjtemény képei között szembe ötlük *Nikolaus Pieters* „*Ruth és Boaz*“ című képe. *Ruth* (persze egy hollandus leány) a legbájosabb női alak, akit valaha megfestettek. Arcán a szenteséget és akaratot, tartásán az esdeklés pózát még jobban senki meg nem alkotta. Itt találom *Gowert Flinck* képét: *Izsák* megáldja *Jákobot*. Az apa egy piros, dúsan paszomántozott mentében áll és kezét egy ritkás bajszú férfi fejére helyezi, akinek rubintos diszkard van az oldalán. Nem messze ettől függ egy *Rembrandt* tanítvány, *Maes* képe, amely egy zsidót ábrázol esti imájánál. Ez a mester egy fejtanulmányával a hágai városi képtárban is képviselve van. A jellegzetes hollandus zsidó fej, melynek jó másolata nálunk a képzőművészeti múzeumban is látható, mint műmelléklet jelenik meg a *Múlt és Jövő* e számában.

Itt láttam az ismert bibliai és egyéb tárgyú *Rembrandt*okat, amelyek külön méltatásra és bemutatásra nem igen szorulnak. És itt láttam *Izraels* kódos, párás tengeri zsánerképeit.

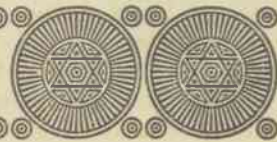
A legszebb, legünnepibb két órája volt életemnek, hogy végigsétálhattam az emberi faj legnagyszerűbbjeinek alkotásai között.

Részlet az új frankfurti zsidó templomból.

A TOLL HARCOSAI

DR. BODOR ZSIGMOND: HORN EDE.¹

felvidéki tót zsidóság típusának — érdemes volna e típust egy nagyobb tudományos műben megrajzolni — egyik legragyogóbb megnyilvánulása volt Horn Ede élete. Születése arra az időre esik, midőn a felvidéki zsidóknak külföldi üzleti összeköttetésein keresztül a haladó modern mozgalom hazánk északi részében már tért kezdett hódítani. Horn atyja Einhorn Gerson vágújhelyi gyapjúkereskedő is, bár maga még konzervatív ember volt, gyermekeinek, közöttük Ignácnak is, aki csak később vette fel a jobb hangzású Horn Ede nevet, a zsidó mellett modern nevelést is adott, ami akkoriban (Horn 1825-ben született) természetesen német nevelést jelentett. Már 13 éves korában elhagyta a szülői házat és Nyitrán, Pozsonyban, majd Prágában nemcsak theologiai, hanem világi tudományokkal is foglalkozott.

1841–44 között Pozsonyban élt, ahol Neustadt Adolf, a Pressburger Zeitung szerkesztője vezette be először az újságírás misztériumaiba. Már az első kísérletek (17 éves volt akkor), igen jól sikerültek és a zsidósággal foglalkozó cikkeit a magdeburgi Allgemeine Zeitung des Judentums és a leipzig-i Orient is szívesen közölték. Sokat írt magyar lapokba, a Pesti Naplóba, Jelenkorba stb. a zsidó emancipációról és emellett nevelősködéssel tartotta fenn magát, mert az újságírás akkoriban még jórészt nobile officium volt.

1847-ben már önálló műve jelenik meg: „A zsidókérdés Magyarországon“, melyet Eötvös Józsefnek ajánlott. Lelkesen szállt benne síkra a zsidóknak a gettóból való kiszabadítása érdekében és kifejtette az emancipációnak az országra való jelentőségét is. Ekkoriban tartotta első hitzónoklatát Budán és szerkesztette a Magyarító Egylet „Magyar Zsidó Évkönyv“-ét, melyet értékes közleményekkel gazdagított.

1848-ban egy új folyóirattal: „Der Ungarische Israelit“ szegődött a zsidóság reform-munkájának szolgálatába. A rituále, a vallási ceremóniák legmesszebb menő reformjáért szállt síkra és csakhamar lapja körül tömörültek a főváros liberális zsidói és megalakították a „Pest-budai reform hitközséget“. Hitzónokuk Horn volt, aki a berlini Holdheim kultuszformáit és reformjait igyekezett meghonosítani: a szombat áttétele vasárnapra, imádkozás az állam nyelvén, a vegyesházasság megengedése stb. Két röpirata: „A reformált zsidó-

ság elvei“ és „Grundprinzipien einer geläuterten Reform im Judentum“ szolgálták e célt és a tanítás még e viharos időkben is követőkre talált nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken, különösen Aradon és Nagykanizsán is. A mozgalom

Horn Ede.

érdeklődést keltett nem-zsidó körökben is és a forradalmi kormány kultuszminisztere, Horváth Mihály püspök hivatalosan is elismerte a pesti reform-hitközséget, mely egészen 1852 végéig tartott istentiszteleteket.

Windischgraetz herceg bevonulása után az „Ungarische Israelit“-et liberális tendenciája miatt az abszolút kormány betiltotta. Hornnak menekülnie kellett. Először a magyar kormányval Szegedre ment, ahol egy magyar politikai lap kiadásánál működött közre, majd sikerült Komáromba jutnia, ahol Klapka kapitányi ranggal tábori lelkészszé nevezte, s így ő volt a szabadságharc egyetlen zsidó katona-papja. Komárom kapitulációja után

¹ Szerzőnek az IMIT-ben tartott felolvasásából.

szabadon elvonulhatott, de megtiltották neki, hogy írjon és Pestre visszatérjen.

Ekkor Vágújhelyre, a szülői házba vonult vissza és csendes tanulmányok közt akarta az idők jobbrafordulását bevárni. De Haynau elfogatási parancsot adott ki ellene, s csak az utolsó percben sikerült Prágába menekülnie. 1849 decemberétől 1850 elejéig rejtőzött itt és „Rajzok a komáromi váréletből“ címen egész cikksorozatot közölt a „Wanderer“-ben és a „Prager constitutionelles Tageblatt“-ban. Írásai felkeltették a rendőrség kellemetlen érdeklődését és rövidesen újra kezébe kellett vennie a vándorbotot.

Sok rettegéssel teli viszontagság után elérkezett Szászországba és Magyarország jövődöbeli államtitkársa 30 krajcárral zsebében bevonult Leipzigbe.

De nemskára kisegítette a pénzzavarból az a jellemrajz, melyet hosszú vándorútja közben Görgei Artúrról írt. A Hertig-cég kiadta és 70 tallért fizetett Hornnak érte. A kis mű érdeklődést keltett, szépen fogyott és Horn újabb megbízásokat kapott a kiadótól, majd ezen a réven ismeretséget kötött dr. Kurzel-lel, a Brockhaus-féle Gegenwart szerkesztőjével. Ennek lapjába két cikket írt: A magyar forradalom főemberei és Magyarország a márciusi forradalom előtt címen. A pesti prédikátor történetirővé lett és azontúl nem is foglalkozott többé vallási ügyekkel.

Két évig volt Leipzigben, közben dolgozott a Brockhaus-Lexikon számára, melynek 10-ik kiadásában a Magyarországra vonatkozó cikkeket ő írta, járt az egyetemre, a hol Roscher, Wachsmuth és Weisse előadásait hallgatta és utóbbi hatása alatt könyvet írt Spinoza államtanáról, mely utóbb „La vie d'un penseur“ címen franciául is megjelent. Ugyanekkor adta ki „A március előtti Magyarország“ című könyvét, majd 1851-ben megjelent Wiegand Ottónál első nagyobb műve: „Kossuth Lajos“. A könyv általános figyelmet keltett és a német közvéleményben élénk érdeklődés támadt a magyar állapotok iránt, annyira, hogy a bécsi kormány szükségesnek látta a beavatkozást. A könyvet konfiskálták, kiadóját 18 hónap fogsággal sújtották, melyből 600 tallér árán váltotta meg magát, Hornnak pedig újra menekülnie kellett, az Ahasvérus-átok űzte tovább.

Brüsszelbe ment. Majd egy sok küzdelemmel teli esztendeig tartott, míg az idegen viszonyok közt érvényesülni tudott. Kipróbált volna azonban ismét működési teret nyitott neki eleinte a német, majd a francia lapokban is. Hogy mily hamar mestere lett az elegáns francia stílusnak, arra jellemző, hogy már 1855-ben megkínálták az Indépendance Belge főmunkatársi állásával.

Közben Horn intenzíven kezdett foglalkozni a statisztikai tudománnyal, mely Belgiumban akkor nagy virágzásnak örvendett. A szükséges előismeretei megvoltak s a zseniális mester rövid idővel Belgiumba költözése után már egy nagy tudományos művet írt a belga királyság statisztikai képeről,

majd összehasonlító nemzetgazdasági tanulmányokat Belgium és a többi európai országok közt. Művei tudományos körökben valóságos szenzációt keltettek és Mohl az utóbb említett összehasonlító munkájáról azt mondta: „A legjelentősebb munka, mely ezen a téren 30 év óta megjelent“.

Külföldi sikerei közt nem feledkezett meg hazájáról. Cikkeket irogatott Magyarország és a magyar szabadságtörekvések érdekében a külföldi lapokba, majd 1854-ben egy monografiát adott ki II. Rákóczi Ferencről, melyet Ausztriában természetesen rögtön betiltottak. Végre 1855-ben a Journal des Débats-hoz szerződtek és Horn vándorútján a világ fővárosába, Párisba került. Nehéz volna ecsetelni azt a csodálatosan sokoldalú tevékenységet, melyet Párisban kifejtett. Írt magyar, német, francia, sőt gyakran egy moszkvai lapba is, mint tanár működött a kereskedelmi akadémián, az Association polytechnique-on, nyilvános előadásokat és conference-okat tartott, résztvett fontos parlamenti és kormányankéteken, mint meghívott szakértő.

Kiváló francia és külföldi tudományos egyesületek és akadémiák siettek megadni neki minden kitüntetést és az olasz király magas rendjeleket adományozott neki.

Párisban is folytatta a haza érdekében való agitációját és az alkotmányos élet ébredésével működése itthon is teljes méltánylásra talált, úgy hogy számos megyebizottság választotta tagjai sorába.

Mint egy nagy francia részvénytársaság igazgatója, hosszabb időt töltött Egyiptomban és egy cikksorozatot írt az ottani állapotokról.

Messze vezetne grandiózus munkáját nyomról nyomra követni és felsorolni mindazt az elismerést, melyben része volt, csak még az 1866-ban megjelent „La liberté des banques“ című művét akarjuk kiemelni és „L'économie politiques avant les Physiocrates“ c. pályamunkáját, mely az Institut háromezer frankos akadémiai díját nyerte el.

Ugyanekkor érte az a legnagyobb kitüntetés, melyet idegen létére elérhetett, hogy a francia kormány a „grande naturalisation“-t, a nagy állampolgárságot adományozta neki. De ennek ellenére sem érezte magát franciának soha, épp úgy mint nem lett osztrák, német vagy belgává. Volt és maradt egész életében magyarnak. Minden idegszálával e földön csüngött és a sok külföldi dicsőség, párisi sikerei közepette sem feledkezett meg soha hazájáról, melynek szabadságáért, törekvéseiért odkűnn is annyit küzdött. Állandó összeköttetést tartott fenn honfitársaival, éveken keresztül elnöke volt a párisi magyar egyesületnek és mint említettük, számtalan rőpiratot írt a haza érdekében és cikkeket a magyar lapokba.

Természetes tehát, hogy a kiegyezés után Horn élt az emigránsoknak adott amnesztiával és 1867 júniusában hazajött — egyelőre látogatóba. Pesten kitüntető megbecsüléssel fogadták. Az Izraelita Magyar Egylet, melynek tiszteletbeli elnöke volt, ünnepi ülésen üdvözölte, melyen Horn gyujtó

beszédet mondott a haza újjáébredéséről és a zsidóság feladatairól. Tisztelői igyekeztek rábeszélni, hogy maradjon végleg itthon, hiszen akkor oly szükség volt az ország újjáteremtéséhez kiváló férfiakra. Eleinte hajlott is erre, de magánviszonyain a terv hajótörést szenvedett.

Csak 1869-ben sikerült barátainak, köztük Jókai Mórnak rávenni őt, hogy hazaköltözzék. Egy németnyelvű lapot alapított, a Neuer Freier Lloydot, mellyel a németajkú polgárság körében igyekezett a mérsékelt baloldali politikának híveket szerezni. Két és fél évig állott fenn e lap és sok anyagi áldozatába került. 1870-ben Pozsony, majd 1872-ben Vágújhely képviselővé választotta.

Mint publicista és képviselő főleg a kormány pénzügyi politikája felett gyakorolt éles kritikát és a magyar közgazdaságnak Ausztria gyámsága alól való felszabadítását sürgette. Tisza Kálmán politikájának híve volt és hathatósan küzdött a gravaminális politika ellen és a fuzió mellett. Mi-

dőn a fuzió bekövetkezett és a Tisza Kálmán kabinetje vette át a kormányt, Horn Edét földművelési, ipar- és kereskedelmi államtitkárrá hívták meg. Az új kormány meg akarta nyerni a maga számára Hornnak az egész világ által elismert mély gazdasági tudását, nagy tapasztalatait és szervező talentumát. Ugyanez évben — 1875-ben — Budapesten a Terézváros, az ország legnagyobb kerülete, választotta meg képviselőjévé.

De sajnos csak rövid pár hónapig élvezhette Horn azt a kitüntetést, melyet hazája neki nyújtott. A várakozást, melyet működéséhez fűztek, már nem elégíthette ki. Lappangó, kínzó betegség támadta meg és néhány heti gyötörődés után 1875 november 2-án, alig 50 éves korában elragadta a halál. Gyászt keltett halála országszerte és temetésén ott volt az egész főváros.

Az az emléktábla, amelyet a napokban Horn Ede szülővárosában, Vágújhelyen lelepleznek, érdekes zsidó pályafutásnak ércbe öntött mementója.

A MULT ÉS JÖVŐ LILIEN-KIÁLLÍTÁSA.

a már a „post festum“ hangulata uralkodik, de az ünnep melegsége még megérzik a levegőben és hisszük, hogy vetésének dús aratása lesz. Ha pedig a krónikás összegezni akarja a Lilien-kiállítás eredményeit, hiába szeretne megmaradni száraz mesterségének kereteiben, hideg tollára meleg szavak tolnak és mérlegelő tekintete elveszti biztonságát.

Mindaz, ami más kiállításoknál a legfontosabb, a sajtó, az erkölcsi és anyagi siker — bármilyen nagy és váratlan volt — itt csak másodsorba jön. Mert a zsidóság ünnepe volt ez az idő, rejtett értékeket hozott a felszínre és alkalmat adott a zsidóságnak, hogy végre egyszer nem a kicsinyes visszavonás színében és a díszonáns hangok elriasztó zenekíséretében jelenjen meg, hanem egymás mellé sorakozva és egyesülve a művészet és szépség tiszteletében.

A Lilien-kiállítás megmutatta, hogy a zsidó művészet immár nem „kiáltó hang a pusztaságban“.

A zsidóság reneszánszát éljük, tavaszi szél jár, a zsidó művészet nem fagyoskodó sápadt hóvirág többé, hanem napfényben, melegségben fürdő cédrus.

A mi magyar művészeink is láthatták, hogy nem kell a zsidóságot kerülniök és ráeszmélhettek, hogy zsidó sajátosságuk megfér a művészetükkel, sőt külön sajátos értéket kölcsönözhet ennek.

És akik többször jártak a Könyves Kálmán termeiben és a képeken kívül mást is néztek, azok láthattak fiatal embereket, akik boldog arccal és lelkesedő tekintettel gyönyörködtek a képekben és szinte rajongó pillantással nézték a mestert, aki mindezt megalkotta; láthattak apákat, amint

kézenfogva vezették gyermekeiket egyik képtől a másikhoz és belenézettek tágranyílt, de megértő gyermekszemekbe. Mindenki, minden zsidó, otthon volt ezek között a képek között. Neológ, ortodox, eionista, mindenik mást keresett és talált.

De korántsem a „pretium affectionis“ van túlsúlyban ezeken a képeken. Épp ezért elhagyom az eddigi nézőpontot és áttérek oda, ahol a verbeli krónikás kezdte volna.

A sajtó egyhangú elismeréssel, lelkesedéssel szólt Lilien művészi kvalitásairól. A legnagyobbak közé sorolja és rajzkészségét a Düreréhez hasonlítja.

Még a legszélsőbb klerikális lapok sem zárkóztak el Lilien művészetének teljes értékelésétől és elismerték, hogy hála illeti a Mult és Jövőt, hogy a magyar publikumot megismertette a mesterrel.

A kiállítás anyagi sikere is óriási volt. A kiállított képeknek több mint a fele elkelt, de szinte bizonyos, ha a balkáni háború egészen eddig nem küldi sötétlő felhőit, egyetlen Lilien-kép sem látja viszont a charlottenburgi műtermet.

A magyar kézen maradt Lilien-képeket legközelebbi magyar Lilien-számunkban be fogjuk mutatni olvasóinknak, ugyanakkor a sajtóvélemények, szemelvényeit — amelyek ebben az esetben néha mély problémákat érintenek — is le fogjuk közölni. Ezek a mély problémák! Elismerik Lilien művészetének nagy értékét, de kétségbe vonják Lilien zsidóságát. Pedig Lilien előtt nincs gyűlöltebb szó, mint hogy ő „német művész“. Ennek a nyugati kultúrembernek a legféltettebb, a legdrágább kincse, hogy örököse a zsidók rég elfeledett művészetének, annak a művészetnek, mely sosem fejlődött galéria-művészetig, de megnyilatkozási formát keresett az életben, amelynek Becalel és Oholiab voltak

papjai. „Ha ők nem volnának és ha nem lett volna a zsidóságnak művészete, hasonlatosak volnánk Sodomához és olyanok volnánk mint Gomora“ — mondotta Lilién a Makabea kommercén, ahol az ünnepi hangulat közepette megilletődve néhány mondatban összesűrűsödve hangzott el művészetének és életének nagyszerű hitvallomása.

A Lilién-kiállítás megnyitása felemelő látványt nyújtott. Már jóval a megnyitás ideje előtt zsúfolásig teltek meg a Könyves Kálmán kiállítási termei, ahol együtt láttuk a fővárosi közönség legjobbjait felekezeti különbség nélkül. Az államképviselőiben megjelentek: Náray-Szabó Sándor államtitkár, Térey Gábor udv. tan. a Szépművészeti múzeum igazgatója, Meller Simon, a grafikai osztály igazgatója. Zichy János gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter meglehetősen sürögös elutazásával mentette ki távolmaradását. Az államtitkár Lilién, dr. Hevesi Simon és dr. Patai József kíséretében tekintette meg a kiállítást, melyről nagy elragadtatással nyilatkozott. Meleg elismeréssel emlékezett meg a Mult és Jövő kultúrális missziójáról és annak az óhajnak adott kifejezést, hogy a szerkesztőség egy magyar Lilién-Biblia kiadásának eszméjét propagálja.

A székesfőváros részéről megjelent dr. Déri Ferenc tanácsnok, az orsz. izr. iroda részéről dr. Mezei Mór elnök és dr. Mezei Ferenc kir. tanácsos, a pesti izr. hitközség képviselőiben Adler Lajos elnök, dr. Stiller Mór, dr. Grauer Vilmos előjárók, dr. Weisburg Gyula főtítkár, Kramer Marcel titkár, a Mult és Jövő szerkesztő bizottsága részéről: dr. Hevesi Simon, báró Dirsztay Béla, dr. Deutsch Ernő, dr. Venetianer Lajos, dr. Alexander Bernát egyetemi tanár.

Jelen voltak továbbá dr. Neumann Ármínné udv. tanácsosné, lovag Schweitzer Ede altábornagy, Vogel tábornok, Hersch ezredes, dr. Bacher Vilmos a szeminárium igazgatója, dr. Blau Lajos szemináriumi tanár, báró Madarassy Beck Gyula dr. országgyűlési képviselő, dr. Pollák Illés, az ügyvédszövetség elnöke, Szabolcsi Miksa, dr. Bodor Zsigmond, Dr. Schönfeld József, Viola Miksa szerkesztők és a napilapok képviselői stb. stb.

A magyar művészek is szép számmal jelentek meg, ott láttuk többek között: Magyar-Mannheimer Gusztávot, Fényes Adolfot, Szinnyeí Merse Pált, Góth Móricot, Róna Józsefet, Rothmann Mozartot stb.

A Könyves Kálmán kiállítási termei a megnyitás napján többször ürültek ki és teltek meg és ez az érdeklődés csak fokozódott, amíg a kiállítás be nem zárult.

Maga a mester is folytonos ünneplés közepette töltötte Budapesten napjait és 4—5 napra tervezett tartózkodását több mint két hétre hosszabbította meg. A Lipótvárosi Kaszinóban épp oly szeretettel vették körül, mint a cionisták asztaltársaságá-

nál, nem is szólva a sok előkelő család meghívásáról, melyeknek alig győzött eleget tenni.

A Mult és Jövő, melynek Lilién vendége volt, a mester tiszteletére búcsúlakomát rendezett dr. Patai József lakásán, amelyen többek között megjelentek: báró Dirsztay Béla, a Mult és Jövő szerkesztőbizottságának tagja, dr. Mezey Ferenc kir. tanácsos, Horváth Géza, a Könyves Kálmán vezérigazgatója, Garay József, a Könyves Kálmán műtárosa, dr. Káhn Niszon ügyvéd és a magyar zsidóság számos előkelősége.

Lilién, amint többször mondotta, azzal a benyomással távozott Budapestről, hogy itt nagy zsidó kultúrélet van lendülőfélben, amiben mindenesetre nagy része van a Mult és Jövőnek.

SZEGŐ FERENC: AZ ÉN LELKEM...

Az én lelkem fehér virágszírom volt.
Nyíló, fehér, ártatlan, kis szírom.
A gyermekkor fehér ártatlansága
hangzott által igaz imáimon.

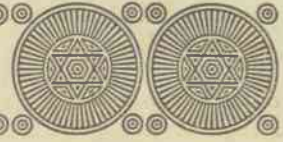
Mult a tavasz, a gyermekkor iramlott.
Egy lassú szellő járta lelkem át.
A hófehérség már-már elhalványult,
elveszíté tündöklő himporát.

És egyre jobban erősül a szellő,
az élet sötét, bús lehellete.
És egyre jobban a szírom halványul,
mindinkább csüng, hajol a földre le.

Közélg a nyár. Ha az is tovatűnt már,
milyen leszél akkor kicsiny szírom?...
A szél már zúg, már bömböl, mint az orkán...
Mi hangzik át vajjon imáimon?!...

Winter: Záródisz. (1859—1860.)

DILEMMA. Románia, amely zsidó lakosait még mindig nem ismerte el román állampolgároknak, valószínűleg, ha egyáltalában lehet diplomáciai dolgokban valószínűségekről beszélni, kapni fog egy darab területet a Balkánból, ahol tudvalevőleg a zsidók minden honpolgári jogok szerencsés birtokosai. Már most itt a súlyos romániai dilemma. Mi történjék a bekebelezett terület zsidóival? Tekintsék idegeneknek? — ez ellenkezik a berlini kongresszus nemzetközi megállapodásával. De ha a nemzetközi lelkiismeret, mint rendszeren, nem is lázadna fel a zsidókon történt sérelem miatt, talán maga Románia, amely büszkén hirdeti, hogy nem tartozik a Balkánhoz, szégyelni fogja, hogy a humanitás kérdésében balkánabb legyen a Balkánnál. Ámde ha az új terület zsidóit emancipálják, ismét beláthatatlan komplikációk állhatnak elő. Mi legyen azokkal a zsidókkal, akik az új román földről a régi román földre költöznek át? És viszont, hogyan járjanak el azokkal, akik a régi Romániából az új Romániába hurcolkodnak? Így megtörténhetnék, hogy egy romániai zsidó család délelőtt még román állampolgár, délután pedig már ugyancsak Romániában „előkelő idegen“. Ime a megoldhatatlan dilemma, ami zsidó szempontból a legszomorúbb tragikum, Romániát pedig ahhoz a nevetes szerephez juttatja, hogy új zsidókat kapva, a román zsidó lakosság egy részét emancipálja, a másik részét pedig idegennek tekinti. És ez önkéntelenül eszünkbe juttatja azt a nevezetes propozíciót, amely annak idején a híres hittani sapka-kérdésben elhangzott. Midőn néhány évvel ezelőtt a pesti izr. hitközségben szenvedélyes vita volt, hogy sapkában, vagy sapka nélkül tanítsák-e a hittant, egy filozofikus fej vaslogikával kifejtette, hogy a hitközség tulajdonképpen nagy dilemma előtt áll: ha kötelezővé teszi a hittannál a sapkát, dezavualja önmagát, hogy évekig türte a sapka nélküli állapotot; ha pedig kimondja, hogy sapka nélkül is taníthatják a hittant, megütköznek rajta a Sulchan Aruch alapján álló konzervatív elemek; a bölcs elme tehát azt ajánlotta a dilemmából való egyszerű kibúvásul, hogy taníttasson a hitközség heti két óra hittan helyett heti négy órát és pedig két órát sapkában, két órát sapka nélkül. Románia is majd új zsidókat adoptál, a felét jogokkal, a felét jogok nélkül.

LIBERALES JUDENTUM. A németországi liberális rabbik összegyűltek és elhatározták, hogy megalkotják a liberales Judentum új evangéliumát. Az új evangélium első három dogmatikus pontja kissé az atya, fiú és szentlélek egyháromságra emlékeztet, de elvégre nem ez a fő, hanem az,

hogy ezentúl sok mindenfelét szabad lesz a „liberális zsidó“-nak megtennie és amellet „vallásos zsidó“ marad. A zsidó boltos, aki eddig nyitva tartotta az üzletét — mert hisz az, aki nem tartotta nyitva, úgy sem hisz az új evangéliumban — most boldogan folytathatja tovább a szép tudattal, hogy az üzleti profit is megvan és a „túlvilági üdvösség“-ből sem veszít semmit. De legtöbben még ezt a különbséget sem fogják észrevenni, aminthogy eddig sem nagyon fürta őket a lelkiismeret a rabbik engedélye, vagy tilalma miatt. Mikor Baross meghonosította a magyar államvasutaknál a zóna-rendszert, történt, hogy egy vasuti kupéban az egyik utas a zóna határán meghatottan figyelmeztette útítársát: „Kollega úr épp most jutottunk bele a negyedik zónába!“ Mire az útítárs ámulva felelt: „Csodálatos! Hogy én nem is vettem észre a változást“. Azt hiszem, a németországi „liberales Judentum“ hívei is így fognak felkiáltani, amikor tovább is jóízűen falatozzák a sonkát: „Csodálatos! Hogy nem is vettük észre, hogy már szabad sonkát enni!“

MÉGIS, MÉGIS. Mégis szeretjük a német rabbiknak ezt a felfogását, ezt az őszinte hitvallomását. Szeretjük, hogy számot vetve azzal a ténnyel, hogy a mai zsidóság nagy része nem bírja el a vallási törvények igáját, azonban „jó zsidó“ szeretne maradni — összeültek és elhatározták, hogy megmentik azt, ami megmenthető és mint a modern élet rabbijai egyszerűen szentesítették az életet. Nem bizunk akciójuk sikerében, helyesebben eredményességében, mert az élet nem vár emancipációra, hanem elvégzi minden lelkifurdalás nélkül önönmagán az autoemancipációt. De a törekvés mindenesetre tiszteletreméltó és legalább is őszintebb, mintha összegyűltek és kimondták volna, hogy a „liberales Judentum“ — a Sulchan Aruch alapján áll.

EGY RÖPIRATOT küldözgettek szét a napokban, melyben névtelen izr. szegénylegények kiöntik kongó fejük keserves bánatát, hogy a pesti hitközség és a chevra kadisa vezetői, papjai és hivatalnokai, a szeminárium és a preparandia tanárai és növendékei, az O. M. I. K. E. és a „Mult és Jövő“, szóval majdnem mindazok, akik nálunk a zsidóságért munkálkodnak és küzdenek — pártolják a cionizmust. Mint jó magyar hazafiak tulajdonképpen azzal a jó magyar közmondással térhetnénk a dolog fölött napirendre, hogy „elég nagy a feje, búsuljon a ló“. Csakhogy a száználmas pamfletből kilátszik a lófejen kívül a lóláb is: a gyáva alattomos denunciaciósi szándék, és ez teszi ezt a kómikumot kissé szomorúvá.

Secundus.

KRÓNKA ÉS SZEMLE

DR. HEVESI AUTONÓMIAI TERVE, amelyet mult számunk vezércikként közöltünk, érthető feltűnést keltett. Hogy az orthodoxok elnöke, Frankl Adolf miként nyilatkozott a tervről, az a szerkesztőnkkel folytatott beszélgetésből világosan kiténik. Legutóbbi számunk megjelenése óta az orthodox iroda hivatalos nyilatkozatot is tett közzé a napilapokban, melyben kijelenti, hogy dr. Hevesi ajánlatát helyesnek és további tárgyalás elfogadható alapjának tekinti. A napokban pedig az orthodoxia legelterjedtebb orgánuma, az „Allgemeine Jüdische Zeitung“ két egymást követő vezércikkében méltatja dr. Hevesi tervét és szószerint közli a mi vezércikkünket, valamint azt a beszélgetést, amelyet szerkesztőnk dr. Patai József Frankel Adolf elnökkel folytatott. A végén hozzátézi, hogy illetékes helyen érdeklődve, teljesen megerősítették előtte az orthodox vezetőségnek azt az immár hivatalosnak mondható véleményét, hogy egyedül dr. Hevesi proposíciója alapján válik lehetségessé az orthodox és neolog zsidóság közlése.

AZ OMIKE ÚJ PÁRTFOGÓ TAGJAI. Mint előző számunkban jeleztük, az OMIKE újabb elnökségi határozata értelmében a pártfogó tagok, akik évi 20 korona tagsági díjjal lépnek be az egyesületbe, megkapják a Mult és Jövön kívül a dr. Hevesi Simon szerkesztésében megjelent gazdag tartalmú Kultúr-Almanachot is, mint tagilletményt díjtalanul. Akik 30 korona tagsági díjjal lépnek be az egyesületbe, megkapják a díszkötésű Kultúr-Almanachon kívül a Mult és Jövöt díszkiadásban. Ezt a kedvezményt az OMIKE nemcsak az újonnan belépő pártfogó tagoknak, hanem a régieknek is nyújtja, amennyiben a portóra szükséges 30 fillért szerkesztőségünkhez előzetesen beküldik. Utolsó számunk megjelenése óta régi tagjaink túlnyomó része már kérte a Kultúr-Almanachot, mint második tagilletményt.

Az utóbbi napokban a következő új pártfogó tagok jelentették be szerkesztőségünknek az OMIKE-be való belépésüket:

30 korona tagsági díjjal. Báró Ohrenstein Henrik Budapest, Gál Gyula a Nemzeti színház művésze Budapest, Goldschmied Bernát székesfővárosi bizottsági tag Budapest, Wertheimer Adolf földbirtokos Garamszentbenedek, Breuer Mór igazgató Budapest.

20 korona tagsági díjjal. Fodor Samu hivatalnok Budapest, Friedman Róza kereskedő Budapest, Hollander Dávid ügynök Budapest, Rózsa Rezső főtisztviselő Budapest, Strasser Alfréd Budapest, László Mihály Budapest, Surányi Béla Budapest, Grossmann Ármin Budapest, Friedmann Henrik

Budapest, Lanzmann József Budapest, Schinkasch Vilmos Budapest, Lipótvárosi Társaskör Budapest, Lefkovits Béla Budapest, Marosi Béla nagykereskedő Budapest, Rosenberg Sándor Budapest, dr. Ribári Ernő ügyvéd Budapest, Léderer Ervin Budapest, Deutsch Mór pékmester Budapest, Bárczay András kereskedő Budapest, Lengyel Adolf kereskedő Budapest, Jókai-parkkávéház Budapest, Spolarits kávéház Budapest, Magyarország kávéház Budapest, Klauber J. József kávé Budapest, Steiner Béla Budapest, dr. Flesch Jenő ügyvéd Budapest, Hartmann Vilmos kereskedő Budapest, dr. Dénes Jakab Körösbökény, Mayer József hitk. elnök Kápolnokmonostor, dr. Tomaschoff Jakabné Zólyom, Herczka Arthur kereskedő Besztercebánya, Izr. hitk. Zsarnóca, Polgár Kálmán gyáros Zólyom, Wittmann J. gyáros Zólyom, dr. Oppenheim Frigyes Zólyom, Vermes Jenő titkár Arad, Haasz Ignác kereskedő Kíspeszt, Fischhoff Henrik könyvkereskedő Kíspeszt, Ernst Zsigmond Selmecebánya, Elek Imre Malomszegh, Braun Ignác fakereskedő Cegléd, Sándor Gusztáv bankigazgató Cegléd, Izr. hitközség Nagykörös, Plager Gyula Nagykörös, Schweitzer Adolfné Kiskunfélegyháza, Schweitzer Lajos Kiskunfélegyháza, dr. Krausz Mór Kiskunfélegyháza, Kneffel Béla Kiskunfélegyháza, Kohn Samu gazdálkodó Cserháthalap, Szendrői Samu Csongrád, dr. Kalmár J. ügyvéd Csongrád, Weisz Tivadar kereskedő Csongrád, Ausländer Jenő Csongrád, Izr. hitközség Szentés, dr. Reisz Samu Szentés, dr. Friedmann Gyula főrabbi Szentés, Schilling Mihály Hódmezővásárhely, Laufer Gyula földbirtokos Osztróluka, dr. Bande Zoltán főrabbi Kíspeszt, Izr. hitközség Makó, Berger Ignác Kíspeszt, Rosenberg Menyhért bazártulajdonos Kíspeszt, Weisz Emil fakereskedő Budafok, Heller Hermann Kraszna, Vajda Antal bankigazgató Gyöngyös, Scheiber Izidor Mezötúr, Dér Miksa Orosháza, Bachruch Mihályné Mezötúr, Margulies Ede orvostanhallgató Kolozsvár, Büchler Armin rabbi Orosháza, Izr. hitközség Lovasberény, Smilovits Jakab fakereskedő Marosvásárhely, Bernstein Mór cipőgyáros Újpest, Zsidó ifjúsági kör Újpest, Kovács Sándor Léva, Prüger Gyula Pozsony, Ausländer Gyula Miskolc, Böczögő József Miskolc, dr. Singer Jakab főrabbi Temesvár, Kohn Adolf kereskedő Budapest, dr. Weisz Ármin orvos Szentendre, Weisz Dávid kereskedő Szentendre, Hegedűs-Hirlapíroda Nagyvárad.

Ezúttal is külön kell megemlékeznünk azokról, akik nemes buzgóságukban a taggyűlés körül is fáradoztak. Ezek a következők: Schichtáncz Armin igazgató Budapest, Klein József Körösbökény, Récsényi Zsigmond Kíspeszt.

ELHÚNYT ZSIDÓ SZOBRÁSZ. A legkiválóbb zsidó képzőművészek egyike, Beer Frigyes október hó végén Firenzében elhunyt. 1847-ben született a morvaországi Prossnitz városban. Tehetsége korán fejlődött ki, 1870 ben már mint elismert művész működött Rómában. Ezen korszakából legszebb műve Tegetthoff admirális mellszobra, melyet Ofelsége a bécsi Belvedere számára vásárolt meg. 1875-ben Párisba ment, hol legkiválóbb műveit alkotta. Ezek között említendő „Dürer Albert“ (a berlini Nationalgalerie egyik dísz), „Kolumbus“ (a chicagói Kolumbus-múzeumban), „Washington Irving“ (a newyorki központi parkban), „Munkácsy mellszobra“ (a budapesti Nemzeti Múzeumban), A cionizmus fellépése óta előszeretettel dolgozott fel zsidó témákat. A második cionista kongresszus résztvevőinek gyönyörű emlékéremmel kedveskedett. A „Halljad Izrael“ című szobrában megkapó erővel ábrázolja a hontalan zsidóság tragikumát, az „Arcod verejtékében“ című szobra pedig lelkes dicsőítése az új életre törekvő zsidó típusnak.

MULT ÉS JÖVŐ TÁRSASÁG. Kaptuk a következő levelet:

Tekintetes Szerkesztőség!

Mint a „Mult és Jövő“ szorgalmas olvasójának az a benyomásom, hogy a folyóirat abban különbözik a legtöbb hasonlótól, hogy amíg utóbbiak az olvasóikat keresik, addig e lapot az olvasók örömmel megtalálják, miután sokáig hiába keresték, vagyis e lap az életből fakad.

Azt hiszem, hogy nem túlzok, amikor azt állítom, hogy a „Mult és Jövő“ olvasógárdája a zsidóság legjavát képezi, amennyiben nemcsak a modernül, hanem a becsületesen gondolkodó zsidókból rekrutálódik.

A „Mult és Jövő“ nemcsak folyóiratot, hanem programot jelent, még pedig nagyot és szükségessé, mert az életből fakad és abból merít.

Epp ezért szükségesnek tartanám, hogy a szerkesztőség és az olvasóközönsége közt szorosabb kapocs létesüljön, olyan kapocs, amely az olvasókat — ha nem is direkt irással — e lap munkatársaivá teszi.

Azt ajánlanám a t. Szerkesztőségnek, hogy létesítsen egy „Mult és Jövő“ társaságot, amely a szerkesztőséget a program megvalósításában segíti.

Nem gondolok itt egyletre — ebből már elég van —, ahol majd elnököt stb.-t kell választani, meg tagsági díjat fizetni, hanem tisztán egy társaságra, amelynek tagjai a szerkesztőség által kéthetenként egyszer hivatnak meg feszten összejövetelekre, amelyen — magától értetődik — a tagok a programba vágó felvetett kérdések tárgyalásával foglalkoznak.

E társaság legyen az a hely, ahol a zsidó élet minden jelenségét megfigyelik, ahol minden kérdést minden oldalról magasabb szempontból

síne íra et studio lehessen tárgyalni. A társaság feladata legyen a zsidóságot minden oldalról megismerni és megismertetni, tegye lehetővé, hogy a zsidó művészetet eredetiben is megismerjük, a zsidó kérdést érintő minden felfogást a leg-hivatottabbaktól hallgassuk, vagyis rendezzen művészi kiállításokat és művészi előadásokat.

Hogy mekkora hatással van egy ilyen művészi kiállítás és milyen nagy horderejű zsidó kultúrmissziót teljesít, ezt fényesen bebizonyította a „Mult és Jövő“ Lilien-kiállítása. És ha a „Mult és Jövő Társaság“ megosztja majd a szerkesztőséggel a munkát, az eredmény még fényesebb lesz.

Nem fejthetem ki már ezúttal a Társaság egész programját, hiszen magától alakul ki. Csak egy-két pontot akartam érinteni és ha a szerkesztőség indítványomat magáévá teszi, úgy remélem, hogy valamint a „Mult és Jövő“ az életből fakadt, a „Mult és Jövő Társaság“ egy modern, mindenkinek kedves, új zsidó életet fog fakasztani.

Budapest, 1912 december 3.

Kiváló tisztelettel és nagyrabecsüléssel:

Bisseliches Mór
mérnök.

Mondanunk sem kell, hogy az életrevaló eszmének megvalósításához szívesen járulunk hozzá és minthogy ehhez semmiféle formalításra szükség nincs, legközelebbi számunkban bizonyára már a „Mult és Jövő Társaság“ működésének megkezdéséről adhatunk számot.

AZ ÚJ OROSZ DUMÁNAK három zsidó tagja van. Kovnóban dr. Friedmant választották képviselőnek, ki már az előző ciklusban is képviselte ezt a kerületet, Lodzban dr. Bosnascht. Kurlandban pedig dr. Hurwitzot. E két utóbbi eddig csak a maga kerületében szerepelt, a tágabb zsidó nyilvánosság előtt eddig ismeretlenek voltak.

AZ ORSZ. MAGY. IZR. KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET nov. 28-án tartotta 10 dik igazg. ülését báró Herzog Mór elnöklete alatt, a Pesti Izr. Hitközség dísztermében. Dr. Hevesi Simon főrabbi az egyesület téli programját ismertette, előadván, hogy az előadói estélyek december 11-én a Pesti Lloyd társulat dísztermében kezdődnek, a magyar nyelvi, gyors- és gépirási tanfolyamok pedig igen eredményesen működnek. E tanfolyamok felügyeletére báró Ohrenstein Henrikné elnöksége mellett bizottságot választottak. Dr. Weiler Ernő főtítkárr az iskolai pályázatokról tett jelentést és az egyesület legújabb tervét a fővárosi tanoncok felekezeti oktatását ismertette, melynek keresztülviteléhez Dr. Grauer Vilmos alelnök a hitközség támogatását megígérte, báró Dirsztay Béla a diák-étkező elnöke, a mensa hatalmas fej-

lődéséről és terjeszkedéséről számolt be és indítványára az igazgatóság elhatározta, hogy decembertől olvasótermében az egyetemi ifjúságot teával látja el esténként, hogy ezáltal is a kávéházi élettől visszatartsa őket. *Dr. Patai József* szerkesztő a „Nőegyletek Országos szövetségének” alapszabálytervezetét mutatta be. Ezt az alapszabálytervezetet megküldik az összes zsidó nőegyleteknek, akiknek megjegyzései az alakuló közgyűlésen kerülnek majd tárgyalásra. *Dr. Weiller* főtitkár mindazok neveit olvasta fel, akik a templomokban és a lapok útján az egyesületet és a mensét nagyobb támogatásban részesítik. Az egyesület diák-mensája, olvasóterme és könyvtára bárki által minden időben megtekinthető (Ráday-u. 11—13.). Végül *dr. Hevesi Simon* jelentette, hogy az O. M. I. K. E. programjának megfelelően a vidéken is fog felolvasásokat rendezni és felkérte *dr. Patai Józsefet* a vidéki felolvasások szervezésére.

ZSIDÓ SZÍNHÁZ BERLINBEN. Berlinben a zsidó népies irodalom terjesztésére társaság alakult, mely a tél folyamán színi előadásokat fog rendezni, első sorban Goldfaden-ciklust. Az előadások tiszta jövedelmét egy állandó zsidó színház építésére fogják fordítani, amilyen már Londonban és Newyorkban van.

A MULT ÉS JÖVŐ BECÁLÉL-KIÁLLÍTÁSA. A „Becálél” jeruzsálemi iparművészeti iskola munkáiból már több ízben rendeztek kiállításokat a külföld nagy empóriumában és mindenütt a legnagyobb sikerrel és szinte meglepő eredménnyel. Ilyen kiállításnak Budapesten való rendezésére kéri fel a Mult és Jövőt *dr. Vajda Béla* losonci főrabbi, aki szerkesztőnkhez a következő levelet intézte:

Igen tisztelt barátom! Már többször mondtam és ma már köztudomású, hogy amit Pataiék a kezükbe vesznek, az mindig várakozáson felül sikerül. Hála Isten, e jövendölésem igazán teljesült a Lilién-kiállításnál is. Ez igazi „Kiddus ha-Sém” volt. Megmutatta, hogy az, mit a kishitűek és gúnyolódók gettó-művészetnek akartak nevezni, igazságával és erejével a legszelebb körü műértő közönséget meg tudta hódítani.

De nem Liliént akarom itt dicsérni, sőt Patait sem, hanem az ön éleslátását és nagy rendező képességét szeretném egy új irányra terelni. A zsidó alkotó munkának van egy ága, mely nagyon rá volna szorulva, hogy közönségünk érdeklődését feléje irányítsuk és ez valóban érdemes is. Ertem alatta a jeruzsálemi Becálél műintézet iparművészeti remekeit. Aránylag fiatal intézmény a Becálél, de már ott tart, hogy bátran odaállhat a legkényesebb ízlésű szakértő közönség elé. Bizton hiszem, hogy egy ilyen kiállítás az Ön rendezése mellett fényes tanújelét szolgáltatná a zsidó kézügyességnek és iparművészetnek.

De van a dolognak még egy más oldala is. Fontosabb és áldásosabb munkát alig végezhetünk, mintha ezen termékeknek piacot teremtünk, mert a szentföldi produktumoknál éppen ez a legfontosabb. Szükségtelennek tartom bővebben fejtegetni ama erkölcsi és anyagi hasznot, mely ilyen világpiac megteremtéséből szentföldi hitsorsosainkra hárulna. Csak saját tapasztalataimat akarom még itt közölni. Több ízben hozattunk már a szentföldről csipkéket és egyéb női kézimunkát értékesítés céljából. Mindenki, akinek mutattuk, bámulattal adózott azok szépségének és tökéletes műizlésének. Nemzsidó hölgyek is kapva-kaptak a gyönyörű munkák után, természetesen nem iparpártolásból, hanem azok tökéletes szépségeért. Amint én meg tudom ítélni a dolgot, a mi Budapestünkön minden előfeltétele megvan annak, hogy ily kiállítás fényesen sikerüljön, persze szerencsés kezek rendezése mellett. A Mult és Jövő Becálél-kiállítása épp oly dicsőséggel végződne, mint a Mult és Jövő Lilién-kiállítása.

Szerkesztő úrnak igaz baráti híve

Dr. Vajda Béla.

Természetesen örömmel üdvözljük *dr. Vajda* szép ideáját és a Becálél-kiállítás előkészítését készséggel vállalják, sőt a kiállítás előtt a Mult és Jövő egyik számát a Becálélnek fogják szentelni. Ez a Becálél-szám fogja először a magyar publikumot a jeruzsálemi iparművészeti iskola művészi törekvéseiről tájékoztatni, hogy amikor majd a kiállítás megnyílik, a nagy közönség már némileg ismert szépségekkel találkozék.

VÁLASZTÁS. A pesti izr. hitközség november hó 17-ikén egyhangúlag elnökévé választotta *Adler Lajost*, elnökhelyettessé *dr. Stiller Mórt*, előjárókká *dr. Halász Frigyes* és báró *Herzog Mórt*, választmányi tagokká *Bródy Józsefet* és *Grünbaum Miksát*.

LAKOS ALFRÉD. Mai számunkban közöljük *Lakos Alfréd* hangulatos képét a „Gyászoló zsidó”-kat. Ma, mikor a zsidó művészet diadalát ünnepeljük, szeretettel emlékezünk meg *Lakosról*, aki először vett nálunk zsidó tárgyat az ecsetjére, de még a mainál kevésbé megértő időkben, kevésbé megértő emberek között nem aratta azt a külső sikert, mely méltán megillette volna. A gyászoló zsidók a művész legjobb képei közül való és hálával tartozunk a kép tulajdonosának, *Schrank Béla* úrnak, hogy fotografiáját rendelkezésünkre bocsátotta, és így abban a helyzetben vagyunk, hogy olvasóinkat a magyar zsidó művészet első hajtásával megismertethetjük.

Lakos azóta is hű maradt a zsidó témákhoz, melyeknek a művészetben való jogosultságaért nemcsak ecsettel, hanem tollal is küzdött. Szerkesztőnknek, *Patai Józsefnek* első verses kötetét

(Babylon vizein) is ő illusztrálta. A műcsarnok idei tárlatán is zsidó tárgyú képpel szerepel Lakos Alfréd. Művészetének méltatására egyébként még bővebben visszatérünk.

POGROM A SZÍNPADON. London egyik legnagyobb színházában, a „Lyceum“-ban nemrég egy melodramát adtak elő, mely az oroszországi zsidók életéből meríti tárgyát. A darab címe „The open door“ (A nyitott ajtó). Nagy realizmussal rajzolja a zsidó életet, sőt még a pogromot is színpadra viszi. Irodalmi értéke egyébként csekély.

AZ OMIKE ELŐADÁSAINAK IDEI PROGRAMJA a következő: 1912 december hó 11-én ünnepélyes megnyitás. Salomon Rossi: Szentélynyitó ének: Burger Lajos karigazgató vezetése mellett előadja a „Főiskolai zsidó hallgatók énekkara“. Úti benyomások: előadó dr. Hevesi Simon. Záró-ének: előadja a „Főiskolai zsidó hallgatók énekkara“. 1912. dec. 18-án. A polgári házasság problémája: előadó dr. Tänzer Arnold (német). Régi zsidó párhuzamok: előadó dr. Fabó Bertalan.

A januári előadó-estélyeken (1913. jan. 8., 15. és 22.) dr. Adler Illés, dr. Bände Zoltán, dr. Baumgarten Nándor, dr. Forró Pál, dr. Flesch Ármin, dr. Sebestyén Károly, dr. Schweiger Lázár vesznek részt.

CIONIZMUS KOLOZSVÁROTT. Kolozsvárról írja tudósítónk, hogy ott a napokban megalakult a cionista-egyesület, amelyben a város zsidóságának legelőkelőbbjei vesznek részt. Az elnökség tagjai a következők: Elnök: Grósz Frigyes. Alelnökök: Havas Lázár és dr. Fischer Tivadar. Titkárok: dr. Pollák Sándor és dr. Blau Pál. Pénztáros: Krausz Miksa. Sékelbiztos: dr. Salamon Ignác. N. A. biztos: Boskovits Henrik. Ellenőrök: Kahana Ernő és Markovits Ignác. Jegyzők: Herceg Ignác és Sámuel Jenő. A választmány tagjai: Neuberger Zsigmond a kongr. hitközség elnöke, Kohn Zsigmond és Friedmann Adolf orth. előjárók és öten az egyetemi ifjúság köréből: Gidaly Illés, Margulics Ede, Krémer Herman, Schwartz Izidor és Kasztor Ernő. A cionista-egyesület működését a kolozsvári zsidóság osztatlan szimpatiaival kíséri.

ÚJ KÖNYVEK

BEN DÁVID: MODERN BESZÉDEK.

Irott prédikációk ritkán merésznek a sajtó alá, még ritkábban találkozunk templomi beszédekkel a könyvpiacra olyanokkal, amelyek magyar nyelvűek. Nem azokról a termékekről beszélünk, amelyek szaklapban megjelennek, szakközönség számára íródnak, mert azok egy bizonyos célt követnek: megismertetik a papoknak prédikációs irányát magukkal a kartársakkal. Ilyen szakközlöny a Lebovits-féle Magyar Zsinagóga, amely immár a barmicvók tisztés korát vígan érte el. De önálló prédikációs gyűjtemény kiadására csak a kiválóbbak mernek vállalkozni. Prédikációinak harmadik kötetét csak néhány év előtt adták ki az ékesszóló pécsi pap lelkes hívei s tisztelői, a negyedik kötetet most már ő maga bocsátotta ki s ezzel nagy lelki gyönyörűséget szerzett mindazoknak, akik e beszédek közvetlenül az ő elragadó ajkáról hallották, valamint azoknak, akik nincsenek abban a helyzetben, hogy e luxust megengedhetik maguknak. Szóval ismét örömmel köszöntjük azt a kötet beszédet, amelyet *Perls Ármin* e napokban *Szónoklatok* címén kiadott. A beszédek között nemcsak ünnepieket találunk, hanem még nagyobb számmal alkalmiakat, nevezetesen halottiakat.

Az ünnepi beszédekről csakhamar megállapít-

hatjuk, hogy modern gondolkozású emberrel van dolgunk, aki nem a trita vita kitaposott ösvényein halad, hanem új utakat tör magának s a logika, a bölcsészet, a költészet csodás eszközeivel viszi a hallgató s olvasó lelkét a hitnek tündéri világába. A modern társadalom problémáit biztos kézzel ragadja meg s mesteri ügyességgel oldja meg. Beszél hozzánk „A kenyér“ égető kérdéséről, szembeállítja az „Apák és Fiúk“ fájdalmas hurokat érintő témáját, fölveti a „Nemzet s Felekezet“ örökké fontos ügyét, tárgyalja az „Élet“, a „Harc“, a „Fényezés“ állandó, szociális jelentőségű kérdéseit. A *gyászbeszédek* is nála új formát nyernek, nem megrikatni akarja a hallgatót, ami a régi *darsanok* kedvelt siralmi nótája volt, hanem valóságos *Emlékbeszédet* nyújt, amelyek az elhunytak alakját művésziesen kiveszik egyéni életéből s beállítják a társadalmi milieu kellős közepébe s így egy-egy kultúrképet nyújtanak valamely nevesebb ember koporsója mellett. Kellemesen meglepi az olvasót, hogy a beszédek között olyanokat is talál, amelyek nem vallási alkalom szülöttei, hanem amelyekre a szónokot valamely politikai, társadalmi, egyesületi, szóval világi ünnepség rendezői kérték föl. Ezekben ugyan természetesen textust, pláne bibliáit alig vagy egyáltalában nem találunk, de ezek a beszédek is mind teljesen magu-

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

HAZAFI, BUDAPEST. Mi is olvastuk azt az úgynevezett rópiratot és igazán szégyeljük magunkat, ha elgondoljuk (amint hogy minden jel arra vall), hogy zsidó emberek ilyen alávaló denunciációkra vetemedhetnek. Akár cionisták vagyunk, akár nem, egy bizonyos, ha becsületes emberek és becsületes zsidók vagyunk, nem rágalmazhatjuk meg azokat, akik a maguk módja szerint, de mindenestre egész szívükkel, egész lelkükkel önzetlenül, sőt nagy áldozatok árán küzdenek a zsidóságért. A bécsi hitközség legutóbbi választásán úgy igyekezett a cionisták lelkesedését és energiáját a maga számára meghódítani, hogy két előjárói állást engedett át nekik. Pedig a bécsiek is jó hazafiak. Csakhogy ők már rég nem hisznek abban a naiv mesében, hogy a cionizmus, mely azért a szent földért dolgozik, amelyért minden zsidó templomban naponként imádkoznak, — hazaárulás volna. Hisz a cionisták maguk állandóan demonstrálnak jó hazafiságuk mel-

lett. De a dolog lényegétől eltekintve, mi, mint igazán kétségtelenül jó magyar hazafiak, akik a magyar zsidóságnak és ezzel a magyarságnak becsületéért dolgozunk és harcolunk, a legnagyobb szívesen tiltakozunk az ellen, hogy a mindnyájunk előtt szent hazafi fogalmat az ilyen analfabétatákolmányok szerzői kompromittálják. Azok nem hazafiak, hanem — ne kerüljük a helyes szót — hülyék.

F. S. Igaza van. Ugyanaz a szemlécske, amely most azt kénytelen állítani, hogy „a Lilien-kiállítás valóban szalonképebbé tette itt Budapesten a zsidót”, csak nem rég szemünkre vetette, hogy Lilient különös kegyűnkbe fogadjuk. Pedig akkor először mutattuk be Magyarországon Lilient.

M. SZATMÁR. Juda Halévi összes verseit dr. Bródy H. rendezte sajtó alá. Már több kötet jelent meg belőle.

MISKOLCI. Bialiknak ilyen című verse nincsen.

ALAPITASI ÉV

1862

CHRONOGRAF
REPETITION ÉS
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANT

Svájc, Francia-, Angol- és Németország zseb-, inga- és díszóragyárainak lerakata.
BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYÜRÜ-
ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉSÁLLÓÓRÁKRAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

ELSŐRANGÚ CIPŐK

EPSTEIN, Budapest, VI., Andrásy-út 40.
Telefon. Kobrak cipők dús választékban.

ERDÉLY ÉS SZABÓ

Laboratoriumi felszerelések és tanszerek gyára
BUDAPEST, VIII., BAROSS-U. 21

Dr. MISZNÉ

fűzőterme

Budapest, IV., Váci-
utca 7. sz. I. emelet

Telefon 142—45. szám

Ajánlja kizárólag mérték
után készülő szabadalma-
zott halcsont nélküli fűzőit.

Ismertető árjegyzék
!! díjtalanul. !!

DIAMANTJ. ÚJPEST, KEMÉNY- GUSZTÁV-UTCA 1.

Kóser szalámi- és füstölthúsgyár. Árusítás
nagyban és kicsinyben. — Telefon 75—07.

FOGAK

Szájpadlás nélkül, aranyhidak és koroná-
kat a legjobb amerikai módszer szerint.

Grossmann Simon

szerb kir. udv. fogász, a párisi fogorvosi aka-
demia kiállításán arany érdemkereszttel ki-
tüntetve. — Fogad egész napon át.

Rendelő szakorvos Dr. Káli H. P.
Speciális arany- és porcellántömések,
foghúzás érzéstelenítve.

Budapest, VI., Erzsébet-körút 50., I.

Mérsékelt árak. Telefon 86-50. Részletfizetésre is.
Figyelem az arcképemre, nevemre és az 50. házszámra.

Figyelem! Erős új éttermei

Pilseni és Müncheni Sörscarnoka, elegánsan, fényesen berendezve,
VI., Nagymező-utca 9. sz. alatt az Európa Nagyszálló épületé-
ben (Szerecsen-utca sarkán, az Andrásy-út közvetlen közelében).
Estélyek, eljegyzések, lakodalmak részére a t. megbízóknak pompás
nagy fényes priváttermek állanak rendelkezésre.

Kitűnő ízletes ételek. Polgári árak. Előzékeny kiszolgálás.

514 **MULT ÉS JÖVŐ**

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Elkán Gyula szücs Károly Köput 19

KÖZGAZDASÁG

AZ ÁLTALÁNOS IPARBANK RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG tegnap tartott rendkívüli közgyűlésén elhatározta alaptőkéjének $10\frac{1}{2}$ millió koronára való felemelését. Evégből a társaság $2\frac{1}{2}$ millió korona névértékű elsőbbségi részvényt bocsát ki, amelyeknek azonnali teljes befizetés mellett való átvételét egy konzorcium magára vállalta. A törzsrészvényeseknek emellett biztosították azt a jogot, hogy az elsőbbségi részvényeket bármikor visszavásárolhassák. A közgyűlés általános helyesléssel fogadta az igazgatóság előterjesztéseit, javaslataihoz egyhangúlag hozzájárult és Bangha Gyula doktort az igazgatóság tagjává választotta.

A MAGYAR ÉRTÉK- ÉS TERMÉNYBANK m. sz., melyet 1911-ben alapított a Magyar Gazdák hitelintézete R.-T., f. hó 21-én tartandó közgyűlésén kimondja a felszámolást.

1878—1912

1878—1912

Keleti J.

BUDAPEST, IV., Koronaherceg-u. 17.

Orvos-sebészeti műszerek és kötszerek gyára ezidén üli meg fennállásának 34. évfordulóját. A cég ez alkalommal egy a maga nemében páratlan, dús ábrás

JUBILEUMI ÁRJEGYZÉKET

bocsajt ki, amely ezen szakmában minden tudni-való, legmodernebb újdonságot tartalmaz, szakszerűen rendezve és megmagyarázva és mely bárkinek kívánatra ingyen és bérmentve megküldetik.

A cég főcikkei és specialitásai:

Hygiéniai gummiárúk. Cs. és kir. szab. sérvkötők. Testgyenesítő gépek. Műkezek és műlábak. Műfűzők, háskötők, mellfűzők, melltartók, hátegyenesítő. Gummigörcsérharisnyák. Gyógyvillanykészülék. Beteg-toló-kocsik és szobaürszékek. Betegápolási és a beteg kényelméhez szükséglenő, kozmetikai-, utazási-, massage- és manikure mindentféle cikkek.

MULT ÉS JÖVŐ 515

XIX. évfolyam

Telefon 63-45

Beiratások egész éven
át naponta 9-6-ig

SOMOGYI MÓR

tanár, zongoraművész, államilag képesített okl.
zenetanár igazgatósága alatt álló

zene-konzervatóriumába

Budapest, VII., Erzsébet-körút 44

ZONGORA, ÉNEK, HEGEDŰ és az összes tanszakok
oktatása Államilag diplomált tanárok

Báziasszonynak

leginkább szükséges „TITANIA“ mosógép,
mángorló, mosogató-szekrény vagy jégsek-
rény. Háztartási árjegyzéket kérjen

Takács Oszkártól

Budapest, VI., Nagymező-utca 49

BONI
SÖRSZESZ

ÁRAK:
KIS ÜVEG 20 PILL.
KÖZEP 44
NAGY 110
ÖRMÁSI 220

AZ EGÉSZ VILAGON ELTERJEDT LEGJOBB HAZISZER A
„BONI“ SÖRSZESZ.

Szőnyegjavítást elfogadjunk!

PERZSA SZŐNYEGET
legelőszörin szerezhet be
MAROKKAI-UTCA 4. (VÁCI-KÖRÚT SAROK).
Pontos cím! Pontos cím!

Perzsa szőnyegetek
rendkívül jutányosan vásárolhat
Összekötőt 26-35 45, 50 K-tól feljebb. Átvetőt
125-150 180 K-tól feljebb. Szalon- és ebédlő-
szőnyegek különféle nagyságban és árban. □□
(Tessék a pontos címre ügyelni.)

PFEIFER LIPÓT ÉS FIA
MAROKKAI-UTCA 4. VÁCI-KÖRÚT MELLETT

Művészies szőnyegjavítás!

PERL MIKSA
DIVATNAGYÁRUHÁZA
Budapest, VII., Thököly-út 9
Telefon 86-32 Alapítva 1885

DÜS VÁLASZTÉK
a legújabb angol, francia uri, női divat,
fehérnemű és kézimunka-különlegességekben.
KITÜNTETVE MŰVÉSZIES KIVITELŰ
KÉZIMUNKAÉRT ÉS FEHÉRNEMŰÉRT

Első magyar királyi szab.
ISKOLABÜTÖRGYÁR
Feiwel Lipót Utódai
BUDAPEST, IX. IPAR-UTCA 4.

Modern irodai berendezések gyártása

Schlesinger Jos.
Budapest, VII., Király-utca 1.

Mindenemű templomi aranyhímzések készítése,
parochéz, Tóra-ruha, Almemor-takaró, Chuppa
stb. Izléses, művészies kiállítás. Jutányos árak.
Rajzok, minták a részletes ajánlatok ingyen és
bérmentve.

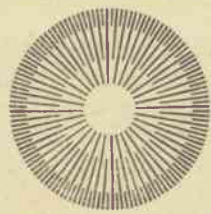
Nagy raktár az összes zsidó rituális tárgyakból,
templomi és házi használatra. Szefer tóra, klé-
kédes, tóradiárek, kina- és valódi ezütből. Selyem
talisz, imakönyvek stb.

Az összes zsidó irodalmi művek nagy raktára.
A Magyar Zsidó Könyvtár (szerkezteti: dr. Patai
József) kiadóhivatala. Zsidó ifjusági és kultur-
egyesületi könyvtárak berendezése.

TÖRLEY-BUDAPEST

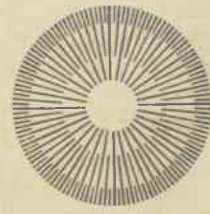
516 MULT ÉS JÖVŐ

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

REMÉNY

A „MULT ÉS JÖVŐ“ IFJÚSÁGI MELLEKLETE

DR. LÖVY FERENC: ZSIDÓ LEGENDÁK I. EGY „ÁMEN“ MIATT.

tt ültünk az asztal körül, melynek fejenél Salamon bácsi foglalt helyet nagy karosszékeben, jobbjával öt éves unokáját, Jóskát öelve gyöngéden magához, balkezeiben pedig egy szép piros almát tartott magasra s kedvenc kis unokáját biztatta:

— No Jószikám, mutasd meg, mit tudsz. Ha elmondod a bróchót (= áldásmondást) az almára, úgy ez a szép gyümölcs a tied lesz.

A gyermek nekíhuzakodott és mint aki tudatában van annak, hogy most mindenki őt nézi, bátran kivágta a „bóré pri hoéc“ (a fán termő gyümölcs fölötti) áldásmondást.

Mindnyájan mosolyogva üdvözöltük a kis hőst, csak — legnagyobb meglepetésünkre — Salamon bácsi arca öltött bosszankodó kifejezést. „De fiúk — szólott a jámbor öreg méltatlankodva — hát egyikőtök sem mond Amen-t a gyermek áldásmondása után? Tudjátok-e, hogy ti most nagy bűnt követtetek el?!“ Resteltük a dolgot, különösen, hogy a mi jó Salamon bácsinknak csak egy pillanatra is bosszúságot okoztunk. „De hiszen kedves bácsi — kérleltük őt — az egész áldásmondás olyan kicsi volt, az Amen pedig, mit akaratlanul felejtettünk el rámondani, még kisebb; talán mégsem olyan nagy bűn, hogy a mi kedves jó bácsikánk oly nagyon haragszik ránk miatta!“

— Úgy látom — szólott most már csendesebben a jó öreg —, hogy ti nem ügyeltek a Pérek (= az Atyák bölcs mondásai) tanítására: „Vigyázz a kicsiny parancsolatra, csakúgy mint a nagyra, mert nem tudod, melyikért milyen jutalom vagy büntetés vár reád!“ Figyeljete csak, elmondok nektek egy régi, de megtörtént históriát s azután ítéljétek meg, hogy

ok nélkül bosszankodtam-e az Amen nem mondása miatt.

Régesrég volt, több mint négyszáz esztendeje, mielőtt még a zsidókat végleg kiutasították Spanyolországból, hogy Tudéla spanyol városban a jámbor és tudós Semája volt a zsidó hitköztség rabbija. Nagy tudásáért bámulták, végtelen jóságáért szerették, jámborsága miatt pedig — melyről csodákat regéltek — mint valami szentet tisztelték. Bajban, szorultságban levő emberek az ő imájának nagyobb hatást tulajdonítottak és neki mindenki részére volt nyájas, megnyugtató szava és őszinte szívből imádkozott embertársai üdvéért. Háza nyitva volt mindenki részére és ügyes-bajos dolgaikkal csak úgy jártak hozzá a város és vidék keresztény lakosai, mint a zsidók. A város ura, az ott székelő fejedelem szintén igaz tisztelője volt, ki kegyével és figyelmességeinek jeleivel annyira elárasztotta a jámbor rabbit, hogy bár a zsidókat

nem szívesen látta birtokain és lelketlen vakbuzgó emberek őt is folyton izgatták a zsidók ellen, rabbija kedvéért nem engedte őket bántani. Valahányszor csak valami rosszat terveztek a zsidók ellen, elég volt rabbi Semája megjelenése a fejedelmi udvarban, hogy az uralkodót a zsidók iránt jóindulatra bírja.

Egyszer ismét sötét felhők húzódtak a tudélai zsidók fölé. A város lakói a zsidókat kerülni kezdték, haragos tekintettel nézték őket, míg lassanként egyre hangosabban hangoztatták, hogy igaza van lelkipásztoruknak: távozzék e városból mindenki, aki nem igazhitű keresztény. A zsidóság a közeledő veszély érzetében jámbor vezetőjükhöz, Semája rabbihoz fordult, hogy lépjen közbe érdekükben a fejedelemnél. A hatalmas úr a legszívesebben fogadta

Zsidó asztalosinas. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

a rabbit, élénken érdeklődve hogyléte iránt. Ekkor, mielőtt még a rabbi kérését előadta volna, jelentik, hogy Rómából egy jámbor zarándok szerzetes érkezett, kit csodatevő híréért egész néptömeg kísér és rögtön itt lesz, hogy a fejedelmet üdvözölje és megáldja. Akit pedig az megáld — tette hozzá a hirhozó udvarnok —, az áldott is léssen e világon és az öröklétben. A fejedelem fölállt a szerzetes fogadására, Semája rabbi pedig félrevonult a fogadóterem egy távoli sarkába és mivel már a nap lemenőben volt és nem tudta, mikor távozhat, halkán a Mincha ima mondásához fogott.

E közben belépett a híres szerzetes. A fejedelem és kísérete térdre borult a szerzetes előtt, ki imádkozva közeledett a fejedelemhez. Mikor pedig eléje ért, felszólította az összes jelenlevőket, hogy a fejedelemre mondandó áldás után mindenki mondjon Ament. Miután az áldást elmondta, a jelenlevők mindegyikét külön külön-megkérdezte, hogy rámondta-e az áldásra az Ament. Mindenki igennel felelt. Ekkor tekintete a távoli sarokban álló rabbira esett, kítől szintén megkérdezte, hogy mondott-e Ament az áldás után. A rabbi, ki különben is félrevonultan imádkozott és a fölszólítást nem hallotta, az igazsághoz hiven azt felelte: nem. A szerzetes magából egészen kikelve, mint egy örült kiáltott: „Atkozott zsidó! Te most meghiúsítottad az áldást. Jaj, jaj! Fogjátok meg, keresztény feleim, üssétek agyon a hitetlen zsidót, ki megrontotta az áldást!” A felbőszült tömeg neki-esett a védtelen öreg rabbinak, a fejedelem bosszúsan elfordult tőle és a szerencsétlent holtan vitték ki a teremből. A város lakói még azon éjjel rárontottak a zsidók házáira és aki gyorsan nem menekült, a rájuk gyújtott házakban lelte halálát.

Semája rabbinak volt egy régi barátja. Nagy talmudtudós és jámbor életű férfi. Ez sehogy sem tudott megnyugodni Isten végzésében, hogy a kegyes életű rabbi ily szörnyű módon múlt ki. Bőjtölt, imádkozott és egyre azon töprengett: mit vétethetett a jámbor Semája, hogy Isten ily súlyos büntetést mért reája? Mert azt nem tudta elképzelni, hogy a világ bírása ok nélkül büntessen.

Egy éjjel álmában megjelent előtte Semája rabbi. Arcán mennyei dicsfény és boldog mosoly sugárzott. „Nyugodj meg, barátom — így szólt hozzá Semája — az Isten végzésében. Nem ok nélkül történt. Tudod, hogy Isten az ő jámborainak tetteit szigorúbban bírálja, hogy annál jobban jutalmazhassa őket az örök életben. Bevallom, hogy egész életemben minden isteni és emberi parancsra gondosan ügyeltem. Egy dologra azonban, bár jól tudtam, hogy helytelen, nem figyeltem. Magam vagy más dolgával lévén elfoglalva, akárhányszor nem mondtam Ament az elhangzott bróchó(áldás)-ra. Jóllehet nem szándékosan tettem, mégis az Amen által vétkeztem és az Amen miatt bűnhődtem. Bűnömért megszenvedtem és most az örök üdvösség osztályrészem. Te pedig intsd meg Izráel fiait,

hogy példámon okulva, ügyeljenek az Amen mondására.”

Nos, fejezte be szavait Salamon bácsi, elmondtam nektek e régi históriát, mit még fiatal koromban olvastam egy híres rabbi könyvében. Tudjátok már, miért bosszantott, hogy egyikőtök sem mondott Ament a Józsika bróchójára? Ügyeljenek édes fiaim, ezután erre és ne valogassatok a kisebb és nagyobb parancsolatok gyakorlásában, mert nem tudjátok egyiknek sem a jutalmát sem büntetését!

SZÁSZ MENYHÉRT: JÓ GYERMEK IMÁDSÁGA.

Engedd, hogy mindenki sokáig éljen.
Engedd, hogy mindenki boldog legyen
és hogy az öreg, drága nagyapó
minden szombatnálunk egyen ...

Engedd.

Engedd, hogy feltámadjon kis kanárim
és feltámadjon a jó nagyanyó,
s meséljen téli délutánokon
míg kint pelyhekben hull alá a hó,
engedd ...

Én nem tudom, mért halott a kanárim,
én nem tudom a madarak vallását,
én nem tudom, hogy zsidó vagy keresztény,
de szeretem a madár csacsogását.

Engedd,

engedd, hogy feltámadjon és daloljon
és vele támadjon fel nagyanyánk,
apa vidámabb lenne pöntek este
s örömmámorban úszna kis tanyánk.
S a sarokban füttyülne a kanári ...
Ott ülnénk mind a gyertyaláng körül
oly szép az, hogyha mindenki örül
én jó leszek ... s te megteszed, remélem ...

Engedd, hogy mindenki sokáig éljen,
áldd meg az apát, anyát, nagyapát,
ámen, jó éjszakát.

Neked is Istenkém, jó éjszakát ...

Iniciálé az 1859-iki zsidó évkönyvből.

ire a búzakalász teteje megérett és az akácfaokról elszállott az illat, Sas Kornél zsebében az érettségivel, lelkében ezer reménnyel, tervvel és ábránddal odahagyta a várost. Mit is csinálhatott volna egyebet június végén Sas Kornél, 19 évvel és érettségi bizonyítvánnyal. Hazament ahhoz a szegény falusi zsidó tanítóhoz, akinek ő volt egyetlen drága reménye, gyermeke.

Sas Kornél nem tucat-diák volt. Félig-meddig típusa a túlszorgalmas, kissé nehézfejű szegény fiúknak. Azok közé tartozott, akik kaucsukgallért viselnek és mikor szombat este a lakótárs a színházban csattogott, ő szótárból a — görög szavakat keresgéli, csak azért, hogy vasárnap délután 3-tól 7-ig Schopenhauerrel beszélgethessen és Kantot bújja. Minél többet tudni, érteni, látni! agyában forrtak a tervek és problémák hajszolták egymást és meredtek elébe álmatlan éjszakákon, mint követelő hatalmas kérdőjelek. Nagy, szép kék szemekre ültek és kiabáltak: miért, honnan és hová? . . . A rettenetes türelem és szorgalom az érettségi idején 10-órás napszámot írt gazdája elé; állott is neki. Estefelé, mikor már alkonyodott, kijött kissé a levegőre, amely még nem volt forró és már nem hűvös: langyos, enyhe párák úszkáltak körülöttük; duzzadt minden az élettől és a felszabadult energiák hatalmas árama közt, éltető tavaszi zöldben a sápadt, beteges fiú olyan idétlennek tetszett.

— Megviselt a mai nap is fiúk, mondogatta, midőn estéli sétáján együtt bandukoltunk. Érzem, hogy árt kissé — folytatta — és a fejem is fáj. . . . Oh, csak már lennék az, ami szeretnék, hogy volna időm tanulni, nézni; látva nézni és gondolkodni úgymint Descartes és duskálni a tudásomban és érteni mindent, mindent . . . És azután nézte, bámulta percekig a sápadt, halvány holdat, amely éppen olyan színű volt mint az erőtlen Sas Kornél.

Praematurus lett. Oda se nézett neki. Olyan gyenge volt, mint a fűszál és erőtlen-faradt; de lelkében telve szívárványos álmokkal, fátolyképekkel, miket csak idealisták szönek aranyos sugárból. Azt akarta, hogy neki a vakáció ne pihenés, de munka és tanulás legyen. Nem ment.

— A régi betegségem — gondolta ő és zúzta magát és törte magát. Valahol a ködös messziségben ott lebegett előtte a kép, a tudós és világ-hírű orvos, akit az emberek „Professzor Sas Kornél dr.“ nak neveznek. Lebegett előtte és hívta, csalogatta: Jer fiú, tanulj és okosodj és te leszel én!

. . . Egyszer jött egy hivatlan idegen. „Fizető pincér vagyok — mondta az „Iskola és Tudás“ból. Aztán ilyenformákat beszélt Sas Kornélnek: „Kedves Uram, Ön hat éves korától mindennap vendégünk volt; kiolvasta mindig az összes lapokat; naphosszat ott ült, megélvezett mindent, mit az „Iskola és Tudás“ nyújthat. Ön tartozik.

Látja kérem, kedves Sas úr, aki kávéházba jár, a pénzen kívül mást is ad; például a sok feketével idegeit küldi magánál biztosabb helyre és szemének és tüdejének erejét sűrű füstben eregeti ki a világba. Ön, Uram, semmit sem áldoz? Ön kéjeleg és tobzódik az „Iskola és Tudás“-ban, Ön ezért fizetni fog.

És szóltak: Élet és hervadás együtt járnak; nem jó, fiam, az öröm bánat nélkül. Sas Kornél, adjad át a te fejednek épségét. Sas Kornél, éles a te szemednek látása!

És hervadt az ifjú és ezután már nem ingyen szedte a tudományt: fizetett érte. Fájt a szemgolyója és nem jól látott; sajtó fővel hallgatta Szokrateszt: az ember célja a boldogság.

— Az ember célja a boldogság — ismételte halkán Sas Kornél.

En is ember vagyok! És boldog vagyok? Nem! . . . De hát akkor valami hiányzik, valamit meg kell szereznem. Igen! Mert miért szegény az én apám és miért a gróf hogy kastélyban lakik és hogyan törí át a kis búzaszál tavasszal a föld kemény kérgét; és miért élek én és hova törekszik ő? Igen, ez hiányzik. Megérteni és tudni, látni és felemelkedni a szellemhez és leszállni az egysejtűhöz, elmegyek, megkeresem az emberben a lelket, a szellemet, a csírában az embert . . .

Azután a vakációt úgy akarta folytatni, amint elkezdte. De a feje, az a bizonyos agy és a két szeme inkább pihenés és orvos után kiabáltak és nem kellettek többé a betűk és gondolatok.

Mikor Sas Kornél szemei a betűket táncolni látták, majd midőn a teleirt paksamétát fehér lepedőnek nézték: az agy kalauza is megszólalt: Elég! Megtelt. Nem, nem Wilde úr, az Ön aforizmái már nem férnek be. Megtelt, végleg megtelt. Akkor Sas Kornél nem vett könyvet a kezébe, kifeküdt a rétre és bámulta a kék mennyboltot és elgondolta, hogy milyen is lesz most már az ő boldogsága. Életörömét elrabolta az Élet: szomjazni kinságos kín és epedő szomjúság gyötri, fonnyasztja őt. Am nem a víz szállt el, száját nem nyithatja; ez az iszonyatos-borzalmas búbánata Sas Kornélnek: ott a tudás, a megismerés, a szellem és szemei megborzadnak, agya tiltakozik, merít ni ha akar a forrásból.

Sas Kornél beállított a híres professzorhoz:

— Professzor úr, zúg a fejem, a szemeim homályosak, nem bírom az olvasást, a tanulást; gyógyítson meg kérem, megfizetek érte! Aztán elmondott mindent apróra, hogy nem tudja mi a baj, csak azt, hogy nehezére esik a tanulás, pedig ha ő nem tanulhat, akkor . . . akkor meghal.

— Ön téved, fiatal ember. Ellenkezőleg, ha tanul, akkor fog elpatkolni. Most Ön nem tanul 3 hónapig, 7 hónapig, egy évig. Ha érzi, hogy

feje tisztább, szeme csillogóbb, teste acélabb, akkor ismét elkezdheti, de roppant vigyázva. Megmondom egyenesen, nehéz a baj: hogy úgy mondjam, ifjú, Önnek fogy az agya. Minél többet tanul, annál kevesebb lesz Önben az élet. Pihenéssel 3—4 év múlva összeszedi erejét, ellenben megértetett munkával legfeljebb 8—10 évig húzza.

Sas Kornél erősen a professzorra nézett:

— Tehát 10 év múlva elszáll az élet. Ezt olyan hangon mondta, mint aki meg van győződve, hogy

Mendelssohn. (Az 1859-iki zsidó évkönyvből.)

most olyasvalamit mondott, ami biztosabb, mint a kétszer kettő négy; ami biztosabb, mint a — halál.

*

A levél, amelyet Sas Kornél szívbeli barátjához, Parányi Sándorhoz írt:

Sándor, édes Sanyikám, a fejem kóvályog és könnytől ázik szemem; nehéz a toll, de parancsol a lelkem, az én összetörött, szomorú lelkem, telve fájdalommal, amelynek ki kell csordulnia.

Tudod, mit raboltak el tőlem, oh hogy így is történhetik; halljad, csak halljad: nem szabad tanulnom. Tudnom sem. Nékem, kinek boldogsága az, nékem, édes Sanyikám, azt

mondták, ha néhány évig még törí magát: elpusztul. Oh fiú, barátom, legfeljebb 8—10 év az én boldog életem. Rövid, nemde és milyen méregdrága: legnagyobb jómat: életemet adom érte . . . Igen, Sanyikám, igen, így lesz, mert én nem lézengek rútnyomorultan e sárgolyón; boldogságra vágyom, ha mindjárt beleveszem is és ha csak 10 év az ideje. Tudd meg, én jó barátom, ezt határoztam.

Mert élet-e az élet, ha az rongy és aki szenvedni csak roncs és ha a szellem tüztengere helyett a sötét tévelygés rettenetes ködhomályában vakoskodom . . . Indulok az útra, a rövide, de boldogságra vivőre, hogy ne legyen hiábavaló és ne cseledkedjem hiábavalóságokat. Látom az ösvényt; gödröknek és köveknek izzó pusztáján szalad és én zúgó fejjel, sajgó fejjel, remegő, törékeny szemekkel járom meg; de oh, — édes Sanyikám — tudva-tanulva, igen, boldogan . . . Megyek 10 esztendő, pöt-tön utamra . . . Hív az élet.

Sas.

*

És hol van Sas, a Kornél? szölt az egyesztendő ügyvéd a 10-éves találkozó. Előkerült a Parányi doktor levele, mint az utolsó jel, amit Sas Kornél magáról barátainak adott. Összeültek egymásra hajolva és kíváncsian olvasgatták — betűzgették a régi kopott írást. Aztán sajnálkoztak miatta; némelyik könnyezett is és többet nem tudtak róla.

— Ah, a Vörös pap itt van, szervusz, krisztigott — zengett a fővárosi hírlapíró és sorban lekezelte az újonnan érkezett szántói rabbival, a tiz év előtti iskolatárssal.

— Azt hittem, hogy te ma papolni fogsz a faludban, ergó otthon ragadsz — döngött a lödöktor — de hát sólem aléchem — tette hozzá jókedvűen.

Ismét ráterelődik a szó. Igen, a fiúra. Emlékeznek a Sas Kornélról. A levél az utolsó hír . . . Azóta . . . igen, azóta sebes szárnyakon röptült ez idő; emberek születtek és költöztek el, úszkáltak felhők az égen és a régi üde diák-arcocskákba barázdák szántódtak, barázdák bevetve az élet és kenyér ezer meg ezer gondjával: búval, bajokkal. Ősök multak el és tavaszok jöttek — ki ért volna rá gondolkodni, egy exaltált, különö fiúról . . .

— A Sas Kornél tragédiáját hallottátok, fiúk? — szölt mintegy ötletszerűen a szántói rabbi. Döbbenetesen kíváncsiakká lettek az arcok e szókra és meglepetés volt a szemekben.

— Bizony, bizony, gyermekek, szomorú történet, de igaz történet. Hosszú böjt napján hideg őszi eső permetezett, hűvös szél fujdogált oda künn; aztán lassan sötétedett. A gyertyák kezdtek kis templomban világítani, a nagy nap alkonyodni készült . . . Az utolsó fohászokat énekeltem a szentély előtt; hisz, tudjátok, amint az nálunk szokás. Borongós, tompa hangon, bús dallammal

szólt ki belőlem a bűnbocsáttatás felmagasztaló vígasza: fehér köntösben hófehér lélekkel állottam Istenem előtt. Fiúk, megbocsássatok, ha egy kicsit érzélgős vagyok. A Sas Kornél historiájának kerete ez, különben is a hangulatok embere vagyok én. Lélekrezgések ezek.

— Dehogy, dehogy, minél körülményesebben, szólt közbe a fővárosi hírlapíró. Tehát úgy-e bár: a szán-tói-zsidó temp-lom-ban — ismétli vontatottan és ir szarkaláb betűket egy kutyanyelvre. Ríport lesz belőle. A metamorfózis: Sas Kornél élete így váltódék fel csengő ezüstökre . . .

— Mondom, — folytatja a pap, vége felé járt a szent böjt és már kezében volt az ősi kúrt, hogy a harsona hangjaival hazabocsássam hiveimet hajlékaikba. Már már ajkamhoz emeltem, amidőn közel az imádkozó asztalhoz, egy ismeretlen halvány alakot pillantok meg. Nemrég jöhetett. Szűrő szeméit erősen rám mereszti. Csak egy szempillantásig tartott az egész: a szent kötelesség és az áhitat parancsolt. Aztán elhagyni készültem a szent hajlékot, hiveim is távoztak és az ismeretlen ott áll az ajtóban, mereven, fejét előre nyújtja és mintha az volna legfőbb gondja, folytonosan a távozókat nézi, arcukba bámul, mintha valamit keresne, fürkészne. Én is figyeltem őt, láttam, amint arcán először a mosolynak, azután fájdalmas, kínos, elborult érzésnek vonásai kergették, üzték egymást.

— Szegény Kornél, szegény fiú — szólt közbe egyik is, másik is.

— Várjunk csak a sorjára, fiúk, ez csak a bevezetés. — Én is kimentem; az idegen még mindig az ajtónál állott. Kis szobámban az asztalnál ültem már, midőn kopogtatás nélkül, hangosan, durván beállit hozzám a templom idegene. Borzasztó volt. Szó nélkül leül egy üres székre, éppen velem szemben és elkezd beszélni gyenge, erőtlén hangon, törötten, elhalón, mintha egy mély kútból jönne a szó:

— Boldog vagy?

— Boldog — felelém én és a meglepetéstől szinte nem is gondoltam arra, ami történik és merően rám meregetett, fénytelen szeméből valami parancsoló erő kiabált rám.

Aztán folytatja:

— Tudod ki vagyok? A Sas Kornél vagyok. Rémesen, hidegen mondta, hidegen jött a hang mint a metsző őszi szél és nem tudtam egyebet mondani, csak ennyit: sejtettem!

Vacsorával kínáltam a sápadt gyengeséget.

— Egyél, fiú, hisz éhezél. Nem nyúlt hozzá, hanem megeredt a nyelve:

— Oh, hisz ti egész nap éheztetek és olyan jól esett nektek az; mert néztem a szeméiteket és a templomból jövők szeméit és arcotokon át a lelket vizsgáltam és boldognak, megelégedettnek láttalak benneteket. Oh, fiú, ez az, amiből nékem soha ki nem jutott, mert nem tudtam, hogy más út is van, ami odavezet, mert önfejű voltam és

mert rövidlátó. Elpazaroltam életenergiámat — érzem, meghalok, érzem, ma, talán . . . igen ma száll ki belőlem a lélek és egy utolsó atomja . . .

Ránéztem. Könnyei hulltanak. Elmúlt és még meg nem született boldogságát siratta el.

Aztán tovább folytatta:

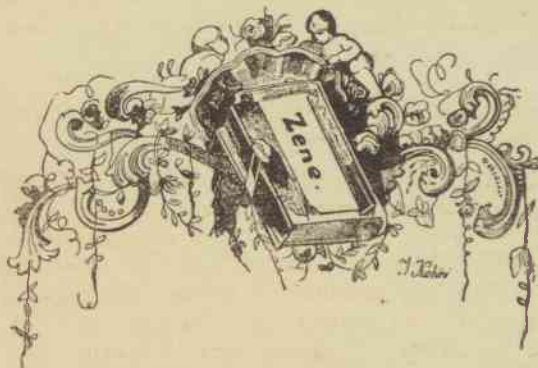
— Lásd, kedves pap, nem volt senki — és ha lett volna, tán nem is hittem vón' neki, — mondom; nem volt senki, hogy mondta volna: jer, te 19 éves életrevágyó, szomjas ifjú, jer velem, mutatok utat, amely boldogságra visz; mert nemcsak a tudományszomj, a tanulás és tudás örülete (mert nálam ez volt), nem fiam, van ezek mellé más is, van ezeken kívül más is, nesze fiam, a — hit. Mondom barátom, ilyen nem volt senki, de senki . . .

Elhallgatott. Nem evett, hiába kínáltam. És többet nem is szólt. Faggattam: egy hang nem jött ki belőle. Künn már megállott az eső és hideg őszi est volt. A hold bekandikált az ablakon. Sas Kornél felállt, kezét nyújtotta és szó nélkül, gyenge roskadó-ingatag lépésekkel elindult. Kimentem utána. Feje mellére konyult, csontos kezeit szinte lóbálta a szél és arca kékes volt, amint a hold hideg sugára ráesett . . . Hívtam, hívogattam: jer barátom, maradj itt nálam, hisz' kidőlsz az úton. Meg sem fordult, hátra sem nézett: ment előre . . .

Másnap reggel megtalálták; mindjárt a határban, nem soká bírhatta. Zsebében gyűrött papíron kúszált irás: „Betegségem döntött el az úton, a váradi professzor tudja, letelt a terminus. Schopenhauer! Te mondád, a hitet nem lehet erőszakolni, de hát miért van így? Miért igaz ez? Sas Kornél“. Ennyi volt az irás, eddig a történet, szomorú történet . . .

Elhallgatott a szántói rabbi. A fiúk: a doktorok, a hivatalnokok, a hírlapíró szétoszlottak. Könnyek is hulltak és némelyek megrázkódtak. Aztán halakulnak a hangok, a szomorú levegő megfojtja őket. Egy-kettő a fiúk közül leverten neki támaszkodik a terem falának, aztán üresen maga elé bámul . . .

A hírlapíró a születendő ríport sztenogrammját javítja és húzkod szarkaláb-betűket.

Kohn: Záróléc a „Honderü“-ből (1846).¹

JAKOBI G. LAJOS

ANGOL ÚRISZABÓ, BUDAPEST, PODMANICZKY-UTCA 11. :: TELEFON 153-94.

Ajánl elsörendü kivitelben, kizárólag mérték után készülő, legújabb őszi és téli öltönyöket és double felöltöket jutányos árak mellett. Nagy választék a most érkezett legfinomabb angol és skót szövet-különlegességekből ::

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA
Budapest, VII. ker., Sip-u. 12.

Pályázati hírdetmény.

A pesti izr. hitközség előljárósága a *Kassovitz I. H. és Rozália* kiházasítási alapítvány kamataiból egy izraelita vallású, szegénysorsú eljegyzett hajadon számára kiadandó 410 korona 40 fillér összegű kiházasítási segélyre pályázatot hirdet.

Erre a segélyösszegre elsősorban az alapítók közhitelű okiratokkal igazolt vérrokonai tarthatnak igényt.

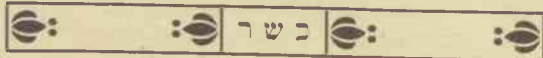
A kellően felszerelt folyamodványok 1913 január hó 1. napjáig az alulírott előljárósághoz küldendők.

Pályázók figyelmeztetnek, hogy a segély elnyerőjének 1913. évi február hó 9. napján kell esküvőjét megtartania.

Budapesten, 1912 november hó 5-ikén.

A PESTI IZR. HITK. ELŐLJÁRÓSÁGA

Baromfikereskedő

Ne essék kétségbe, ha vendéget kap, ha éhes, ha eljegyzést vagy lakodalmat tart, akkor telefonáljon 57-21, Stein Bernát 20 év óta fennálló, legjobb hírnévnek örvendő baromfi-kereskedőhöz, Budapest, IX., Ráday-utca 3., ott kaphat a nap bármely szakában idei libát nyersen vagy sültve, úgyszintén olvasztott libaszirt házhoz szállítva.

RÁCZ SÁNDOR FÖV. TANÁR

fiúnevelő- és tanintézete

Budapest, V., Személynök-u. 7. sz., I. em. elemi, közép- és kereskedelmi iskolai tanulók számára. Német, francia, angol társalgás. Zene, torna, sport. Korrepetíció bejárók számára. Magántanulóknak rendszeres tanfolyamok. Elsörendü fővárosi és állami közép- és kereskedelmi iskolai tanárok. — Akadémiai és egyetemi hallgatók számára külön penzió és jogi szeminárium. — Nyári szünidei telep: Párisban és Abbáziában. — — Prospektus ingyen.

"MINIMAX"

az összes kultúrállamokban szabadalmazott és bevezetett kézi tűzoltókészülék, mely a veszély pillanatában kéznél áll és bármely laikus vagy gyermek által könnyen kezelhető. Eddig több mint 30,000 esetben kitünö szolgálatot tett ☎ Telefon 37-31. ☎ Felvilágosítással szolgál

Magyar Minimax Részvénytársaság Budapest

Gyár és iroda: VI., Rózsa-utca 85. szám

SPITZ LAJOS

egyenruha- és polgári szabó
BUDAPEST, WESSELÉNYI-UTCA 1. (TEMPLOM-BAZÁR).

Angol lovagló bricseszék bármely színben és minőségben, elegáns kivitelben árabonként 30 koronáért készíttetnek.

ELEGÁNS ANGOL FÉRFI ÖLTÖNYÖK 60 K.-TÓL. VIDÉKRE MINTÁKAT BÉRMENTVE KÜLDÖK.

Tokaji Bortermelők Társasága Rt. Tokaj

Elnök:

Windisch-Graetz Lajos herceg.

Gyógyaszu, szamorodni és asztali borai fellülmúlhatatlanok. • Kaphatók mindenütt. • Árjegyzéket kívánatra ingyen küld. • Központi iroda:

Budapest, VI., Teréz-körút 25. sz.

MODERN
LEVEL-
PAPÍR
UDONSA
GOK.
PAPÍR-
ÁRUK

D
LAUREL MÓR
PAPÍRÁRUHÁZA

BUDAPEST
FOUZELEV.
VACI KORUTCA
TEL.: 47-37
FRÖKUZLET
VACIKORUTCA
TEL.: 86-73
M.A. POSTATÁRS
REGENZTÁRI
SZÁMÁLA 1962

HOLZER

CS. ÉS KIR. UDV. ÉS KAMARAI SZÁLLÍTÓ DIVATHÁZA BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-UTCA 9. SZÁM.

Toilettek, kosztümök, paletók, blúzok, pongyolák, kesztyűk, harisnyák, ernyők, reticülök, női fahérműek egyszerű és elegáns kivitelben.

Hirdetéseket

felvesz a kiadóhivatal,
Budapest, VI., Podma-
niczky-utca 6. szám.
☛ Telefon 146—92 ☛

Elegáns ^{בית} vendéglő a nyáron át

kerthelyiség.
Újonnan berendezve. — Ízletes, jó ételek. — Kifünő
italok. — Lakodalmak és ünnepélyek alkalmával
különbejártatú díszes szalon.
NEIGER J. Budapest, VI., Teréz-körút 4.

Egyéves önkéntességre

jogosító vizsgára előkészít
legrövidebb idő alatt
Tandj csakis sikeres
vizsga esetén fizetendő

HOROVITZ
Az intézet VII., Akácfa-
utca 5, 1. em. alatt van.

Rácskapukat,
rácskerítéseket,
ajtókat, vasablakokat
a legjobb kivitelben szállít

ABELES EMIL

Budapest, V., Váci-út 14.,
a nyugati pályaudvarral szemben

NEUMAYER FÜLÖP

Bpest, V., Deák-Ferenc-tér 1, Erzsébet-tér sarok
Bütorozóvetek, terítők, függönyök, szőnyegek gyári rak-
tára. Kivánatra mintát bérmentre küldök. Telef. 11-21.

E F C O

Porosz
kőszén-
tégla a

legjobb fűtőanyag

Pongrácz és
Pongrácz
VII., Erzsébet-
kört 10.

Telefonszám
177-41
és 182-32

E F C O

BOROS ÉS KOHN

sírkőraktára, Budapest, VI., Váci-körút 7

Egyszerű és díszes kivitelű,
valamint nagyobb szabású
SIREMLEKEK nagy
választékban jutányos áron.

Vidéki megrendeléseket felelősséggel szállítunk

Legjobb, legtartósabb s így leg gazdaságosabb a

Metzeler auto-pneu

METZELER & Co. R. T. MÜNCHEN

Magyarországi vezérkép-
vizet és állandó raktár

KÁLLAI GY. és TSA

cégéi, Budapest, VI. ker., Mezősár-utca 12. sz.
— Ugyanott megrendelhető a legjobb auto-olaj. —

KOLLARIT-BŐRLEMEZ

ruganyos, viharbiztos
és időálló szagtalan,
kaucsukkompozícióval
bevont fedőlemez

Gyártja:

KOLLÁR ÉS TÁRSA

Bpest. Központi iroda: Peresenyi-út 2c. Törzsgyár:

KOHN és FRIED, UJPEST

SÜVEG
GYÁRI RAKTÁR
ZUCKER HENRIE

Állandó nagy raktár
magas kristályüveg
asztalhasználatban.
Porcellán étkész-
letek, majolika
és chinézhasználati tárg-
yok, minden-
nemű háztartási és
vállalkozási célokban.